

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г.Шевченка**

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв

Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «магістр»

на тему:

**«Формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку
засобами казок»**

Виконала:

студентка курсу VI курсу, 24 А групи
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Коршун Тетяна Миколаївна

Науковий керівник:

к. пед. н., старший викладач
Смолянко Юлія Миколаївна

Чернігів – 2021

Роботу подано до розгляду « ____ » _____ 2021 року

Студентка

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри дошкільної та початкової освіти протокол № _____ від « ____ » _____ 2021 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

(підпис)

Ірина Турчина
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМ КАЗОК.....	11
1.1. Аналіз психолого-педагогічної та соціальної літератури щодо вивчення морального виховання дошкільників у сучасному просторі дошкільної освіти.....	11
1.2. Українська казка як засіб формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку.....	21
1.3. Інноваційні підходи до роботи з казкою в закладах дошкільної освіти.....	32
Висновки до першого розділу.....	39
РОЗДІЛ 2. ОБГРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ MORАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО.....	41
2.1. Педагогічні умови ефективності формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок.....	41
2.2. Компоненти, критерії та рівні сформованості моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок.....	45
Висновки до другого розділу.....	48
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ MORAЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КАЗОК В УМОВАХ ЗДО.....	51
3.1. Зміст та аналіз результатів експериментального дослідження ...	51

3.2. Реалізація педагогічних умов формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок.....	66
3.3. Методичні рекомендації щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок в умовах закладу дошкільної освіти.....	76
Висновки до третього розділу.....	86
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ.....	105

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗДО – заклад дошкільної освіти;

ЗВО – заклад вищої освіти;

ДО – дошкільна освіта;

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група;

МОН України – Міністерство освіти і науки України;

ОС – освітній ступінь;

ПК – професійна культура;

ЗУН – знання, уміння, навички;

ДСДО – Державний стандарт дошкільної освіти;

БКДО – Базовий компонент дошкільної освіти

НУШ – Нова українська школа

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Моральне виховання дітей старшого дошкільного віку спрямоване на формування моральної позиції, потреб, інтересів, ціннісних орієнтирів та набуття дитиною життєвого соціального досвіду. На цьому етапі закладаються основи морально-етичних норм, морального розвитку особистості, розвиваються уявлення, почуття, звички які спрямовують подальше вдосконалення дошкільника у житті.

Питання морального виховання, специфіки й закономірності морального розвитку та гуманних взаємин дошкільника розглядали педагоги минулого (Д. Ельконін, А. Макаренко, Я. Коменський, Й. Песталоцці, С. Русова, Ж. Руссо, Г. Сковорода, К. Ушинський та ін.) та сучасності (Т. Алексеєнко, Л. Артемова, А. Богуш, Є. О. Барабаш, І. Бех, О. Вишневський, А. Гончаренко, О. Кононко, І. Княжева, Т. Маркова, Т. Поніманська, Г. Пономарьова, М. Стельмахович та ін.) роль казки у процесі морально-етичного виховання (В. Сухомлинський, О. Кисельова та ін.).

На сьогодні суттєво розвивається та якісно вдосконалюється освіта для дітей старшого дошкільного віку, що регламентується такими законодавчими нормативними документами: Закон України «Про освіту» (від 10.07.2021р), «Про дошкільну освіту»(від 01.01.2021р), «Про вищу освіту (від 16.07.2021р)», «Про охорону дитинства» (від 17.03.2021р); програмах розвитку навчання та виховання дітей дошкільного віку «Я у світі»(нова редакція) (2019), «Дитина» (Оновлена програма 03.06.2021р), «Українське дошкілля»(2017), парціальній програмі «Скарбниця моралі»(2014); Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні; (2021) Концепції «Нова українська школа»(2018) тощо, у яких наголошується на пріоритетному праві родини та відповідальності батьків за виховання й розвиток дитини, важливості в опануванні дітьми дошкільного віку норм і правил моральної поведінки, а також формуванні високоморальної духовної особистості.

Питання морального виховання є не відкладною проблемою, на які приклади повинен спиратися вихователь, які повинен підбирати форми роботи, програми, щоб прищепити дітям моральні норми та еталони поведінки. У ХХІ столітті, у зв'язку з більшою втратою духовно-моральних цінностей та орієнтирів дітей та дорослих до проблеми морального виховання дуже активно почали звертатися педагоги та дослідники.

Основним засобом щодо формування моральних якостей у старших дошкільників вважаємо казки (авторські, народні, художні та ін.). Саме казки з етично-моральною основою сприяють виробленню у дітей дошкільного віку розуміння людських характерів, суспільних відносин, закріплюють у свідомості визначення про те, що таке «добре» і «погано» тощо.

Формування основних моральних якостей людини починається в дошкільному дитинстві, саме з народження необхідно виховувати дитину в душі високих принципів моральних якостей. Перші уроки морального виховання та розвитку дитина засвоює у сімейному колі, наслідуючи приклад батьків, опановуючи норми порядності, доброти, чуйності, працьовитості тощо, де формується спрямованість особистості - система мотивів поведінки. У зв'язку з цим, батькам та вихователям закладів дошкільної освіти необхідно ретельно добирати комплекс засобів, методів та форм роботи щодо морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Мета та завдання дослідження. *Мета дослідження* – теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати педагогічні умови формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок.

Для досягнення мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. На основі аналізу науково-методичної літератури з'ясувати стан розроблення проблеми та конкретизувати сутність основних понять дослідження.

2. Виявити компоненти, критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок.

3. Визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок в умовах закладу дошкільної освіти.

4. Розробити, теоретично обґрунтувати й апробувати ефективність експериментальної методики формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок в умовах закладу дошкільної освіти.

5. Розробити методичні рекомендації щодо формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Об'єкт дослідження – освітній процес закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження – зміст та експериментальна методика формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок.

Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети на всіх етапах дослідження використано такі **методи дослідження**:

– *теоретичні*: вивчення, аналіз і узагальнення педагогічної та методичної літератури щодо проблеми дослідження, розв'язування дітьми старшого дошкільного віку моральних якостей; створення у повсякденні дошкільників ситуацій морального вибору; порівняння, систематизація здобутої інформації, що дало змогу розкрити сутність та особливості морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами казки;

– *емпіричні*: анкетування, бесіди з вихованцями, спостереження за поведінкою дітей та виховним процесом, що забезпечило діагностику стану моральної вихованості, морально-етичних якостей старших дошкільників; педагогічний експеримент (констатувальний етап), спрямований на формування моральної вихованості дітей старшого дошкільного віку;

– *статистичні*: методи оброблення експериментальних даних для кількісного та якісного аналізу.

Експериментальною базою було обрано чотири заклади дошкільної освіти (45; 72; 76; 19) м. Чернігова. Експериментальним дослідженням було охоплено 76 дітей старшого дошкільного віку; 20 студентів спеціальності «Дошкільна освіта»; 18 фахівців закладів дошкільної освіти; 48 батьків дітей старшого дошкільного віку.

Було враховано закономірність, що формування моральних якостей дошкільників здійснюється у процесі організованого цілеспрямованого освітнього процесу під впливом інтеграції та взаємопроникнення найближчого соціального оточення: вихователів, батьків та однолітків. Розвиток внутрішніх компонентів морально-етичного виховання дітей відбувається в умовах комплексного педагогічного впливу, спрямованого на загальне збагачення морального досвіду вихованців і на збагачення безпосередньо досвіду поведінки в моральних ситуаціях альтернативного змісту.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що розроблено експериментальну методiku щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок; навчально-методичний супровід означеної проблеми (система вправ, ситуацій, ігор до формування умінь дітей створювати казки, критерії оцінювання, методичні рекомендації, глосарій тощо), що може бути використаний фахівцями дошкільної освіти в умовах закладу дошкільної освіти; тренінг «Професійна підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок»; упроваджено у діяльність закладів дошкільної освіти педагогічних умов та методики розвитку формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної (магістерської) роботи та результати дослідження з даної теми неодноразово обговорювали на науково-практичних та міжнародних конференціях різного рівня, серед яких:

– *міжнародні*: Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Дрогобич, 2021);

– *усеукраїнські*: «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2021);

Синергія формальної, неформальної та дуальної освіти майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти (Чернігів, 2021);

– *засіданні методичного об'єднання* «Формування морально-етичного розвитку дітей старшого дошкільного віку» в освітньому процесі діяльності Чернігівського обласного Палацу дітей та юнацтва для керівників гуртка організованої пізнавально-розвивальної діяльності дітей дошкільного віку студія «Малятко».

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 3 наукових працях, зокрема: 1 статті у науковому фаховому виданні України з педагогічних наук; 1 стаття у науковому журналі, що внесений до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз; 1 тези доповідей та 1 методичні рекомендації.

Структура та обсяг дослідження. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (98 найменувань), 6 додатків на 27 сторінках. Загальний обсяг дослідження становить 143 сторінки, з них основного тексту – 103 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМ КАЗОК

1.1. Аналіз психолого-педагогічної та соціальної літератури щодо вивчення морального виховання дошкільників у сучасному просторі дошкільної освіти

У дослідженнях вчений С. Гончаренко розглядає мораль (лат. *moralis* – моральний, від *mos* – звичаї) як «одна з форм суспільної свідомості; система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей, складовими частинами якої є моральна діяльність (вчинки, поведінка людини), моральні відносини та моральна свідомість [23]. Моральне виховання, на думку вченого, це один з найважливіших видів виховання, що полягає в цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття й формуванні навичок і звичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології [23].

Погоджуємося, що «моральне виховання – виховна діяльність навчального закладу і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності» [88, с. 20].

В «Абетці морального виховання» за редакцією О.Богданової, І. Каїрова, зустрічаємо ще одне визначення поняття «моральне виховання». «Моральне виховання – це найважливіший бік формування і розвитку особистості дитини, який передбачає становлення її відносин з батьками, оточуючими, з суспільством, колективом, до своїх обов'язків і до самої себе» [88, с. 22].

Погоджуємося з думкою Т. Поніманської, що моральне виховання – це основа формування особистості, сутність якого полягає у формуванні моральної позиції, ціннісних орієнтацій, інтересів і потреб особистості.

Науковець зазначає, що успішність цього процесу залежить від єдності моральної свідомості і поведінки [31].

Варто відзначити, що до моральних цінностей відносимо різні форми моральної свідомості, а саме: особистісні переконання щодо норм і принципів належної поведінки людини як громадянина, етичні уявлення про життя, справедливість, добро і зло тощо та моральні почуття – відповідальності, честі, гідності, обов'язку та совісті [23].

Одним з елементів моралі є моральна свідомість, що проявляється в певній поведінці та вчинках людини та надає оцінку різним явищам соціальної дійсності (поведінки, способу життя, вчинку, його мотивів тощо). Ця оцінка може виражатися, наприклад, у симпатії й неприязні, любові і ненависті, схваленні або засудженні, похвалі або осуду тощо.

Керуючи діяльністю дітей, вихователь постійно формує у дошкільників такі важливі для людини риси, як повагу до оточуючих, доброзичливість, любов до Батьківщини, дбайливе ставлення до результатів праці людей. Моральне виховання дітей дошкільного віку не обмежується лише формуванням у них моральної свідомості, але й обов'язково повинно бути спрямоване на вироблення й закріплення навичок та звичок моральної поведінки.

На дитину можуть впливати як позитивні, так і негативні фактори навколишнього середовища. У зв'язку з цим, батькам та вихователям закладів дошкільної освіти необхідно добирати комплекс засобів, методів та форм роботи щодо морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

За висловом О.Павловської, мораль є сукупністю цінностей, що орієнтують людей у практичних відносинах. Це ідеали, норми, принципи, погляди на добро й зло, на сенс життя, на гідність, на честь, на всю систему відносин особистісного і суспільного [45].

Убачаємо необхідність звернутися до словникових джерел.

Під поняттям «мораль» визначають такі сформовані норми й правила поведінки людини в соціумі, що визначають їх відношення до суспільства, праці, людей [5, с. 6]. Таким чином, мораль – це сукупність звичаїв, моральних законів, норм, правил поведінки, яким люди, як правило, добровільно підкоряються [60, с. 10].

Моральність – це внутрішня мораль людини, та мораль, яка не показана для інших людей, які оточують, вона відкрита лише для себе. Моральність – охоплює переконання, почуття, моральні погляди, поведінку людей [5].

Зміст морального виховання визначено програмою «Дитина», і передбачає виховання початків гуманізму і колективізму; виховання дисциплінованості і культури поведінки; виховання любові до Батьківщини; виховання волі і характеру [5, с. 7].

Український педагог та психолог Л. Григорович розглядав зміст морального виховання через гуманність «як інтегральну характеристику особистості, що включає комплекс її властивостей, що виражають ставлення людини до людини [5, с. 8].

Термін «мораль» уведений Цицероном (від лат. *moralitas*, від лат. *morēs* – загальноприйняті традиції, правила) – прийняті в суспільстві уявлення та узагальнення про такі норми як: гарне та погане, правильне і неправильне, добре та зле, а також сукупність норм поведінки, що витікає цих уявлень [60, с. 6]. Моральний розвиток – це рівень засвоєння людиною уявлень про моральні норми, показник сформованості моральних почуттів та моральної поведінки суб'єкта, як у сім'ї так і суспільстві [60, с. 7].

У своїх дослідженнях В. Лозова та Г. Троцько дають таке визначення поняття «моральні норми - це система вимог, які визначають обов'язки людини по відношенню до оточуючого світу, які не тільки орієнтують поведінку особистості, але й дають можливість оцінювати й контролювати. Моральні норми закріплені в таких поняттях, як: добро, обов'язок, совість, гідність, щастя, справедливість, які визначають характер поведінки людини»

[88, с. 30]. Моральні норми – це моральні вимоги, які регулюють поведінку людини в конкретному випадку («будь ввічливий зі старшими», «допомагай старшим») [60, с.7].

Аристотель стверджував, що «моральні чесноти існують у нас не від природи, не всупереч їй, а завдяки привчанню. Вчиняючи розважливо, ми стаємо розважливими, діючи мужньо, ми стаємо мужніми» [60, с. 10]. Моральні ідеали – поняття моральної свідомості, в якому виражаються образ морально досконалої особистості, уявлення про людину, що втілюють у собі найвищі моральні якості.

Еммануїл Кант характеризував моральний ідеал як керівництво для наших вчинків, «божественного в людині, всередині нас», з яким ми порівнюємо себе та покращуємо, однак, не будучи в змозі стати на один рівень з ним [60, с. 10].

Морально-етичні якості – система світоглядних орієнтирів особистості, які характеризують її ставлення до себе та оточуючих, являють собою сукупність поглядів, норм, переконань, правил поведінки, що оцінюються у відповідних специфічних категоріях, регулюючи поведінку людини [60, с. 12].

Моральність – моральні погляди, переконання, почуття, стосунки, поведінка людей; складова історичного досвіду, а також – форма віддзеркалення цього досвіду в житті конкретних людей [73, с. 269].

Моральна вихованість – система стійких морально-ціннісних мотивів, що виявляються у взаєминах дитини з ровесниками і дорослими, її поведінці загалом, яка ґрунтується на дотриманні моральних еталонів і норм. [73, с. 265].

Моральний намір – рішення людини зробити відповідну моральну дію і досягти очікуваного результату. Моральний сором – ніяковість за негідну поведінку. Моральний еталон – зразок високоморальної особистості, наділеної доброчесністю, благородством, ввічливістю. Моральний кодекс – перелік моральних норм і правил, які необхідно виконувати Моральний

реалізм дитини – концепція, згідно з якою в дошкільнят значно розвиненіша логіка моральних понять, аніж моральні почуття [73, с. 268].

Моральні інстанції (лат. *instantia*– безпосередня близькість) – прагнення поводитися згідно з моральними нормами не тому, що цього вимагають дорослі (батьки, вихователі), а тому, що це приємно для себе й інших [73, с. 269].

Моральна свідомість – одна із сторін суспільної свідомості, яка у вигляді уявлень і понять відображає реальні відношення і регулює моральний бік діяльності людини. Моральні почуття – запити, оцінки, відношення, спрямованість духовного розвитку особистості [5, с.10].

Моральна спрямованість – стійка суспільна позиція особистості, що формується на світоглядній основі, мотивах поведінки, і виявляється як властивість особистості в різних умовах [5]. Моральні якості, за словами С. Анісімова, є самостійною сферою духовної діяльності людини. Дослідник О. Горохова, визначає моральні якості як специфічну форму самореалізації морального самоствердження особистості [96, с. 7].

Експериментальні дослідження Е.О. Смирнової, В.М. Холмогорової підтвердили можливість прояву старшими дошкільнятами моральної поведінки в тому випадку, якщо дитина проявляє особливе ставлення до іншого, за допомогою виразу і актуалізації моральних почуттів: співдія, співчуття, співпереживання [96, с. 11].

У словнику зазначається, що «етика – наука про мораль, її природу, структуру та особливості походження й розвитку моральних норм і взаємовідносин між людьми в суспільстві» [88, с. 32].

У багатьох психологічних дослідженнях моральна вихованість розглядається як особлива форма внутрішньої самоактивності, що спонукає особистість не лише до дотримання чинних моральних норм, а й до визнання їхньої цінності [97, с. 8].

Моральні цінності – це складова загальнолюдських цінностей (добро, терпимість, справедливість), які обумовлюють гармонію суспільного порядку й внутрішню гармонію індивіда [73, с. 269].

Національні моральні цінності – це історично зумовлені і створені народом погляди, переконання, традиції, звичаї, обряди, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях, але вирізняють певні національні прояви, своєрідності у поведінці і є основою соціальної діяльності людей певної етнічної групи [88, с. 34].

Морально-етичне виховання – основа розвитку і формування особистості, що усвідомлювалося з давніх-давен народною педагогікою та вченими, які наголошували, що підготовка людини – громадянина не може зводитися тільки до її освіти і розумового розвитку. Відомий давньоримський філософ Сенека радив: «Навчи спершу добрих правил моралі, а потім – мудрості, бо без перших важко навчитися останніх» [88, с. 17].

Український педагог М. Стельмахович, досліджуючи виховні цінності підростаючого покоління в Україні, підкреслював, що система освіти повинна виховувати високоморальну особистість на засадах національних надбань: «Мудрість нашого народу йде від діда-прадіда, батька-матері, родини, рідної оселі й материнської мови, від доброго серця й щирої душі» [82].

На думку С. Русової, виховання моральності починається з раннього дитинства: «Добрий початок – половина задуманого», «Бережи честь змолоду», – вчить народна мудрість [44, с. 200]. Учена, вважаючи творення моральної особистості стрижнем усієї виховної роботи, стверджувала, що «моральним вихованням має бути перейняте все навчання, життя, а головним у цій роботі – є вироблення характеру» [60, с. 7].

Великий український педагог Василь Сухомлинський говорив, що результатом морального виховання є моральна вихованість. Вона проявляється у відносинах, діяльності, спілкуванні. Про моральну

вихованість свідчить глибина морального почуття, здатність до емоційного переживання, страждання, сором і співчуття [5, с. 9].

Аналіз праць В.Сухомлинського дозволив резюмувати, що вчений постійно актуалізував проблему формування у дітей любові та поваги до своїх батьків. Найбільшою помилкою батьків педагог вважав невміння любити власних дітей: «Люблячи своїх дітей, вчіть їх любити вас. Не навчите – будете плакати на старість [60, с. 13-14].

Вітчизняний психолог Г. Люблінська вказує, що не завжди знання дітей про норми моралі поєднуються з моральними вчинками. Важливо учить дітей бачити необхідність втілення уявлень про моральні норми в різних життєвих ситуаціях [5, с. 16].

Казки з етично-моральною основою сприяють виробленню у дітей суспільних відносин, розуміння людських характерів, закріплюють у свідомості визначення про те, що таке «добре» і що таке «погано» [97, с. 11].

У розумінні філософа Конфуція досконалою може бути людина скромна, справедлива, стримана, яка поважає гідність свою й інших людей, любить їх, має розвинене почуття обов'язку [48, с. 6].

Конфуцій моральні й духовні правила вважав ідентичними. Головним для нього було милосердя, співчуття, любов до дітей [88, с. 8]. Г. Гегель говорив, що важливе завдання виховання, полягає в тому, щоб виховувати в дітей самостійність, готувати їх до самостійного життя і діяльності. Учений наголошував, що виховання має на меті зробити людину самостійною істотою, тобто істотою з вільною волею [46, с. 29].

Т. Гаврилова звертає увагу на те, що здатність людини емоційно співчувати, відгукуватися розвивається поступово, під впливом читання художньої літератури, і особливо в ранньому дитинстві та в дошкільному віці – завдяки систематичному читанню казок [88, с. 11]. В. Даль вважав, що казка закріплює в дитині моральні почуття, тому що етичний потенціал цього жанру вміщує у собі і силу моралі, і народний засіб виховання [88, с. 11-12].

Моральність була і залишається однією з найважливіших проблем формування особистості, яку розглядали й розглядають багато педагогів, психологів, роздуми та практичні здобутки яких є принциповими положеннями становлення людини. (К. Ушинський «Рідне слово», В. Сухомлинський «Серце віддаю дітям», А. Макаренко «Книга для батьків») [88, с. 13].

На думку І. Беха, моральність є «формою суспільної свідомості відносно двох сфер – світу людей і світу речей – може виступати і як суб'єкт-суб'єктне, і як суб'єкт-об'єктне ставлення». Моральність несе в собі моральні цінності й ідеали, що відображають рівень розвитку окремої людини й народу в цілому [91].

Погоджуємося з думкою С. Русової, яка вважає, що «виховання є передання найкращих моральних заповітів і знань попередніх поколінь для того, щоб із дитини, виробилась людина, у найкращому значенні слова, найкраще фізично й інтелектуально пристосована до умов життя» [88, с. 15].

В своїх працях Аристотель про моральну людину писав: «Морально прекрасно називають людину досконалої гідності. Адже про моральну красу говорять з приводу доброти: морально прекрасним називають благородну, справедливу, мужню і взагалі володіючу всіма добротою Людину» [88, с. 17].

В. Сухомлинський вважав: «Ніхто не вчить маленьку людину. «Будь байдужим до людей, знищуй красу, ламай дерева, вище за все став своє особисте». Якщо людину вчать добру – вчать уміло, розумно, вимогливо, в результаті буде добро. Вчать злу (дуже рідко але буває і так), в результаті буде зло. Не вчать, ні добру, ні злу – все одно буде зло, тому що і людиною її треба зробити [88, с. 18].

У науковому журналі В. Гнатюк зазначає, що зміст морально-етичного виховання дітей дошкільного віку визначає триада: «громадянин – патріот – гуманіст»:

1. Громадянин: громадянська свідомість, відповідальність, гідність, освіта.
2. Патріот: розуміння і сприймання української ідеї, любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій;
3. Гуманіст: щирість, взаємоповага, доброта, справедливість, толерантність, принциповість, сумлінність [88, с. 34].

У морально-етичному вихованні слід спиратися на гуманістичну ідею, про те, що людині від природи притаманне прагнення до добра, правди і краси. Виховання дітей старшого дошкільного віку, на думку О.Вишневецького, має забезпечити в них формування системи моральних цінностей [88].

Складовими моралі є: моральна діяльність (вчинки, поведінка людини); моральні відносини, моральна свідомість. Моральне виховання починається в родині, продовжується у закладах дошкільної освіти, загальноосвітніх школах, пізніше – у вузах та інших навчальних закладах. Нормами є: правдивість і справедливість, працьовитість і скромність; що виявляються в ідеалі вільної людини, з високорозвиненим почуттям власної гідності: любов до батьків, до рідної мови [23, с. 208].

В. Сухомлинський зазначав, що народна педагогіка знає, що дитині посильне, і що не посильне, бо в ній органічно поєднується життєва мудрість. Немає людини, яку хоча б один раз не зачепила до глибини душі чарівна казка. Немає дитини, яку б не скорила задушевністю й веселістю, наївністю й мудрістю народна казка [34]. Серцевиною морального виховання В. Сухомлинський вважав формування в дитини людяності, гуманізму. До людей треба бути добрими, чуйними, не робити їм зла і в міру можливостей, допомагати слабким і беззахисним [29].

Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти та програмою виховання і навчання дітей віком від двох до семи років «Дитина» життєво-компетентною, життєздатною можна вважати лише таку дитину, яка не тільки має належні знання, вміння, навички, але й усвідомлює їх сенс, прагне

реально їх використати, радіє здобутому результату діє із користю для себе та інших [34, с. 4]. Моральна самосвідомість – моральне усвідомлення людиною себе як особистості та свого місця в суспільстві. Людина – єдина істота, яка чітко усвідомлює власне існування: маючи таку здатність, як самосвідомість, віднаходить своє «Я», що стає центром її життєвого світу [80].

Виховуючи гуманну особистість дошкільника, слід звертатися до багатовікової мудрості народу, його виховних засобів. Важливим є виховання гуманної особистості, яка буде здатна реалізувати себе в соціумі через гармонію з внутрішнім «Я» та гуманістичну взаємодію з навколишнім світом. Аналіз результатів дослідження засвідчує, що батьки в процесі виховання дітей використовують народні засоби і одноголосно вважають, що вони є вагомим чинником, оскільки найбільш зрозумілі дітям і відомі батькам, бо передаються із покоління в покоління [21].

Зробивши ґрунтовне дослідження з історії моралі різних народів світу, М. Олесницький зазначає, що жодне суспільство не може існувати без моральних норм, «це видно вже з того, що в самому понятті суспільства є вимога, щоби спільне життя людей нормувалося хоч як-небудь і якими-небудь правилами. «Існування звичаїв у ... суспільстві, – стверджує філософ, – настільки неподільно пов'язане з ідеєю суспільства, що існування останнього немислиме без першого» [59, с. 17].

Особливе місце в розвитку самостійності дитини відведено в педагогічній спадщині М. Монтесорі, яка розробляла теорію самовиховання і самонавчання, вивчаючи незалежність і самостійність як біологічні якості людини. Вона стверджувала, що «природа дала людям можливість розвивати ці якості для формування всіх необхідних умінь, оволодіння знаннями реалізації здібностей [46].

Є. Тихеева була засновником авторської системи виховання дошкільника, в якій чільне місце посідають методи організації самостійної (ігрової і трудової) діяльності дитини з дидактичними матеріалами. Автор

зазначала, що «виховання в дитячому садку має бути вільним. Кожне заняття, будь-яка робота мають відповідати інтересам і розвитку дітей, узгоджуватися з навколишнім життям» [46, с. 33-34].

Наукові спостереження Г. Урунтаєвої засвідчують, що розвиток моральної свідомості випереджає розвиток моральної поведінки. Моральна норма для них починає виступати регулятором взаємовідносин між людьми. Старші дошкільники переходять від стихійної до свідомої моральності. Поведінка дошкільника може бути прагматичною, коли моральний вчинок пов'язаний з особистою вигодою і заснований на посиленні зовнішнього контролю за ним з боку дорослих і однолітків [46, с. 58].

Педагог О. Максимова досліджувала гендерні особливості моральних уявлень старших дошкільників, що проявляються в різному рівні розвитку та змісті уявлень хлопчиків і дівчаток про моральні якості, моральні норми та моральні критерії оцінки поведінки. Дослідник розглядає моральні уявлення як вторинні узагальнені психічні утворення, що відображають у свідомості людини систему норм і правил поведінки в громадському й особистому житті [46, с. 75].

Підсумовуючи вищезазначене, доходимо висновку, що ґрунтовне вивчення науково-педагогічної літератури дає підстави наголошувати на необхідності дослідження проблеми морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами казок в умовах закладу дошкільної освіти.

1.2. Українська казка як засіб формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку

У процесі морально-етичного виховання, В. Сухомлинський знайомить вихованців з нормами загальнолюдської та національної моралі, виробляє моральні звички і через вправи в моральних вчинках приводить до наукового світогляду. Педагог теоретично обґрунтував необхідність та значущість

виховання у дитини почуття совісті, сорому, справедливості, щедрості, милосердя [9].

Казка, на думку Василя Олександровича, являє собою «активну творчість, вона багатогранно охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розуму, і її почуття, не оминає уяву та волю. Завдяки казці, дитина сприймає оточуючий світ, не тільки розумом, але й внутрішніми почуттями. Хоча діти і розуміють, що казкові герої видумані, але вони як носії добра і зла викликають у душі дитини схвалення чи осуд» [60, с. 16].

Через казки, легенди передається нам інформація про приховані причини подій, про їх уроки. Казка навчає про сутність добра і зла, навчає життєвих правил. Казки пропонують дитині образи, символи, які їй подобаються, і під час знайомства з ними дитина непомітно для себе засвоює важливу інформацію [9, с. 24].

В. Сухомлинський говорив: «Слово казки живе в дитячій свідомості. Серце завмирає у дитини, коли він слухає або вимовляє слова, що створюють фантастичну картину. Я не уявляю собі навчання в школі не тільки без слухання, а й без створення казки». Важливого значення в казках педагог надавав моральному вихованню особистості. Читаючи ці казки, діти усвідомлюють, що в житті, окрім радощів, існує горе, хвороби, самотність. Педагог наголошував на тому, що не варто відгороджувати дітей від життєвих негараздів [60, с. 28-30].

Педагог дійшов висновку, що складовою частиною виховання дітей повинно бути розповідання, читання, слухання, драматизування, інсценування казок. «Казки виховують любов до рідної землі вже тому, що вони творіння народу» [88, с. 66]. У своїх працях він зазначав: «Казка для маленьких дітей – не просто розповідь про фантастичні події, це – цілий світ, в якому дитина живе, бореться, протиставляє злу свою добру волю» [5, с. 31].

Казки – один з найбільш популярних жанрів серед дітей. На думку В.О. Сухомлинського, «казка» – активне естетичне мистецтво, яке захоплює усі сфери духовного життя дитини: розум, волю, почуття, уяву. Казковий

жанр розвиває мислення кожної дитини, сприяє створенню інтелектуальної атмосфери в дитячому колективі» [34, с. 5-6].

Через казку легше всього пояснити дитині перші та основні поняття моралі: що таке «добро» і «зло». Казкові герої завжди або хороші, або погані. Морально-етичні якості, яскраво представлені в образах героїв, закріплюються в реальному житті і взаєминах з близькими людьми. Таким чином, казка прищеплює дітям добро. Адже якщо лиходії в казках завжди покарані, то єдиний спосіб уникнути покарання – не бути лиходієм [9, с. 24].

Читаючи дітям казку, педагог ніби допомагає зрозуміти основні морально-етичні критерії та значення морально-етичних якостей. Казки створені В.О. Сухомлинським пронизані глибоким змістом що активно впливають на емоційну та моральну сфери дитини [18].

Василь Сухомлинський підкреслював, що саме казка несе в собі перші знання про життя навколишнього світу, про межі між добром і злом, навчає життєвих правил. Казка – це своєрідна зернина, з якої проростає паросток емоційних станів і ситуацій, – зазначав педагог. Цінність казок і легенд в тому що, діти отримують знання про те, що можна стати добрим, щирим, чуйними, люблячими, як стати чоловіком чи жінкою, матір'ю чи батьком. «Я розповідаю казки, – писав В. Сухомлинський. Вони творяться тут же. Кожен із нас – і я, і діти – стає в ці чудові години поетом. Коли в мене не вистачає яскравого, потрібного слова, діти допомагають мені. Ми склали тисячі казок. Наша творчість не є чимось винятковим і надзвичайним. Вона доступна кожному вихователю й дитині [18].

Казки В. Сухомлинського, які зібрані в його збірках «Казки школи під голубим небом», «Чиста криниця», «Вічна тополя», сприяють утвердженню добротності в дітей. На практиці в ЗДО можемо побачити, як казка допомагає пробудити в дітей любов до Батьківщини, до свого народу, як вона зачаровує дітей дошкільного віку образністю рідного слова, красою української мови [27].

Наприклад, казку «А що там за лісом?» можна використати з метою розвитку в дітей патріотичних почуттів, формування любові до навколишнього середовища; казку «Чого ж ти вчора не шукав моїх окулярів?» – виховання поваги до старших; «Кашу варила, діток годувала» виховує любов до матері, повагу до неї, справедливість. Ці та інші казки допомагають дитині усвідомити такі складні поняття, як Батьківщина, рідний край, патріотизм [27].

На думку автора, казки мають надавати не тільки естетичне задоволення, а й примушувати хвилюватися за героїв, співпереживати їм, мислити та намагатися віднайти вихід із складного становища. Вони допомагають сформувати й розвинути в дошкільнят такі ціннісні орієнтири: духовні цінності; гуманістичні почуття; родинні цінності; естетичні почуття; бережливе ставлення до природи [62].

У процесі формування морально-етичних якостей дітей старшого дошкільного віку доцільно використовувати такі казки В.О. Сухомлинського, як :

– «Синій олівець», «Мишкові купили велосипед», «Горбатенька дівчинка», «Рибка і жаба», «Як Павлик списав у Зіни задачу» – допомагають у розвитку толерантності, миролюбства, вміння розв’язувати конфлікти мирним шляхом;

– «Намисто з чотирма променями», «Гніздо в шапці», «Як білочка дятла врятувала», «Лялька під дощем» – для формування таких морально-етичних якостей як: турботливість, лагідність, доброта, терпимість до недоліків інших;

– «Мама не любить смажених грибів», «Людина з кам’яним серцем», «Хочу й на тата бути схожа», «Їжачиха приголубила», «Дві матері», «Легенда про Материнське серце», «Татусь – це не борода, а очі», слушно використовувати в процесі формування поваги та любові до батьків;

– відповідальність, готовність прийти на допомогу, допомагають сформувати такі казки як «Дідусева заповідь», «Батьків олівець», «Хлопчик, що боявся темряви», «Соловейкове гніздо» [9, с. 24].

Наведемо зразки творів В.О. Сухомлинського на морально-етичну тему:

– «Іменинний обід (Іменини)», «Втрачений день», «Гудуть, а меду не приносять», «Відлітають журавлі», «Де беруться краплинки», «Весняний вітер», «Бо я – людина», «Врятував сонечко», «Дивна бурулька», «А серце тобі нічого не наказало?», «Байдужий пеньок», «Десять НЕ МОЖНА», «Важко бути людиною», «Добре слово» [79];

– «Гостинність» «Бджілка і гарбузова квітка», «Любов до Батьківщини» «Пшеничний колосок», «Любов до мами» «Сива волосинка», «Гордість» «Пелюстка і квітка», «Турботливість» «Хто кого веде додому», «Взаємодопомога» «Дівчинка і синичка», «Щастя» «Журавель і папуга», «Дружелюбність» «У кого радість, а в кого горе», «Ввічливість» «Скажи людині здрастуйте», «Пошуки прекрасного» «Хризантема і цибулина», «Ніжність» «Прийшла мама», «Любов» «А хто вам казку розповідає, бабусю?» «Співчуття» «Як Сергійко навчився жаліти», «Доброта» «Краплинка роси», «Відповідальність» «Яблуко і світанок» [87].

Познайомила дитину зі світом, життям не одна увага та спостережливість, а й казка – чарівниця. Ось через це й не можна вважати казку шкідливою задля духовного розвитку дитини, навпаки – вона навчає дитину з книжки вибирати радість, вона розвиває естетичний смак, який і надалі одверне дитину від погані лубочної», – стверджувала С.Русова [97, с. 11].

Педагог радила підбирати казки відповідно до віку дитини, її інтелектуального розвитку. Для малих діток – «Кривенька качечка», «Колобок», «Рукавичка», «Лисичка і журавель», «Івасик-Телесик», «Котик і Півник». Праця С. Русової показує нам, що дитина повинна розвиватися разом з дитячим фольклором, що для неї це необхідно. За допомогою казки

дитина бачить добро і зло, спостерігає відносини між людьми та всім навколишнім світом, знайомить її з майбутнім життям [69].

Щоб краще осягнути природу дитини, на думку С. Русової, слід упроваджувати такі наукові методи, як спостереження, експеримент, анкетування. І ці «засоби вивчення дитячої природи потрібно ширити, збирати матеріали про духовне життя вихованців, бо тільки на багатстві матеріалу, на науковому аналізі матеріалів може ґрунтуватися експериментальна педагогіка, і буде можливість проводити виховання і навчання відповідно до природи і всіх найкращих нахилів дитини» [26].

Погоджуємося, що такі казки, як «Рукавичка», «Ріпка» С. Русова пропонувала використовувати для ігор – драматизацій, завдяки яким дитина «вивчає свої вирази, свої слова й тим значно збагачує свій словник літературними словами, або діти самі за кожну дійову особу кажуть своїми власними словами й виразами, що викликає в них словесну творчість, уміння знайти слова, для кожного героя» [44, с. 421-422].

С. Русова також радить ще і такі засоби для розвитку словесної творчості: «не закінчувати яку-небудь казку, а на цікавому місці давати дітям самим довести казку до кінця. Давати кілька слів, щоб з ними скласти коротеньке оповідання, наприклад: річка – повінь – весна – хлопчик необережний – порятунок...». Взагалі, всі ці вправи можна проводити, скажімо, з п'ятилітніми дітьми, бо уява жива, вона розвивається тим матеріалом, яким дитина оволодіває. Одна дитина обробляє більш яскраво, більше додає свого, друга менше; це залежить від усього оточення, від вражень школи й життя, але і розвивати його конче треба якнайбільше». [81, с. 6].

Велике значення для маленьких дітей мають оповідання й казки, як вони люблять їх слухати. Вчена акцентує увагу на активному сприйманні дітьми художніх творів. Педагог радила проводити в дитячих садках спеціальні заняття з художнього читання і розповідання і називала їх «оповідальними годинами» [24].

Особливої уваги в розвивальному середовищі дитячого садка С. Русова приділяла ознайомленню дітей з кольорами за методикою М. Монтесорі, яку автор описувала так: «на столі перед дитиною лежать помішані між собою картки самих ґрунтованих кольорів, – великі і малі. Дитина має парувати ці картки, накладаючи на кожну велику картку одного кольору таку ж саму малу картку, і так з усіма кольорами...» [52, с. 6].

Необхідно зазначити, що С. Русова радить учителю/вихователю не читати, а переказувати дітям. Казки, художні твори, оповідання, доцільно використовувати на так званих «годинах оповідання», які чинять великий вплив на вихованців, приносячи як естетичні так і моральні враження. Варто використовувати фольклорні твори різних народів світу, що тим самим буде ознайомлювати дітей з їх звичаями і традиціями. Під час читання творів, з метою унаочнення, вчителю/вихователю доцільно ілюструвати сюжет різними картинками [52, с. 8].

Дітей приваблюють дійсно казки – розважально-дидактичні. Тексти створюються тільки для дітей. На запитання оповідача з казки І.Франка «Байка про байку», навіть діти слухають казки, якщо вважають їх неправдою, маленькі слухачі здивовано відповіли: «Нащо слухали? – Бо цікаво!» Та й справді, діти ніколи не слухатимуть того, що їх не захоплює, не цікавить. Як вдало помітив І.Франко, «... не тим цікава байка, що говорить неправду, а тим, що під лушпиною тої неправди криє звичайно велику правду» [37].

Розважально-дидактичні казки з'явилися у творчості І.Франка переважно у 90-ті рр.. – саме тоді, коли письменник став батьком. До розважально-дидактичних казок І. Франка зараховуємо твори «Ріпка»(1891), «Киця»(1891), «Суд святого Миколая»(1895), та казки зі збірки «Коли ще звірі говорили» – «Осел і Лев», «Заєць і Їжак», «Вовк, Лисиця і Осел», «Ворони і сови», «Лисичка і Журавель», «Байка про байку», «Ворона і Гадюка», «Лисичка-кума», «Мурко й Бурко», «Фарбований лис». Казки про тварин, на переконання письменника, найбільше імпонують дітворі. «Вони

люблять звірів, чують себе близькими до них, розмовляють з ними. Тому поетика розважально-дидактичних казок І. Франка модифікується відповідно до зацікавлень різних вікових груп читачів» [37].

І. Франко особливого значення надавав казкам як найбільш доступній формі викладу й сприймання. Адже в казковій одежі, в алегоричних образах, на думку письменника, можна краще донести до дитячої уяви велику правду людського буття, розбудити в малят цікавість та увагу до явищ живої природи, навчити ненавидіти зло й несправедливість, підтримувати добро і завжди думати про тих, хто тебе оточує [71].

Казки та оповідання К. Ушинського дидактичні. Особливо високо цінував автор народні казки, ставлячи їх вище всіх літературних оповідань, написаних спеціально для дітей. Він так писав про казку: «Це перші блискучі спроби російської народної педагогіки, і я не думаю, щоб хто-небудь був в змозі змагатися в цьому випадку з педагогічним генієм народу». На думку Ушинського, природні російські педагоги – бабуся, мати, дід, не злазить з печі, розуміли інстинктивно і знали з досвіду, яку величезну виховну і освітню силу таїть в собі народна казка [6].

Для двох книг «Рідного слова» Ушинський відібрав 24 казки, багато з яких («Ріпка», «Колобок», «Теремок»), вони і зараз залишаються кращими обробками для дітей. Вони зберігають сенс, ідею, дух народної казки, відрізняються простотою і ясністю мови [6].

Педагог стверджував, що будь-який народ у своїй літературі, починаючи з народної пісні, прислів'я, казки, і закінчуючи драмою і романом, висловлює свої уявлення про те, яким повинен бути чоловік. Народ прикрашає цю ідеальну людину всіма кращими якостями душі, його погляд на якості і чесноти, висловлює народну совість [56].

Отже, в успішності навчально-виховному процесі вирішальну роль, на думку педагога, відіграє колектив, у якому в кожній особистості формується висока відповідальність, культура і високі моральні якості.

Варто підкреслити, що за зовнішньою суворістю А. Макаренка крилося добре і гуманне ставлення до своїх вихованців, який постійно наголошував щодо поваги до кожної людини. Головним завданням у навчально-виховному процесі вбачав у прищепленні їм кращих моральних якостей. Значну увагу в навчально-виховному процесі приділяв організованості, дисципліні й культурі взаємовідносин вихованців. Дисципліна, вважав педагог, це той наріжний камінь, на якому побудований увесь процес взаємодії і взаємовідносин людей у суспільстві [41].

Під морально-психологічним кліматом, згідно вчення А. С. Макаренка, слід розуміти емоційно-психологічний настрій колективу, в якому на емоційному рівні відбуваються особисті й ділові взаємовідносини членів колективу, що визначаються їх ціннісними орієнтаціями, моральними нормами та інтересами. Щодо кожного окремого індивіда, то «цінність його як громадянина, – наголошував А. С. Макаренко, залежатиме винятково від того, наскільки він до такої праці підготовлений, «наскільки у нього сформовані навички підприємливості [57, с. 50].

Педагог ставив єдність високої вимогливості до дітей і справжньої поваги до них, причому він вимагав паралельної роботи з озброєння вихованців теорією моралі. Ця думка Антона Семеновича лягла в основу дослідження проблем морального виховання під керівництвом І. Каїрова.

Видатний український педагог, класик української та світової педагогіки категорично поставив питання про моральне обличчя особистості як рушійної сили її поведінки та вчинків. Він стверджував, що лише висока ідейність, гуманістичні принципи моральності, громадянська цілеспрямованість здатні викликати в людини до життя нові, громадянські, риси волі й характеру [40, с. 2].

До основних принципів виховання А.С. Макаренко відносив повагу і вимогливість, щиросердечність і відкритість, принциповість, турботливість і уважність, знання, вправи, загартування, працю, колектив, сім'ю, кількість любові та міру суворості, дитячі радощі, гру, покарання й

винагороду. Уся педагогічна діяльність педагога пронизана глибокою вірою у великі можливості вихованців. У своїй роботі педагог виходив з такого положення: «Відповідальність перед дітьми – це відповідальність перед історією; сьогоднішні діти – це завтрашня історія, завтрашнє майбутнє людства, нашої великої справи». Він вважав, що педагогіка повинна орієнтуватись на позитивні риси особистості [40].

Вітчизняні вчені доводять, що протягом дошкільного віку дитина засвоює чималий обсяг знань про зміст і значення моральних норм, активно розвивається її емоційна сфера, формуються моральні почуття й певні навички моральної поведінки.

Особливе місце серед таких педагогічних систем займає освітня технологія всесвітньо відомого італійського педагога Марії Монтесорі. Розроблена педагогом концепція виховання вирізняється поглядом на кожну дитину як на унікальну особистість, духом гуманізму, безмежною вірою в її невичерпні потенційні можливості, сприяє гармонійному, повноцінному всебічному розвитку людської особистості й її моральної свідомості та активності [78, с. 1-2].

Однією з центральних проблем гуманістичної педагогіки Марії Монтесорі є формування моральної особистості людини, адже метою всього свого життя педагог вважала виховання вільної, незалежної особистості, яка здатна самостійно обирати свій життєвий шлях і нести відповідальність за результати своєї діяльності як перед суспільством, так і перед власною совістю. Формування моральності особистості, як зазначала педагог, нерозривно пов'язане з набуттям нею соціального досвіду, адже моральний розвиток і виховання реалізується в процесі соціалізації людини, а моральні норми є потужними регуляторами соціальних відносин [78, с. 2].

Важливу роль у процесі формування моральності дитини Марія Монтесорі відводила сім'ї. Від того, чи панує в сім'ї та оточенні дитини моральна атмосфера, залежить і засвоєння нею знань та формування уявлень про моральні цінності та норми моральної поведінки, оскільки саме в сім'ї

відбувається первинне ознайомлення з моральними нормами та принципами, формуються перші уявлення дитини про те, що добре, а що погано, що дозволено, а чого слід уникати, що справедливо, а що ні.

У процесі морального розвитку та виховання дитини-дошкільника педагог вважала недостатньо ефективним та недоцільним використання таких методів виховання як змушення наслідувати конкретні приклади поведінки чи безкінечні повчання про те, як слід поводитись і яких норм дотримуватися. До завдань дорослих педагог відносила: роз'яснення моральних норм, правил поведінки, цінностей, демонстрування результатів їхнього ігнорування, заохочення дитини до моральної поведінки зокрема власним прикладом. Значному розширенню знань і уявлень про норми моральної поведінки та особливості взаємодії з соціумом, за переконаннями Марії Монтесорі, сприяють безпосередні контакти дітей у дошкільних закладах [78, с. 3].

Протягом дошкільного дитинства, як стверджувала педагог, формується і така моральна якість як слухняність, дисциплінованість. При цьому Марія Монтесорі гостро критикує традиційне уявлення про слухняність дитини та спосіб її досягнення – зламати начебто існуюче свавілля дитини через зовнішній примус та таким чином зробити її послушною та поступливою відповідно до вимог дорослих. Так зване свавілля дитини, як зазначала педагог, пов'язане, насамперед, з недостатнім розвитком її волі, тому в своїх діях вона керується не волею, а природженими інстинктами [78, с. 4].

Соціальне та моральне виховання дітей дошкільного віку за педагогічною технологією Марії Монтесорі передбачає дотримання певних принципів, зокрема принципу індивідуалізації, свободи, опори на самостійність дитини, обов'язку та порядку та ін., які забезпечують як суб'єктивний характер виховання, так і успішну адаптацію дошкільнят до соціальної дійсності, природне входження дитини в суспільство та його культуру [78].

1.3. Інноваційні підходи до роботи з казкою в закладах дошкільної освіти

У дошкільному віці, на думку більшості вчених, проявляються такі моральні якості, як колективізм, працьовитість, доброзичливість, патріотизм, правдивість, принциповість, дисциплінованість, ощадливість та ін. Моральне виховання має цілеспрямований характер тільки тоді, коли в основі лежить спонукання дітей до розвитку.

Казка підштовхує старшого дошкільника до відносин дитини один з одним, допомагає жити людині в суспільстві. Описи моральних вчинків впливають не через абстрактні поняття, а з дій реальних героїв, поведінка яких важлива для дошкільника.

У застосуванні казок дітьми старшого дошкільного віку у процесі морального виховання є чимало проблем:

1. Немає структури роботи по використанню казок для формування моральних якостей;
2. Немає духовної та моральної стійкості особистості дошкільника;
3. Немає розроблених педагогічних умов, які б сприяли моральному вихованню дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення їх із різними видами казок.

Будь-яка казка навчає, лікує, виховує, попереджає, спонукає до дій і дає поштовх тільки вперед, реалізує нові навички в дитині.

Казка – один із головних моральних і педагогічних засобів, якостей становлення особистості, оскільки супроводжує дитину з народження [92, с. 7].

Казка – це вигадана історія, в якій може статися все, що немислиме в реальному житті, і як, правило, закінчується доброю кінцівкою і благополучно. А також казка це – природне джерело всього, що є у нашому непростому житті. В казці щось наявне фантастичне та дивне: тварини

можуть розмовляти, люди досягають своє омріяне, а предмети стають чарівними і оживають.

Казка – жанр, у якому геніально переплітаються різноманітні типи мовлення (розповідь, опис, міркування) та його форми (монолог, діалог, полілог), сюжет будується так, що будь-яка дитина старшого дошкільного віку «осилить» зміст, тему та ідею твору [92].

Досить вдале визначення «казки», на наш погляд, пропонує О.Поммеранцева: «народна казка або казка, байка – це епічний усний художній твір, переважно прозаїчного, чарівного, авантюрного або побутового характеру з настановою на вимисел [97, с. 10].

Немає такої людини, котра б не слухала казку в дитячому віці. Казка супроводжує дитину протягом усього дитинства і залишається з нею на все життя. Знайомство дитини зі світом літератури починається з казки, людських відносин і навколишнім світом загалом [92, с. 7].

У житті старшого дошкільника та взаєминах із близькими людьми закріплюються моральні поняття (чесність, доброта, людяність), яскраво представлені в образах персонажів, героїв, які відповідають бажанням і вчинкам дітей. У дітей формуються протиставлення добра і зла, узагальнені уявлення про дружбу, взаємодопомогу, відданість, доброту, характерні причинно-наслідкові події та зв'язки, фантастичні образи доступні для розуміння дитини, – все це робить казку особливо цікавою і хвилюючою для дітей. Певний стиль казок розкриває дошкільнятам шлях наочно-образного і наочно-дієвого осягнення світу людських взаємин [92, с. 3].

У діях і вчинках казкових героїв протиставляються працьовитість і лінощі, добро і зло, боягузтво і хоробрість. Старших дошкільників часто притягують ті герої, яким характерні: чуйність, рішучість, любов до праці. Діти радіють, якщо перемагає добро, коли герої долають труднощі та настає щасливий фінал. Казки ніяк не заберуть у дитини реальність. Навпаки, вони зможуть допомогти старшому дошкільнику у реальному житті бути активним творцем [92, с. 7].

Казки дітям старшого дошкільного віку потрібно слухати в затишній атмосфері, яка допоможе кращому сприйняттю казкових образів, наприклад, у спокійний вечір, на природі; у сонячний день, на майданчику. Розповіді повинні бути насиченими, невеликими, соковитими. Говорити слід небагато, адже дитина повинна не тільки вміти слухати слово вихователя, а й мовчати. Саме в цей час дитина думає, усвідомлює нове, тому вихователю необхідно дати час подумати старшому дошкільнику [92].

Необхідно вчити також старшого дошкільника прийомів придумування творів: вчити логічного розгортання сюжету, обмірковувати задум, образи, кульмінацію, і його завершення, кінцівка. Подібним способом навчаємо дитину вислуховувати, приймати і розуміти казку [92, с. 7].

Убачаємо за необхідне навести приклад інноваційного підходу до роботи з казкою для дітей старшого дошкільного віку в ЗДО за технологію Л. Фесюкової [70].

Л. Фесюкова наголошує на тому, що варто більше уваги приділяти роботі з казкою: систематично знайомити дітей з казками, які сприяють розвитку їх діалогічного мовлення; спонукати дошкільнят до суджень стосовно моралі, добра і зла у казці. На її думку, казки подаються дошкільникам однобічно і далеко не в повній мірі використовуються їх можливості для розвитку творчих здібностей, уяви, мислення, мовленнєвої творчості, виховання добрих почуттів. Подаємо перелік сучасних методів роботи з казкою [70]:

1. Складання казки з опорою на ілюстрації та картинки (це можуть бути дві або чотири картинки, які послідовно розкривають дії персонажів, починаючи з традиційного, із самого цікавого: «Жив-був...», «Одного разу...»). Або жили-були дід та баба та не було у них грошей; Одного разу дід сказав бабі зліпи мені колобок; І далі можна вислухати думку дитини, щоб вона могла подумати, а потім висловитися.

2. Придумування казки по незвичайній картинці_(фантастичній, загадковій, переплутаній, наприклад, Червона Шапочка і вовк з мисливцем

на дереві; Лисичка забрала колобка додому, і багато років він ще жив з нею; Дудусь із бабусею самі витягли ріпку і більш нікого не просили на поміч;

3. З дітьми старшого дошкільного віку доцільно використати такий метод як: Метод «А що потім?» (Наприклад, Як живе коза і 7 її козенят після пригоди з вовком?). Кожна дитина розповість свою думку, згадає всі казочки і буде придумувати як це було б цікавіше. Як бабуся із дідусем залишилися жити без колобка, якого вони так довго чекали? Як господар буде жити взимку без своєї рукавички яку загубив?

4. Спільне вирішення проблемного запитання до казки. Діткам запропонувати із відомих казочок які вони знають, придумати запитання до казки, і потім вихователь допомагає вирішити це проблемне питання. (Наприклад, А якби ні піч, ні яблунька не допомогли б дівчинці – що їй робити, щоб урятуватися самій і врятувати братика? (казка “Гуси-лебеді”); Якби мати не відправила Червону Шапочку до бабусі через ліс – щось би сталося з бабусею? (Червона Шапочка); Де б жив зайчик-побігайчик, якби рак-неборак не виженув із хати козу-дерезу?

5. Зміна ситуацій в знайомій казці. Запропонувати дітям старшого дошкільного віку цікаву казку «Котик і Півник», прочитати її, а потім послухати їх думки як вони б змінили ситуацію в цій казці. Прикладом можна використати Попелюшку, щоб їм було легше орієнтуватися. (Наприклад, А давайте зробимо так, що коли Попелюшка втікала від принца, то загубила не тфельку, а щось інше (методом проб і помилок вибрати найкращий варіант і кінцівку) – загубила каблучку, про яку потім душе шкодувала; Казку про котика і півника, зробимо так, що коли півник пішов поклювати зерно біля вікна, то лисичка його не впіймала, а навпаки розказала котику, який потім насварив його.

6. Метод переплутанки (Вихователь спеціально змінює епізод або дії якогось героя добре знайомої дітям казки. Діти тут же виправляють вихователя : «Не Жовта шапочка, а Червона...», «Не в гості до тьоті, а до бабусі»). Якщо дітям дуже знайома казка, і вони багато разів її слухали, то

вони запам'ятають персонажів казки, в чому були одягнені, і якого кольору і т.д. У казці «Ріпка» господаря дому звали дід Іванко, а діти відразу виправляють, що господаря звали не Іванко, а дід Андрушка, а в нього баба Марушка..

7. Експерименти в казках (Вихователь розповідає дітям, що в кожній українській казці є добро і зло і в яких кінець казки вчить відповідати злом на зло або бути байдужим, а діти вчаться придумувати свій кінець так, щоб добре стали жити всі: дідова і бабина дочка, лисиця і журавель, вовк і козенята, червона шапочка, котик і півник, колобок і т. д). Наприклад, в казці «Червона шапочка» добро ми можемо побачити тоді, коли дівчинка несла пиріжки для своєї бабусі, яка захворіла, де проявляються такі моральні якості, як: доброта, повага до старших, чуйність. А зло, ми вже бачимо в той момент коли вовк обдурив дівчинку, і наказав їй йти іншою дорогою, щоб йому швидше було дійти до бабусі [70].

Вважаємо за доцільне подати ще одну технологію роботи з казкою для дітей старшого дошкільного віку.

Наведемо основні форми роботи з казкою: [77]:

- слухання казок;
- читання казок;
- інсценізація казок (театралізація);
- виготовлення і добір ілюстрацій до казок;
- бесіди за змістом казки;
- творення казок;
- розповідь від першої та третьої особи;
- розповідь і придумування продовження казки;
- складання казок дітей;
- лялькотерапія;
- постановка і розігрування казки;
- аналіз казок;
- імідж-терапія; малювання казок;

– медитація за змістом казки.

Наведемо структуру корекційно-розвиваючого казкотерапевтичного заняття (запропонована Зінкевич-Євстигнєєвою):

Етап 1. Ритуал входу в казку.

Призначення: налаштувати на спільну роботу. Увійти в казку.

Зміст етапу: колективна вправа. Відбувається вправа на згуртування.

Етап 2. Повторення.

Призначення: Згадати те, що робили в минулий раз і які висновки для себе зробили, який досвід придбали.

Зміст етапу : Ведучий задає дітям питання про те, що було в минулий раз, що вони пам'ятають.

Етап 3.Розширення.

Призначення: Розширити уявлення дитини про що-небудь.

Зміст етапу. Ведучий розповідає або показує дітям нову казку. Запитує, чи хочуть вони цьому навчитися, спробувати, допомогти якій-небудь істоті з казки тощо.

Етап 4.Закріплення.

Призначення: Придбання нового досвіду, прояв нових якостей особистості дитини.

Зміст етапу: Ведучий проводить ігри, що дозволяють дітям придбати новий досвід; відбуваються символічні подорожі, перетворення й ін.

Етап 5. Інтеграція

Призначення: Пов'язати новий досвід з реальним життям.

Зміст етапу: Ведучий обговорює й аналізує разом з дітьми, у яких ситуаціях їхнього життя вони можуть використовувати той досвід, що придбали сьогодні.

Етап 6.Резюмування

Призначення: Узагальнити придбаний досвід, пов'язати його з уже наявним.

Зміст етапу: Ведучий підбиває підсумок заняття. Чітко проговорює послідовність того, що відбувалося на занятті, відзначає окремих дітей за їх заслуги, підкреслює значущість придбаного досвіду, проговорює конкретні ситуації реального життя, у яких діти можуть використовувати новий досвід [38].

У закладі дошкільної освіти пропонуються такі види занять з казкою:

– читання (авторських, віршованих) казок; розповідання народних казок; театралізація; розігрування та показ казки вихователем; драматизація; розігрування в ролях знайомої дітям казки; відтворення характерних рис його героїв; ігри за сюжетами знайомих казок; показ казок через проекційні ліхтарі (діафільми); перегляд казок у телепередачах, кінофільмах [54];

– читання; розповідь казки (своїми словами з ілюструванням матеріалу), театр ляльок, інсценування; бесіди-відтворення прочитаного; морально-оцінювальний зміст, засоби художньої виразності твору, розуміння жанрів твору; переплутування казкових сюжетів і героїв; змінювання характеру героя казки; уведення нового героя в казки; зміна ходу події в казці; зміна місця, часу події; зміна кінцівки; складання казки за схемою; продовження за зачином [50].

На п'ятому році життя дітей ознайомлюють з чарівними й соціально-побутовими казками. Вчать впізнавати й визначати казкові елементи, зачини, кінцівки, повтори, давати оцінку діям та вчинкам героїв; відповідати на запитання за змістом казок, самостійно розповідати та переказувати знайомі казки. Дітей цієї групи спонукають до самостійної організації ігор-інсценізацій за змістом добре знайомих казок, вчать дотримуватися відповідної інтонації, тембру, сили голосу. Старші дошкільники мають вміти самостійно розігрувати сюжети знайомих казок в іграх-драматизаціях та театралізованих іграх (добирати атрибути, розподіляти ролі тощо) [54].

У науково-педагогічній літературі широко представлено систему методів роботи з казкою.

Розглянемо один такий метод роботи з казкою, запропонований Литвиненко Л.А.: придумування продовження казки; зміна кінцівки казки; – спільне розв'язання проблемного питання, поставленого до казки; зміна ситуацій у знайомих казках; зміна характерів персонажів казки; складання казки з персонажами з інших казок; складання нової казки за допомогою різних опорних елементів: малюнків, відео, схеми. Програвання епізодів казки. Програвання епізодів казки дає можливість дитині відчути деякі емоційно значущі ситуації та пережити певні емоції [90].

Висновки до першого розділу

На сьогодні проблема морального виховання дітей старшого дошкільного віку стає все більш актуальною. Адже навколишнє середовище має безпосередній вплив на дитину, який виявляється через її поведінку. Розуміння терміну «моральне виховання» можна розкрити через визначення таких понять як «мораль» та «моральність».

Мораль та моральність являють собою форму суспільної свідомості, які допомагає регулювати діяльність людей. Мораль – це цінності, які люди використовують у практичній діяльності, до них належать норми, ідеали, принципи, погляди. А моральність допомагає визначити характер життєвої позиції особистості та результати діяльності.

Одним з елементів моралі є моральна свідомість, що проявляється в певній поведінці та вчинках людини та надає оцінку різним явищам соціальної дійсності (поведінки, способу життя, вчинку, його мотивів тощо). Ця оцінка може виражатися, наприклад, у симпатії й неприязні, любові і ненависті, схваленні або засудженні, похвалі або осуду. Сутність процесу морального виховання полягає у взаємодії дитини з вихователем, який ставить за мету долучити дитину до розуміння загальноприйнятих моральних цінностей та мотивів поведінки, виховати моральні якості особистості та сформувати моральний досвід дитини.

Моральне виховання виступає один із важливих компонентів навчально-виховного процесу закладів дошкільної освіти. Особливістю морального виховання можна назвати його здійснення не тільки у закладах освіти, а й протягом усього життя людини, що спирається на гуманістичну ідею.

Варто зазначити, що необхідно звертатися до багатовікової мудрості народу та його виховних засобів у процесі виховання гуманної особистості старшого дошкільника. Одним із засобів морального виховання старших дошкільників є казки, що виражає певний процес розуміння світу, соціуму та відносин у ньому. Це спосіб, який допомагає дитині позбутися негативної поведінки та розвинути в собі позитивні якості характеру.

Казка допомагає формувати моральність у дітей старшого дошкільного віку; позбутися від агресії, страхів, гніву, почуття самотності; краще адаптуватися в навколишньому середовищі; виховувати гармонійну особистість та долати труднощі або проблеми, які виникають на життєвому шляху. Основні положення першого розділу знайшли відображення у публікаціях автора [4].

РОЗДІЛ 2

ОБГРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО

2.1. Педагогічні умови ефективності формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок

Актуальність питання означеної проблеми дослідження дає змогу визначити певні педагогічні умови ефективності формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок. Адже саме від обґрунтованості педагогічних умов залежить успішність та результативність процесу формування морального виховання у дітей старшого дошкільного віку.

Із огляду на важливість вирішення вищевказаної проблеми в сучасному науково-педагогічному просторі, вважаємо за доцільне визначити та обґрунтувати педагогічні умови щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок.

Окреслимо передусім поняття «умова».

Умова – це філософська категорія, у якій відображено універсальні відношення речі до тих чинників, завдяки яким вона виникає й існує. Зазначимо, що науковці по-різному дефінують поняття «умова» та «педагогічні умови».

Попадається кілька визначень щодо сутності цих понять. По-перше, умова трактується як необхідна обставина, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь. По-друге, це обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь. По-третє, правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь. По-четверте, це правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-

небудь. Це сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [74, с. 63].

У контексті нашого дослідження педагогічні умови – це цілеспрямовано організоване вихователем ЗДО розвивальне середовище, комплекс педагогічних взаємодій між учасниками освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, система форм та методів роботи. Отже, педагогічні умови розглядаємо як можливості та обставини в освітньому процесі ЗДО, які сприяють ефективному досягненню поставленої мети – формуванню моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами [39, с. 111].

У науково-довідковій літературі даються різні тлумачення поняття «умова». Так, у тлумачному словнику української мови зазначено, що умова – це філософська категорія, у якій відображене універсальне ставлення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує. Через наявність відповідних умов властивості речей переходять з можливості в дійсність [39].

У психологічному словнику В. Войтка поняття «умова» визначається як те, від чого залежить щось інше, завдяки чому можливі певні речі, процеси або стан, що є логічним наслідком дії, як істотний компонент певного комплексу об'єктів, від чого походить існування певного явища [67, с.207].

У праці Н. Бухлової, термін «умова» розкривається як певна сукупність соціально-педагогічних та дидактичних фактів, які мають певний вплив на навчальний процес та дають змогу ними керувати [15,с. 4]. Т. Лошакова термін «умова» розуміє як певний фактор, від якого залежить ефективність процесу навчання [49,с. 118].

У дослідженні під педагогічними умовами розуміємо створення комплексу взаємопов'язаних та взаємодієвих форм, методів, засобів, обставин в освітньому процесі, що матимуть ефективний вплив на підготовку фахівців ЗДО щодо формування моральних якостей у старших дошкільників [88].

Убачаємо, що досягненню високого рівня підготовки дітей старшого дошкільного віку, на нашу думку, може сприяти здійснення, розроблення та реалізація педагогічних умов, що складаються із сукупності взаємопов'язаних між собою компонентів та розробка шляхів їх формування й удосконалення.

На нашу думку, процес формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами казок в умовах закладу дошкільної освіти суттєво поліпшиться у процесі реалізації розроблених педагогічних умов.

Педагогічними умовами було обрано:

- створення розвивального середовища в закладі дошкільної освіти з метою забезпечення позитивного фону сприймання старшими дошкільниками морального змісту казок;

- систематичне збагачення знань дітей старшого дошкільного віку змістом казок морального спрямування;

- залучення дітей до практично зорієнтованої діяльності в контексті творчої інтерпретації казкових сюжетів з подальшою поведінковою проекцією.

Схарактеризуємо кожен з означених педагогічних умов.

Перша педагогічна умова – *створення розвивального середовища в закладі дошкільної освіти з метою забезпечення позитивного фону сприймання дітьми морального змісту казок.*

У сучасних дослідженнях (Л. Артемова, А. Богущ, Н. Гавриш, К. Крутій), розглядається проблема важливості створення розвивального середовища для дитини старшого дошкільного віку. Створивши для дитини розвивальне середовище, перш за все, необхідно підказати дошкільнику, якими потрібно володіти моральними якостями у навколишньому світі, вже відбувається активізація процесів її творчого та інтелектуального розвитку» [39, с. 112].

Друга педагогічна умова – *систематичне збагачення знань у дітей старшого дошкільного віку змістом казок морального спрямування.*

Заслуговує на увагу твердження І. Беха, що доцільне збагачення знань дітей за змістом і формою навчання «має високий виховний потенціал: формує соціальні настанови й ціннісні орієнтації, гуманістичну спрямованість особистості, її духовні та матеріальні потреби, ознайомлює зі зразками моральної поведінки [39, с. 113].

У процесі реалізації цієї педагогічної умови відбувалося не тільки читання чи прослуховування українських казок, а й використання авторських казок, що формують шанобливе ставлення до дорослих.

Отже, цілеспрямоване формування моральної культури старших дошкільників безпосередньо впливатиме на їхній особистісний розвиток упродовж усього навчання та виховання у ЗДО.

Третя умова – *залучення дітей до практично зорієнтованої діяльності в контексті творчої інтерпретації казкових сюжетів з подальшою поведінковою проекцією.*

У процесі роботи було поставлено дітям запитання: «Що означає бути ввічливим один до одного?», «Повага до старших», «Допомога у скрутній ситуації», «Як треба правильно ставитися до дорослих?», «За що ви шанобливо ставитеся до своїх батьків, бабусі, дідуся?»

Розглядаючи третю умову, спиралися на твердження І. Беха, про роль особистісних цінностей, що складають внутрішній стрижень особистості та інтерпретуються як ціннісна етична орієнтація. Остання забезпечує цілісно-суб'єктивне розуміння поведінки людини та сприяє побудові прогнозу її поведінки у більш широкому полі ситуацій [39, с. 114]

Вихователь закладу дошкільної освіти є не тільки носієм сукупності знань, умінь та навичок морального виховання та якостей, а є суб'єктом професійно-педагогічної діяльності, який володіє педагогічною діяльністю в цілому, здатний до побудови своєї діяльності для дітей старшого дошкільного віку. Іншими словами, можемо сказати, що фахівець закладу

дошкільної освіти здатний до саморозвитку, що передбачає якісне перетворення свого внутрішнього світу [74, с. 65].

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що поняття «умова» обґрунтовується як сукупність певних фактів, процесів, обставин, впливів, які діють змогу керувати освітнім процесом, результатом якого є формування особистості. Саме поняття «педагогічні умови» використовується в дослідженнях, які присвячені проблемам формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок.

2.2. Компоненти, критерії та рівні сформованості моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок

На основі аналізу наукового фонду було визначено компоненти, критерії та показники сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку. З'ясуємо сутність означених понять.

Компонент розглядаємо як складник (частина) чогось цілого, яка, своєю чергою, може розкладатися на менші частини (критерії, показники).

Критерій за словниковими джерелами визначається, як «ознака, на основі якої здійснюється оцінка чогось; мірило; умовна прийнята міра; яка дає можливість здійснити вимірювання об'єкта і на основі цього дати йому оцінку» [23, с. 31].

До кожного критерію було визначено показники сформованості моральних якостей дітей старшого дошкільного віку. «Показник» – це свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати певної роботи, якогось процесу; дані про досягнення в чому-небудь» [23, с. 204].

Для діагностики морального виховання дітей старшого дошкільного віку виділено наступні критерії: уявлення і знання про норми і правила моралі; сформованість морально-естетичних почуттів, уміння моральної

поведінки. До кожного з цих критеріїв були визначені відповідні показники [97].

Зазначене вище поняття спонукає до висновку про те, що сутнісним наповненням критерію, як виміром досліджуваного об'єкта, є його показники. З огляду на це, діагностика процесу формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку потребує виокремлення відповідних компонентів, критеріїв та їх показників. Опишемо їх (Див. табл. 1.1.).

Вважаємо, що кількість ознак за кожним указаним критерієм не повинна бути менше двох-трьох. У разі встановлення трьох або більше ознак можна говорити про повний прояв цього критерію. Якщо ж під час дослідження встановлений один показник або взагалі не виявлено жодного, можемо стверджувати, що цей критерій не зафіксовано.

Таблиця 1.1

Компоненти, критерії і показники сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку

Компоненти	Критерії	Показники
Особистісно- знаннєвий	Когнітивний: уявлення й знання про норми та правила моралі. Розуміння понять совісність, почуття, співпереживання, співчуття.	1. Сформованість уявлень про моральні якості (доброта, правдивість, чесність). 2. Обізнаність з казками та усвідомлення морального змісту казок. 3. Розуміння дітьми означених понять.

Мотиваційно-спрямований	Мотиваційний: сформованість морально-естетичних почуттів.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Емоційно-позитивне ставлення до оточуючих. 2. Зацікавленість у вивченні казок; 3. Бажання допомогти товаришу, здатність до співпереживання.
Практико-діяльнісний	Поведінковий: уміння моральної поведінки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дотримання норм моральної поведінки у ситуаціях вибору. 2. Уміння поводитись у конфліктних ситуаціях.
Рефлексивний	Оцінний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Уміння здійснювати саморегуляцію та самооцінювання своєї поведінки; 2. Самооцінка проявів моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

На основі означених критеріїв і показників було схарактеризовано рівні сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку (високий, достатній та низький).

Для високого рівня вихованості моральних якостей засобами казок українських педагогів та власних (авторських) характерним є: знання змісту казок, інтенсивний емоційний тон почуттів і ситуативних емоцій; життєрадісні емоційно-почуттєві стани (настрої), які виникають перед сприйманням казки; максимальний вияв творчих можливостей дошкільника (імпровізаційне обігрування сюжету казки, внесення нових персонажів у відому казку, створення різноманітних композицій та ін., підпорядкування своєї поведінки морально-естетичним цінностям).

Достатній рівень характеризується: фрагментарним творчим ставленням щодо опрацювання і відтворення українських та власних казок; наявністю достатнього емоційного тону почуттів, ситуативних емоцій;

розумінням їх змісту, розкриттям ідейно-художньої та морально-естетичної сили образів твору; здатністю керуватися морально-естетичними почуттями у власній життєдіяльності; стабільністю емоційно-почуттєвих станів.

Низький рівень характеризується: ситуативністю емоцій; слабкою обізнаністю зі змістом казок та виконавським (репродуктивним) ставленням до них; нестійким емоційним тоном почуттів (нестабільністю емоційних станів), відсутністю стійких морально-естетичних почуттів [97].

Дослідно-експериментальна робота з морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами народної казки здійснювалася на базі ЗДО № 45, ЗДО 72, ЗДО 76, ЗДО 19 м. Чернігова. Задля з'ясування рівнів сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку було започатковано констатувальний етап дослідження, у якому брали участь 76 дітей старшого дошкільного віку, 18 вихователів закладів дошкільної освіти та 48 батьків вихованців.

Аналіз сучасного стану проблеми дозволив встановити, що окреслені критерії та показники є логічно-систематизованими та об'єктивними, оскільки ґрунтуються на досліджуваній проблемі формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку та розкривають основний зміст вихідного поняття.

Висновки до другого розділу

Аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження дозволив зробити такі висновки:

У процесі дослідження визначено, що ефективність підготовки дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти щодо формування їх моральної культури (моральних якостей) забезпечується комплексом педагогічних умов:

– створення розвивального середовища у закладі дошкільної освіти з метою забезпечення позитивного фону сприймання дітьми морального змісту казок;

– систематичне збагачення знань у дітей старшого дошкільного віку змістом казок морального спрямування;

– залучення дітей до практично-зорієнтованої діяльності в контексті творчої інтерпретації казкових сюжетів з подальшою поведінковою проекцією.

Виявлено критерії (когнітивний, мотиваційний, поведінковий та оцінний), компоненти (особистісно-знаннєвий, мотиваційний, практико-діяльнісний та рефлексивний) їх показники та рівні (високий, середній, низький) сформованості моральних якостей дітей старшого дошкільного віку.

Критеріями сформованості моральних якостей дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти виступили: когнітивний: уявлення і знання про норми і правила моралі; мотиваційний: сформованість морально-естетичних почуттів, розуміння понять «совісність, почуття, співпереживання, співчуття»; поведінковий: уміння моральної поведінки та оцінний (уміння здійснювати саморегуляцію та самооцінювання своєї поведінки; самооцінка проявів моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку).

Компонентами з відповідними показниками означеної проблеми визначено: *особистісно-знаннєвий* (сформованість уявлень про моральні якості (доброта, правдивість, чесність); обізнаність з казками та усвідомлення морального змісту казок); *мотиваційний* (емоційно-позитивне ставлення до оточуючих, зацікавленість у вивченні казок, бажання допомогти товаришу, здатність до співпереживання), *практико-діяльнісний* (дотримання норм моральної поведінки у ситуаціях вибору, уміння поводитись у конфліктних ситуаціях) та *рефлексивний* (уміння здійснювати саморегуляцію та

самооцінювання своєї поведінки; самооцінка проявів моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку).

Задля з'ясування рівнів сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку було започатковано констатувальний етап дослідження, у якому брали участь 76 дітей старшого дошкільного віку, 18 вихователів закладів дошкільної освіти та 48 батьків вихованців, що здійснювалася на базі ЗДО № 45, ЗДО 72, ЗДО 76, ЗДО 19 м. Чернігова.

Основні положення другого розділу знайшли відображення у публікаціях автора [4].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КАЗОК В УМОВАХ ЗДО

3.1. Зміст та аналіз результатів експериментального дослідження

Результати експериментально-дослідної діяльності на попередніх етапах – теоретичному й констатувальному, дозволили зробити висновки, що актуальним завданням закладів дошкільної освіти в Україні є формування моральної культури, гуманної особистості, здатної до доброзичливості, емпатії, толерантності у дітей старшого дошкільного віку. Методика констатувального етапу дослідження включала два напрями:

- робота з фахівцями дошкільної освіти;
- робота з дітьми старшого дошкільного віку.

Зважаючи на це, виникає необхідність здійснити пошук ефективних шляхів підготовки старших дошкільників до формування у них моральних якостей в умовах закладу дошкільної освіти, розвиток здатності не лише використовувати здобуті знання, а й постійно їх збагачувати.

Констатувальний експеримент проходив на базі ЗДО 45; ЗДО 72; ЗДО 76; ЗДО 19 м. Чернігова у групах дітей старшого дошкільного віку. На різних етапах дослідження до експерименту було залучено 18 фахівців ДО, 76 дітей старшого дошкільного віку та 48 батьків вихованців.

Констатувальний етап дослідження був спрямований на вирішення таких завдань:

1. Робота з фахівцями закладів дошкільної освіти:
 - визначення рівня уявлень фахівців дошкільної освіти про сутність понять «мораль та моральність», «морально-етичне виховання», «моральні почуття», «моральні якості та норми»;

– проблеми виховання моральної поведінки дітей старшого дошкільного віку, уточнення щодо основ формування моральної поведінки, що відбувається у процесі різних видів спільної суспільно-мотивованої діяльності дітей; розуміння необхідності виховання у дошкільників означеної моральної категорії;

– виховувати у дітей старшого дошкільного віку здатності критично мислити, виявляти гідність, повагу та гуманне ставлення до оточення, самостійно робити вибір і відповідати за свої дії та їх наслідки, здобуття дітьми вміння узгоджувати індивідуальні інтереси та інтереси суспільства.

З метою реалізації визначених завдань дослідження, у роботі з фахівцями закладів дошкільної освіти було проведено анкетування, бесіди, спостереження, а також вивчено та проаналізовано плани роботи вихователів ЗДО.

2. Робота з дітьми старшого дошкільного віку було спрямовано на:

– з'ясування обсягу та глибини наявних у старших дошкільників уявлень про морально-етичне виховання (сформованості у них моральних уявлень), знання моральних норм та правил поведінки, аналіз морального змісту ситуацій вибору, оцінка способів вирішення ситуації вибору адекватно моральним нормам (когнітивний критерій);

– відповідність наявних у дітей уявлень про поважне ставлення до ровесників, людей, мотивів, інтересу та позитивних емоцій щодо цього процесу проявам їхніх вчинків і поведінки (поведінковий критерій);

– уміння дітей налагоджувати зі своїми ровесниками дружні взаємини у різних видах діяльності; співчутливому, прихильному, емоційно-позитивному ставленні до дорослих та однолітків; піклуванні про них і відчутті радості й задоволення від взаємодії (спілкуванні) з ними; налагодженні з ними дружніх взаємин у різних видах діяльності не лише у закладі дошкільної освіти, а й поза його межами; формування навичок міжособистісної взаємодії, набуття життєвого та соціального досвіду (особистісний критерій);

- прийняття рішення про моральний вчинок у ситуації вибору, моральна цінність наслідків вчинків у ситуаціях вибору (дійовий критерій);
- критичність оцінки дитиною старшого дошкільного віку власних дій в ситуаціях вибору, об'єктивність самооцінки дитини та адекватність моральним нормам (оцінний критерій) [48].

На початку констатувального експерименту було проведено анкетування батьків дітей старшого дошкільного віку з морального виховання. Вбачаємо дізнатися наскільки вони володіють моральними навичками, якостями з даної теми та як залучають своїх дітей до цього. Проведено спілкувалися про те, як в них в сім'ї відбувається моральне виховання, моральні якості, моральна культура дітей. Запитували у батьків як вони пояснюють своїм дітям вислів: «моральність», «моральне виховання» (див. Додаток А).

Також було проведено анкетування для фахівців дошкільної освіти щодо вивчення особливостей формування особистісних моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку (див. Додаток Б).

Анкета для вихователів ЗДО включала: як вихователі вміють самі розпізнавати та володіти моральними якостями, навичками, моральним вихованням та як вони можуть навчити дитину таким якостям як: ввічливість, допомога старшим, турботливість, лагідність, доброта, піклування про довколишніх. Визначили, що вислови «моральне виховання», «моральність» вихователі можуть замінити старшим дошкільникам як: добре-погано; добро та зло. Тому що діти в такому віці ще не розуміють таких визначень слів, не можуть ними володіти.

З дітьми старшого дошкільного віку проводилося заняття у формі бесіди: показували картинки з морального виховання. «Чи правильно зробила дівчинка, що поступилася дідусеві місцем в транспорті? Що дівчинка проявила? Чи правильно робить хлопчик, що не ділиться з дівчинкою м'ячем? Як би ви вчинили? Що тут проявив хлопчик? Запитання дітям задати за малюнками».

Акцентували увагу на констатувальному етапі експерименту на серію казок, а саме свої авторські та інших педагогів. Розповідали казки українських педагогів: В. Сухомлинського «Як Павлик списав у Зіни задачу», Русової «Кривенька качечка», «Котик і півник», І. Франка «Заєць і їжак», та ознайомили із власними казками «Хатина у далекому лісі», казка про повагу до старших «Мед для мами», «Піклування про рідних».

У процесі проведення бесіди з дітьми в умовах ЗДО можемо зазначити, що діти вчилися зосереджувати свою думку на одному предметі, на одній казці і вони порівнювали всі інші з першою, яка їм сподобалася, пригадували те, що знали про нього, про вченого та про героїв казки. Відразу відповідали де правильно вчинила дівчинка, а де ні це в казці «Хатина у далекому лісі», вчилися логічно мислити. У процесі проведення бесіди вчили дітей чітко висловлювати свої думки, розвивати вміння слухати і розуміти запитання, правильно формулювати відповідь на них – коротко або докладніше залежно від характеру запитання, правильно ставити запитання. Таким чином, бесіда активізує дитяче мовлення, сприяє розвитку діалогічного мовлення; формулює у дітей моральну поведінку до навколишнього світу.

Дітей старшого дошкільного віку було розподілено на дві групи: експериментальна група (ЕГ) та контрольна група (КГ). До експериментальної групи входили 40 дітей старшого дошкільного віку; до контрольної групи – 36 дітей старшого дошкільного віку.

Дітям старшого дошкільного віку були поставлені такі питання:

1. Розкажіть, що на вашу думку означає слово «мораль», «моральне виховання»; «добро та зло».

2. Був запропонований розгляд малюнків з морального виховання.

Чи правильно зробила дівчинка, що поступилася дідусеві місцем в транспорті? Що дівчинка проявила? Чи правильно робить хлопчик, що не ділиться з дівчинкою м'ячем? Як би ви вчинили? Що тут проявив хлопчик? Запитання дітям задати за малюнками. Чи добре бути гордими, жадібними?

Створення позитивної мотивації до морального виховання дітей дошкільного віку засобами казки, використовувалася як наскрізна тема на всіх етапах. Реалізація цієї умови має певну методику впровадження в освітній процес закладу дошкільної освіти, яка відповідає показникам компонентів готовності моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами казок.

Мотиваційно-спрямований компонент передбачає: емоційно-позитивне ставлення до оточуючих; зацікавленість у вивченні казок; розповідь авторських казок; бажання допомогти товаришу, здатність до співпереживання; повага до старших до найменших, до всього навколишнього світу; Відбувається розробка фрагментів занять «Мед для мамі» з використанням засобів авторських казок, що допомагає стимулювати дітей старшого дошкільного віку та виявляти в них креативність; їхні думки про героїв казки; позитивні та негативні вчинки персонажів.

Практико – діяльнісний компонент передбачає дотримання норм моральної поведінки у ситуаціях вибору; уміння правильно поводитись у конфліктних ситуаціях. Як правильно розробляти фрагменти занять з використання засобів авторських казок; запроваджувати вихователів до колективного складання казки з дітьми яке є ефективним прийомом активізації творчої уяви вихователя та старшого дошкільника під час використання методу виховання казкою. Може відбуватися у вигляді запитань – відповідей, бесіди, розповіді, які допомагають розвивати у дитини старшого віку позитивну мотивацію використання засобів казки у моральному виховання та моральній поведінці.

Аналізуючи результати експериментального дослідження, нами було доведено, що реалізація педагогічних умов підвищила якість підготовки майбутніх вихователів дітей старшого дошкільного віку до морального виховання засобами казки.

Наведемо результати анкетування серед фахівців дошкільної освіти щодо визначення рівня уявлень фахівців дошкільної освіти про сутність понять «мораль та моральність», «морально-етичне виховання», «моральні почуття», «моральні якості та норми»; проблеми виховання моральної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Онлайн-опитування проведено за допомогою програмного забезпечення Google Forms серед здобувачів вищої освіти спеціальності 012 «Дошкільна освіта», що спрямоване на з'ясування володіння теоретичних знань з теми формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами казок.

В опитуванні взяло участь 18 фахівців дошкільної освіти. Анкета містила 25 питань з морально-етичного виховання. Кожне запропоноване питання передбачало: визначення фахівцям закладу дошкільної освіти рівня задоволеності отриманих знань і вмінь у ЗДО; набуття ними результатів навчання та компетентностей завдяки опитуванню з морального виховання та моральних якостей; закріпленню знань та практичних навичок у процесі заняття з дітьми старшого дошкільного віку. Як вихователі вміють гарно донести старшому дошкільнику такі визначення понять як: «мораль», «моральне виховання». Опитування визначалося за 10-ти бальною шкалою; високий рівень (8-10 балів); середній рівень (5-8 балів)

На перше запитання дайте визначення поняття: Морально-етичне виховання 10 вихователів відповідали правильно у них виявили високий рівень, а у 8 вихователів – середній рівень підготовки дітей до морального виховання.

На друге запитання Чим відрізняється моральна свідомість від моральної діяльності? – більша частина опитуваних відповіла схвально, зазначивши, що результати навчання й компетентності моральних якостей у дітей відповідають повною мірою, віддаючи перевагу 10-ти (10 респондентів) і 9-бальній шкалі (8 респондентів). 10 респондентів відповіли, що кожне з

цих визначень має свою будову, а 8 респондентів відповіли, що всі подані відповіді є правильними.

На запитання «Якими рівнями користується «моральна свідомість, та чи взагалі вихователі зацікавлені нею» - 9 респондентів визначили в 10 балів, 5 респондентів оцінили в 9 балів, та незначна частина респондентів оцінила у 8 балів (3 респонденти) та 5 балів (1 респондент).

Аналізуючи відповіді на запитання «Ваше ставлення до морально-етичного виховання» майже всі опитувані відповіли схвально, зазначивши, що їхнє ставлення до морально-етичного виховання у 10 вихователів знаходиться на високому рівні, а 8 респондентів відповіли трішки по іншому, і їх рівень середній підготовки дітей до моральних якостей.

На запитання «Рушійною силою моральної свідомості є моральне мислення – процес постійного накопичення і осмислення моральних чинників, відносин. Чи правильним є твердження?» як свідчать результати опитування 8 респондентів відповіли «Так» та 10 респондентів зазначили «Ні».

Відповідаючи на запитання «Перерахувати методики з морального виховання, якими будете впроваджувати у навчанні з дітьми старшого дошкільного віку та навести приклади, у яких темах занять розглядається виховання старших дошкільників у ЗДО?» більшість опитуваних (10 респондентів) дали відповідь на запитання, зазначили які методи будуть використовувати для дітей старшого дошкільного віку, щоб навчити моральним якостям та навичкам (це бесіда, розповідь), а 8 респондентів взагалі не змогли відповісти на запитання, так як не мали змоги чи взагалі не захотіли. Вихователі відповіли на інше запитання, у яких темах буде розглядатись та розглядається моральне виховання, зазначали такі: «Піклування про товариша», «Допомога старенькій бабусі», «Матуся я за тебе все приберу» тощо.

На це запитання більша частина респондентів відповіли однаково, так як навчають старших дошкільників за програмою розвитку «Дитина». 9

респондентів визначили в 10 балів, 5 респондентів оцінили в 9 балів, та незначна частина респондентів оцінила у 8 балів (3 респонденти) та 5 балів (1 респондент).

Аналізуючи відповідь на запитання «Як розповісти дитині старшого дошкільного віку визначення поняття: «мораль» «моральність», щоб вона швидко запам'ятала і вміла їх розрізнити?» - 89 % опитуваних зазначили такі варіанти відповідей: сформувані ці поняття через гру, казку; та додали власну думку, що дітям старшого дошкільного віку такі визначення понять замінити словами: добро-зло; добре-погано; та 11 % опитуваних зазначили що вони вже в цьому віці старші дошкільники самі все знають, і можуть орієнтуватися на цьому, і якщо задаєш питання то вони не думаючи дадуть відповідь.

На запитання «Чи зможуть діти розповісти після слів вихователя, що таке «Моральне виховання» під час опитування?» як свідчать результати опитування 8 респондентів відповіли «так» та 8 респондентів зазначили «ні», та 2 респонденти зазначили «частково» зможуть діти пояснити, деякі на це спроможні.

Аналізуючи відповіді на запитання «Чи читаєте ви казки дітям старшого дошкільного віку з морального виховання? Напишіть в яких саме казках навчають моральної поведінки героїв?» - більша частина респондентів відповіли, що так обов'язково читають дітям старшого дошкільного віку книги, казки про моральне виховання (як себе потрібно поводити у конфліктних ситуаціях), а саме «Лисичка та журавель», в якій є мораль, говориться про добро та зло, а найбільше про зло; в казці «Червона шапочка» там теж говориться про зло вовчика до всіх персонажів казки; 10 респондентів зазначили в опитуванні так, та написали на свою думку які вони знають казки про моральне виховання та які читають казки. 8 респондентів відмітили що для сучасних дітей старшого дошкільного віку не цікаві казки з морально-етичного виховання.

На запитання «Чи можна бажати зла заради самого зла?», 8 респондентів зазначали так, що якщо в душі в людини яку образили, залишилося зло, не вийшла негативна енергія, то вона буде іншій людині теж бажати такого. 6 респондентів відповіли ні, не можна бажати зла. 4 респонденти відмітили в опитуванні частково можна побачити таке в житті, але є такі люди звичайно. 9 респондентів визначили в 10 балів, 5 респондентів оцінили в 9 балів, та незначна частина респондентів оцінила у 8 балів (3 респонденти) та 5 балів (1 респондент). Див рис 3.1.

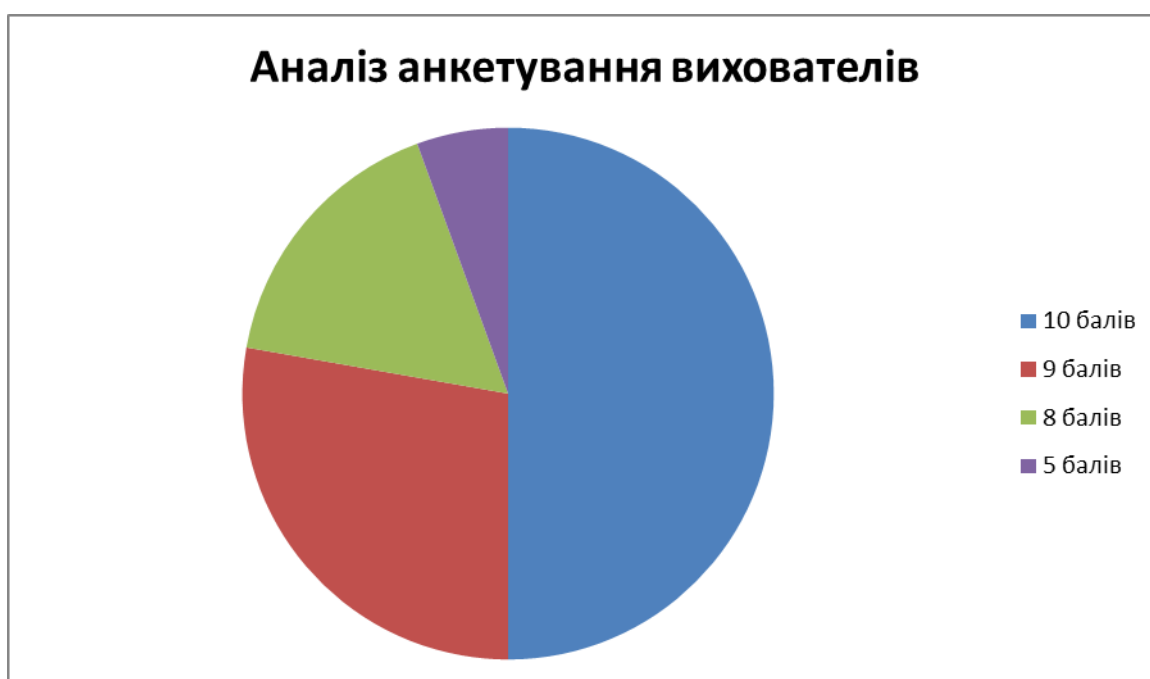

Рис 3.1. Аналіз анкетування вихователів ЗДО щодо морального виховання дітей старшого дошкільного віку.

У процесі опитування 8 респондентів відповіли «Так» та 8 респондентів зазначили «Ні», та 2 респонденти зазначили «частково» зможуть діти пояснити, деякі на це спроможні (див рис. 3.2.).

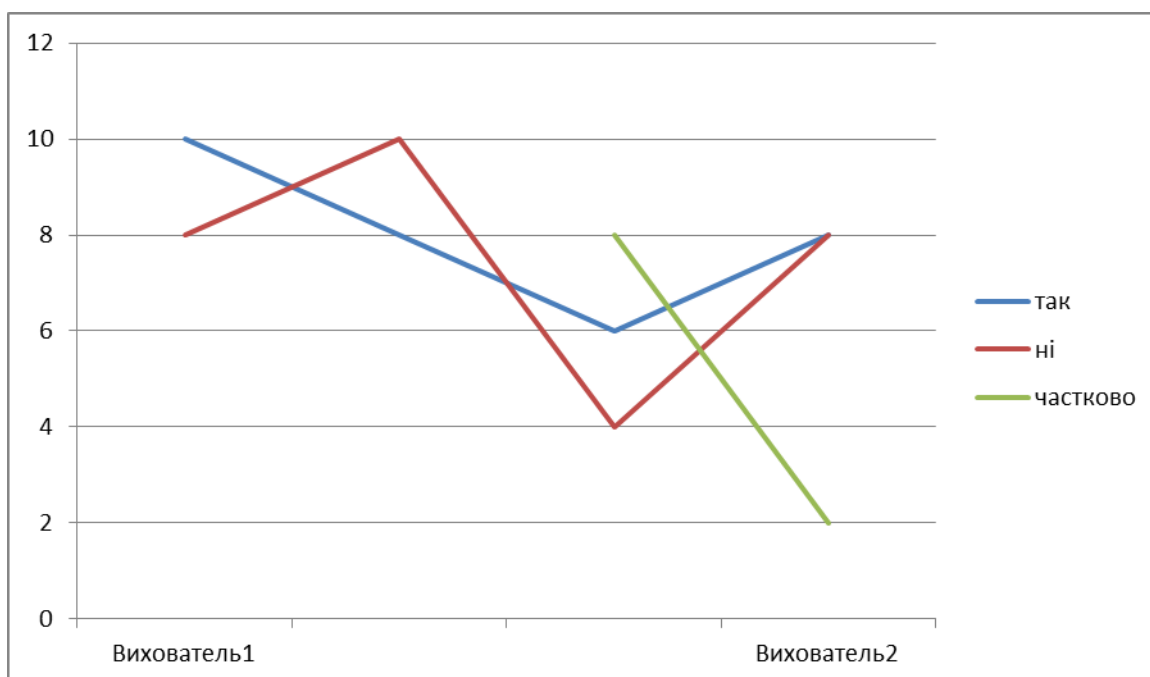

Рис 3.2. Визначення результатів щодо анкетування моральних якостей у фахівців дошкільної освіти

1		так	ні	частково
2	Вихователь1	10	8	
3		8	10	
4		6	4	8
5	Вихователь2	8	8	2

Рис. 3.3. Таблиця щодо визначення результатів дослідження серед вихователів ЗДО

Отже, за результатами дослідження серед фахівців дошкільної освіти, визначили, що у вихователів які навчають дітей старшого дошкільного віку високий та середній рівні знань моральних якостей та моральної поведінки.

Онлайн-опитування проведено за допомогою програмного забезпечення Google Forms серед батьків дітей старшого дошкільного віку щодо морального виховання в сім'ї, як вони виховують своїх дітей.

В опитуванні взяло участь 48 батьків дітей старшого дошкільного віку. Анкета містила 25 питань. Кожне запропоноване питання передбачало: визначення батьками дітей старших дошкільнят рівня задоволеності отриманих знань і вмінь у ЗДО;

Відповіді респондентів на запитання «Що означає для вас визначення поняття «Моральне виховання?» та назвіть чотири моральні якості, які Вам відомо», 13 батьків описали правильно, що визначався високим рівень знань; 16 батьків, нічого не відповіли на запитання і поставили мінус; низький рівень а 19 батьків відповіли частково на розгорнуті запитання, трішки сформуvalи свою думку.(середній рівень)

Відповідаючи на запитання під номером два та п'ять «Чи користуєтеся ви моральними якостями такі як доброта до дитини? Чи проявляє ваша дитина такі ж якості до вас та до довколишніх» – більша частина відповіла, 38 батьків дітей старших дошкільнят що користується всіма якостями, вміє проявляти, вони отримали високий рівень знань. А 10 чоловік не змогли відповісти на запитання, задумалися, що вони такого не виконують. За результатами опитування ми зазначили в низ низький рівень.

На запитання «Чи навчаєте ви своїх дітей розрізняти такі поняття як «добро» і «зло?» та «Чи проявляє дитину похвалу, і як саме?» майже всі відповіли однаково 35 батьків відповіли, що так дуже часто вміють розрізняти, тому що дивляться різні мультики, грають в ігри, в яких розповідається про мораль,тому знають, а 13 батьків відповіли, або взагалі наша дитина ще маленька, вона не вміє проявляти, або частково проявляє, ми намагаємося все зробити, вплинути на її, підтримати.

На запитання: Що не подобається Вам у моральній поведінці Вашої дитини? 40 батьків відповіли, що їм все подобається, тому що вони правильно виховують свою дитину, а 8 батьків відповіли, що їм важко взагалі говорити на такі теми, можливо вони хочуть навчити, але діти цього не хочуть, і не піддаються наказам.

Відповіді респондентів на запитання «Чи просите ви у дитини вибачення, коли ви не праві?» та «Чи аналізуєте Ви разом з дитиною причини виникнення у неї труднощів у садочку?» – 20 респондентів зазначили відповідь так, що ви до своєї дитини відносяться з комунікабельністю, пробачають все, разом вирішуємо конфліктні ситуації в садочку, якщо вони є; А 28 респондентів зазначили відповідь інколи, а це означає, що майже ніколи вони не турбуються про своїх дітей, не просять вибачення, і не думають про ті причини які виникли у неї.

Відповідаючи на запитання «Як вас виховували в дитинстві? Як ви реагували на крики, як були дітьми? І як тепер відбувається виховання у вашій сім'ї?» – 45 респонденти відповіли, що була поблажливість, ніяких істерик, криків не було, була любов, доброта, повага один до одного, до старших. І в їх сім'ї так виховуються діти з любов'ю та повагою. Визначено високий рівень. А 3 респонденти відзначили що в них в сім'ї, як вони були дітьми наказували, за всі майже витівки які наробив. Тому і вони тепер виховують своїх дітей по строгому, але не наказують, вони розуміють все від погляду.

Отже, за результатами анкетування серед батьків дітей старшого дошкільного віку, ми дійшли такого висновку, що низький та середній рівні знань перевищують, ніж високий. Тому, що тепер сучасні батьки, все міркують по-іншому, і не знають деяких висловів взагалі, не можуть на свою думку сказати про це.

Результати які показані на діаграмі, ми визначили за допомогою анкетування у батьків дітей старшого дошкільного віку та зробили аналіз цих анкет, і дійшли такого висновку, що 22, 22% батьків відповіли на питання які зазначалися в анкеті правильно; 50 % батьків відповіло не правильно; 27, 78% батьків відповіли частково на запитання (див рис. 3.4)

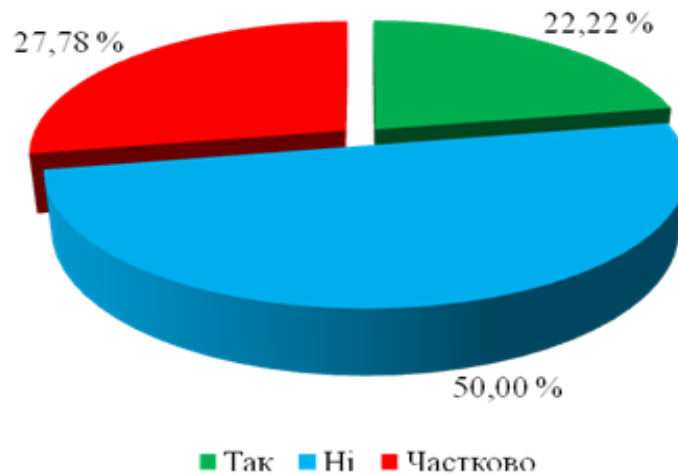

Рис 3.4. Результати анкетування батьків дітей старшого дошкільного віку щодо визначення рівня готовності у дітей моральних якостей за розробленою анкетною

Проаналізувавши батьків, ми дійшли такого висновку 22, 22% відповіли правильно, а 50% не правильно відповіли на запитання, це підтверджується тим, що респонденти частково можуть надати своїй дитині інформацію про мораль та моральне виховання тощо.

Проаналізувавши результати спостереження та бесіди серед дітей старшого дошкільного віку, дійшли такого висновку, у 19 % дітей розвинений тільки високий рівень; у 29 % дітей – достатній рівень знань; а в 52 % дітей розвинений низький рівень знань, це означає, що батьки та вихователі ЗДО не частково можуть надати інформацію про мораль, моральне виховання, розповісти дитині старшого дошкільного віку, що таке мораль, замінивши на слова «добро та зло». Результати спостереження у дітей старшого дошкільного віку контрольної групи дослідження щодо визначення рівня сформованості моральних якостей засобами казок за проведеним заняттям у формі бесіди на констатувальному етапі експерименту (у %) наведено на рис. 3.5.

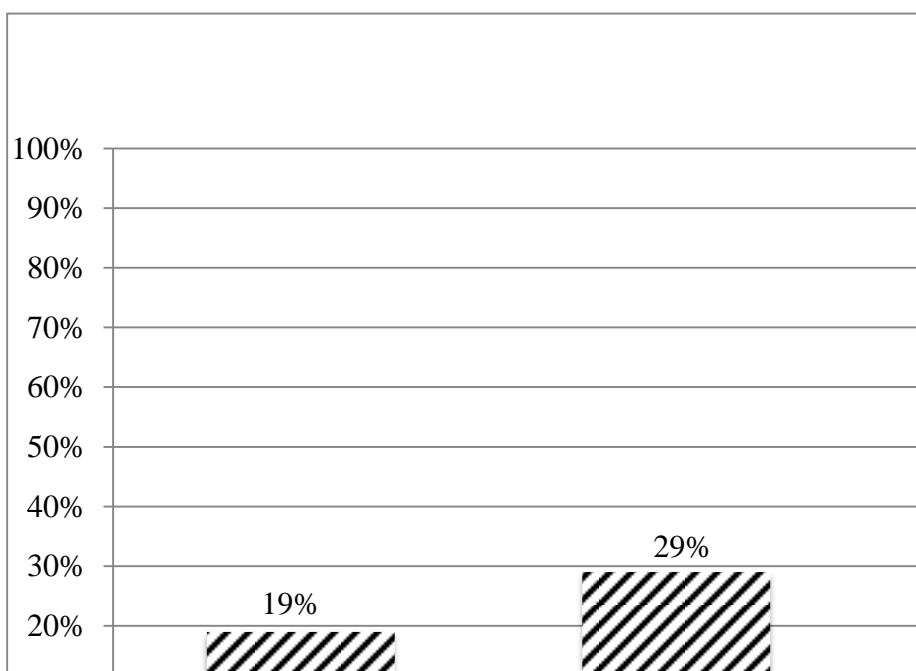

Рис. 3.5. Результати спостереження у дітей старшого дошкільного віку контрольної групи дослідження щодо визначення рівня сформованості моральних якостей засобами казок за проведеним заняттям у формі бесіди на констатувальному етапі експерименту (у %)

Отримані дані дали змогу встановити, що високий рівень сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку 11% респондентів, достатній рівень – 25 %, низький рівень – 64%. Результати наведено на рис. 3.6.

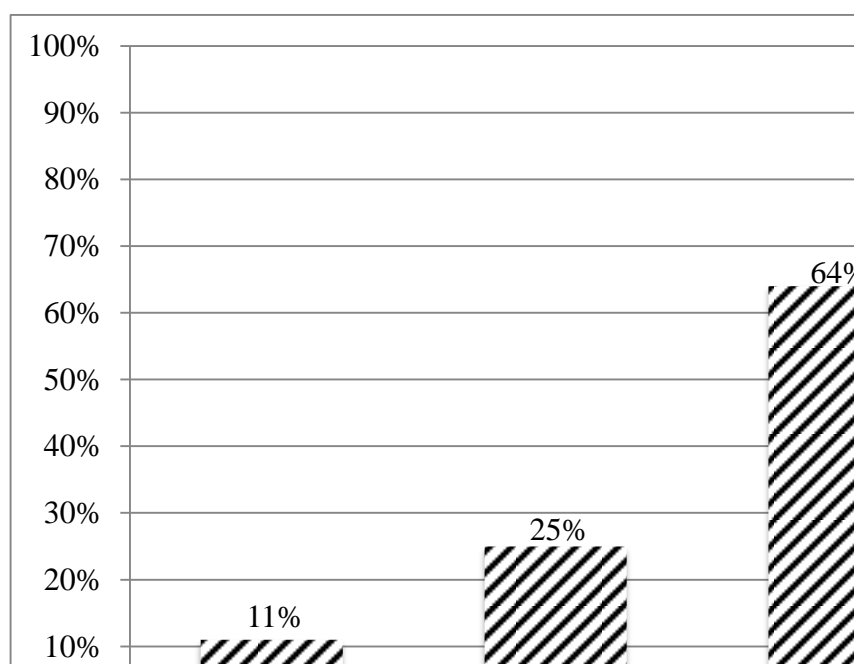

Рис. 3.6. Результати спостереження у дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи дослідження щодо визначення рівня сформованості моральних якостей засобами казок за проведеним заняттям у формі бесіди на констатувальному етапі експерименту (у %)

Узагальнюючи отримані дані на констатувальному етапі дослідження дані, виявлено недостатню обізнаність респондентів, дітей КГ та ЕГ щодо сформованості моральних якостей з вищезазначеною проблемою. Тому порівняльні результати опитування серед дітей КГ(яка працювала за традиційною схемою) та ЕГ(проводили бесіди, спостереження) висвітлено у мал. 3.7.

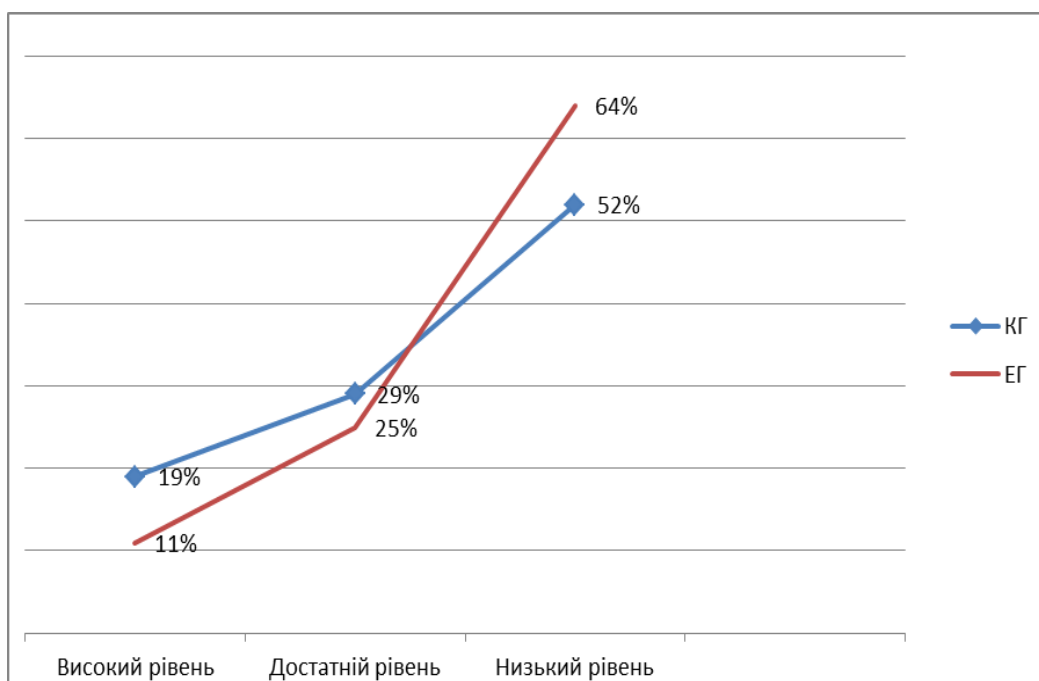

Рис. 3.7. Порівняльні результати опитування дітей старшого дошкільного віку КГ та ЕГ щодо визначення рівня готовності у дітей моральних якостей.

3.2. Реалізація педагогічних умов формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок

На формувальному етапі експериментально дослідницької діяльності завдяки спеціально підібраним методам діагностики відповідно до визначених компонентів, критеріїв та показників досліджуваного явища було з'ясовано й охарактеризовано рівні сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Якісно-кількісний аналіз результатів об'єктивував потребу в наступному етапі дослідницької діяльності – формувальному експерименті.

З дітьми старшого дошкільного віку проводилося заняття у формі бесіди: показували картинки з морального виховання. (Чи правильно зробила дівчинка, що поступилася дідусеві місцем в транспорті? Що дівчинка проявила? Чи правильно робить хлопчик, що не ділиться з дівчинкою м'ячем? Як би ви вчинили? Що тут проявив хлопчик? Запитання дітям задати за малюнками). Взагалі вплинути на увагу дитини, щоб вона дослухалася до тебе, ознайомили дітей старшого дошкільного віку з авторськими казками та казками українського педагога Василя Сухомлинського (див. Додаток Д.). У кінці бесіди з дітками були переглянуті такі картинки з морально-етичного виховання, приклади вчинку зазначені нижче (див. Додаток Е.).

Акцентували увагу на констатувальному етапі експерименту на серію казок, а саме свої авторські та інших педагогів. Розповідали казки українських педагогів: В. Сухомлинського «Як Павлик списав у Зіни задачу», Русової «Кривенька качечка», «Котик і півник», І. Франка «Заєць і їжак», та ознайомили із власними казками «Хатина у далекому лісі», казка про повагу до старших «Мед для мами», «Піклування про рідних».

Розкриємо етапи формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку: перший етап – інформаційний; другий етап – репродуктивно-діяльнісний; третій етап – творчий.

Перший етап – інформаційний, він передбачав поглиблення знань дітей про моральні якості старших дошкільнят до засобів казок українських педагогів та авторських. Зазначеної мети досягали шляхом читання спеціально дібраних казок українських педагогів Сухомлинського, Русової, Франка та власних казок і подальшої роботи над їх змістом. Особлива увага приділялася поглибленню знань дітей про роль дорослих у житті кожної людини, формуванню уявлень про сутність поняття «шанобливе ставлення до дорослих», до людей похилого віку, розширенню та закріпленню знань про норми морально-етичної поведінки з дорослими; [39]

Аналіз героїв казок з метою формування у дитини позитивних моральних якостей, такі як: ввічливість, доброта, лагідність, турботливість і т.д. На цьому етапі ми планували читання власних казок, переказування, розповідь про казки українських педагогів такі як В. Сухомлинського «Кривенька качечка», малювання, бесіди, моделювання ситуацій морального вибору за змістом прочитаних казок. Бесіда за українськими авторськими казками як: «Хатина у далекому лісі», «Мед для мами», «Піклування про рідних». А також планували провести конспект заняття на тему: Формування у дітей старшого дошкільного віку моральних якостей (мова, поведінка, вчинки) за допомогою авторської казки «Хатина у далекому лісі». Робота з дітьми спрямовувалася на збагачення їхніх уявлень про українські казки в яких відображені такі моральні якості: шанобливе ставлення до дорослих, повага, добро, вдячність, співчуття, допомога.

На репродуктивно-діяльнісному етапі – передбачав формування вмінь дітей чітко розмежовувати прояви позитивної та негативної поведінки, формування моральної поведінки у дітей старшого дошкільного віку по відношенню до дорослих, поваги до них, розвиток особистісних якостей, які зумовлюють моральну поведінку стосовно дорослих, уміння орієнтуватися на почуття, емоційний стан дорослих.

Для досягнення поставлених цілей нами використовувалися такі форми та методи роботи: заняття, бесіди, читання та розповідання авторських казок

з її обговоренням, придумування початку, середини або кінцівки казки. У своїй роботі ми використовували авторські українські казки про повагу до старших «Мед для мами» та казка українського педагога Василя Сухомлинського «Вічна тополя».

Творчий етап – проводився з метою закріплення вже набутих знань дітей та застосування їх у повсякденному спілкуванні з дорослими. Для досягнення мети ми використовували у роботі з дітьми такі форми і методи: складання розповідей відповідно до змісту казки «Піклування про рідних», де згадувалося про матусю, татуся; у казці «хатина у далекому лісі» про бабусю про чарівника, який допоміг бабусі щоб в неї була гарна та чуйна помічниця; проводилися розігрування казок.

На початку дослідження було визначено, що реалізація вищезазначених умов формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок сприятиме поглибленню їх теоретичних та практичних знань з визначеної проблематики, підвищить рівень мотивації до професійно-педагогічної діяльності у роботі зі старшими дошкільниками.

З метою перевірки ефективності розроблених умов педагогічної підготовки вихователів щодо моральних якостей для дітей старшого дошкільного віку було відібрано 76 дітей старшого дошкільного віку з них 40 дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи та 36 дітей старшого дошкільного віку контрольної групи; 18 фахівців закладів дошкільної освіти (директор, методист, вихователі).

Старші дошкільники контрольної групи навчалися за традиційною системою навчання (визначали поведінку та думку казкового героя з авторської казки «Хатина у далекому лісі» в той час, як старші дошкільнята експериментальної групи брали участь у допомозі вихователю визначити слова моральне виховання, мораль, замінюючи словами «добро та зло», та підбираючи картинки до цих висловів).

Вже у процесі реалізації першої педагогічної умови почала формуватися система ціннісного ставлення до морального виховання, навичок, з'явилася

позитивна мотивація до роботи з дітьми старших дошкільників засобами казок.

Відповідно до розроблених компонентів, критеріїв, педагогічних умов та етапів формування шанобливого ставлення до дорослих, поваги до їх поданих у схемі, визначаємо результат – сформованість морального виховання, моральних якостей та шанобливого ставлення у дітей і дорослих.

Отже, поетапне формування морального виховання, поведінки, якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами української казки в освітній процес закладу дошкільної освіти створюватиме необхідний освітньо-виховний простір щодо формування шанобливого ставлення у дітей старших дошкільнят до дорослих.

До основних методів морального виховання старших дошкільників у закладах дошкільної освіти 84,7 % дітей КГ та 77 % старших дошкільників ЕГ віднесли бесіди, читання і обговорення казок, наведення прикладів. На прикінцевому етапі дослідження дітям було запропоновано відповісти на такі запитання: Чи хотіли б вони ще такі заняття, на яких весело, корисно та щасливо? Діти ЕГ та діти старшого дошкільного віку КГ відповіли на це запитання: «Так», вони згодні, ще надалі ділитися своїми найціннішими емоціями під час заняття з морального виховання.

З цією метою було проведено підсумкові зрізи для визначення рівнів сформованості базових моральних якостей старших дошкільників. Дітям КГ й ЕГ було запропоновано завдання до кожного з визначених показників, аналогічні до констатувального етапу експерименту. Результати статистичної обробки і узагальнення інформації завершального етапу свідчать про те, що відбулися позитивні зміни в ЕГ і КГ (див. табл. 3.8.). Як засвідчує таблиця, на прикінцевому етапі експерименту в ЕГ на високому рівні стало 14,2 % дітей (на констатувальному етапі не було жодної дитини). Кількість дітей, які перебувають на достатньому рівні також залишилася незмінною – 28,4%. Кількість дітей, які перебувають на задовільному рівні, збільшилась з 28,4%

до 57,4% дітей. На констатувальному етапі ні ЕГ ні КГ не набрали високого рівня.

Етапи експерименту	Групи	Рівні			
		Високий	Достатній	Задовільний	Низький
Констатувальний	ЕГ	-	28.4 (2 д.)	28.4 (2 д.)	43.2 (3 д.)
	КГ	-	28.4 (2 д.)	43.2 (3 д.)	28.4 (2 д.)
Прикінцевий	ЕГ	14.2 (1 д.)	28.4 (2 д.)	57.4 (4 д.)	-
	КГ		14.2 (1 д.)	71.6 (5 д.)	14.2 (1 д.)

Рис. 3.8. Порівняльні дані рівнів сформованості базових моральних якостей у старших дошкільників на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (%)

У КГ на прикінцевому етапі експерименту високого рівня не досягла жодна дитина (як і на констатувальному етапі експерименту). Кількість дітей, які перебувають на задовільному рівні збільшилася із 43,2% до 71,6% дітей. На низькому рівні сформованості лексичної компетенції кількість дітей зменшилася (було 43,2%, стало 14,2%).

Отже, отримані дані завершального етапу експерименту показали, що в експериментальній групі відбулися позитивні зміни в кількісній і якісній характеристиці рівнів сформованості базових моральних якостей старших дошкільників за допомогою авторських казок та казок українського педагога Василя Сухомлинського (Див. Додаток Д.).

Потім було запропоновано вихователям дітей старшого дошкільного віку щодо визначення рівнів у дітей старших дошкільників таких визначень як: «моральні почуття», «уявлення про мораль», «моральна поведінка». 84,7 % респондентів визначили, що у КГ, 1 рівнем є формування уявлення про мораль. 7,7 % відповіли КГ відповіли, що 1 рівнем морального розвитку виступає формування моральних почуттів, та інші 7,7 % КГ відповіли, що 1 рівнем є формування моральної поведінки.

84,7 % вихователів дітей КГ дали відповідь, що 2 рівнем є формування моральних почуттів. 15,4 % вихователів дітей КГ назвали 2 рівнем – формування моральної поведінки. 77 % респондентів КГ 3 рівнем назвали формування у дітей моральної поведінки. 15,4 % КГ назвали 3 рівнем формування уявлень про мораль. 7,7 % вихователів дітей КГ відповіли, що 3 рівнем є моральні почуття. Результати подано у діаграмі нижче вказаного (див. рис. 3.9.).

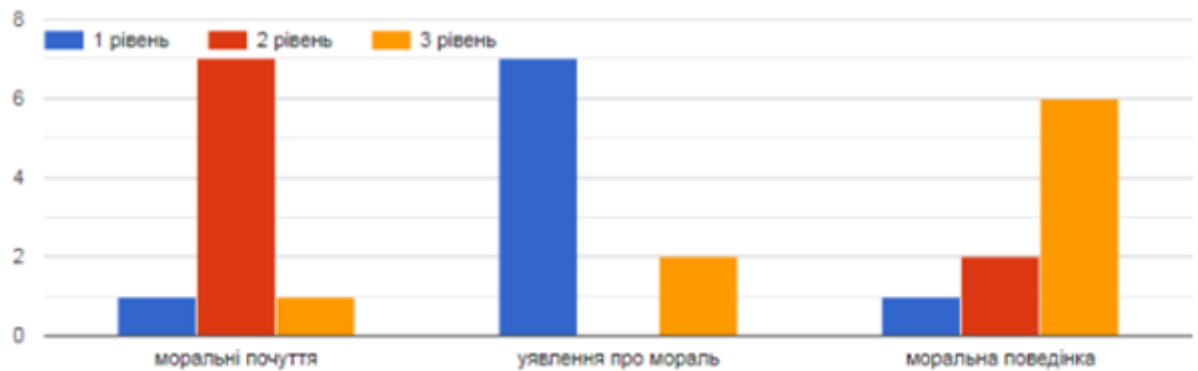

Рис. 3.9 Рівні формування морального розвитку та її основні поняття за розумінням вихователів дітей старшого дошкільного віку ЕГ групи

Отже, визначили, що рівні формування морального розвитку у дітей старшого дошкільного віку в ЕГ: моральні почуття у старших дошкільнят визначені на 2 рівні; уявлення про мораль визначено на 1 рівні; а моральна поведінка у дітей старшого дошкільного віку знаходиться на 3 рівні.

Щодо рівнів морального розвитку вихователі дітей старшого дошкільного віку КГ дали наступні відповіді (Рис. 3.3). 77 % респондентів КГ дітей старшого дошкільного віку 3 рівнем назвали формування у дітей моральної поведінки. 15,4 % КГ групи дітей назвали 2 рівнем моральні почуття переважають у дітей; . 7,7 % КГ групи дітей старших дошкільників відповіли, що 1 рівнем є уявлення про мораль у дітей. Див. рис. 3.10.

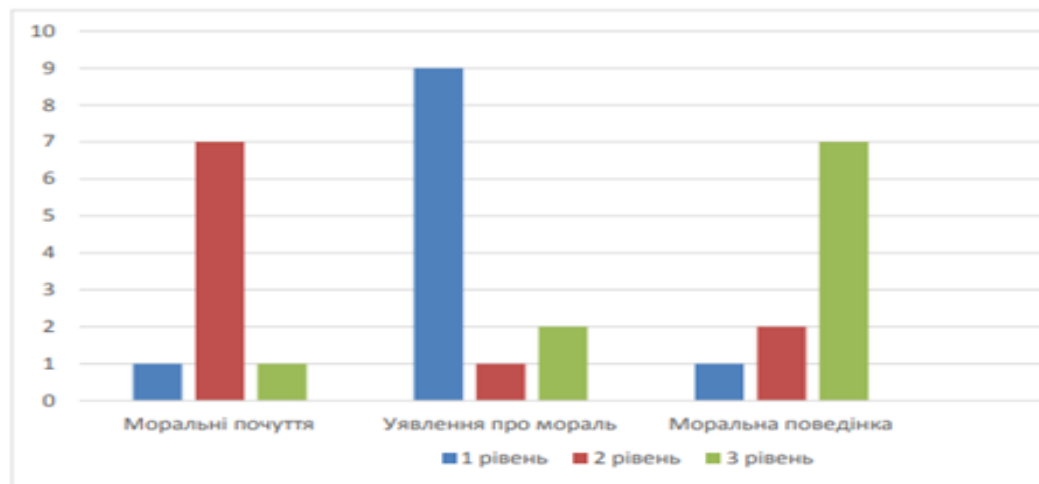

Рис. 3.10. Рівні формування морального розвитку, моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку КГ групи

Отже, визначено, що у дітей старшого дошкільного віку рівні про формування морального виховання та моральних якостей перебувають на 1, 2, та 3 рівнях. 3 рівень переважає у дітей моральна поведінка; 2 рівень зазначили уявлення про мораль; 1 рівень переважає у дітей на моральних почуттях. Проаналізовані результати, можна винести такі: 77 % КГ групи дітей назвали основними проблемами непорозуміння батьків та не виховання у дітей моральних цінностей через відсутність правильного прикладу. 69,3 % ЕГ групи дітей старшого дошкільного віку відповіли, що вдома батьки не розповідають про моральні цінності, або не навчають цього дитину, а потім у ЗДО діти не виконують того, що їм каже або розповідає вихователь.

В ході експериментальної роботи дослідження мотиваційно-спрямованого компоненту нами були отримані такі дані. Наявність настанови на застосування методу казки для морального виховання дітей старшого дошкільного віку на високому рівні ЕГ – 23 % , у КГ – 23 %. Достатній рівень спостерігаємо у 30,8 % ЕГ, порівняно з 23 % - у КГ. На середній рівень зафіксовано 38,5 % ЕГ, у порівнянні з 46,2 % - КГ.

Треба зазначити, що збільшилась кількість старших дошкільників, які мають бажання вдосконалити організацію виховного процесу в ЗДО. На високому рівні дітей старшого віку ЕГ виявили 15,8% та 15,4%, як у дітей 10,3% КГ. Середній рівень виявлено в КГ на прикінцевому зрізі 30,8% дітей, порівняно з 40,8% – ЕГ на прикінцевому зрізі.

Результат зазначено та подано у діаграмі, рис. 3.11.

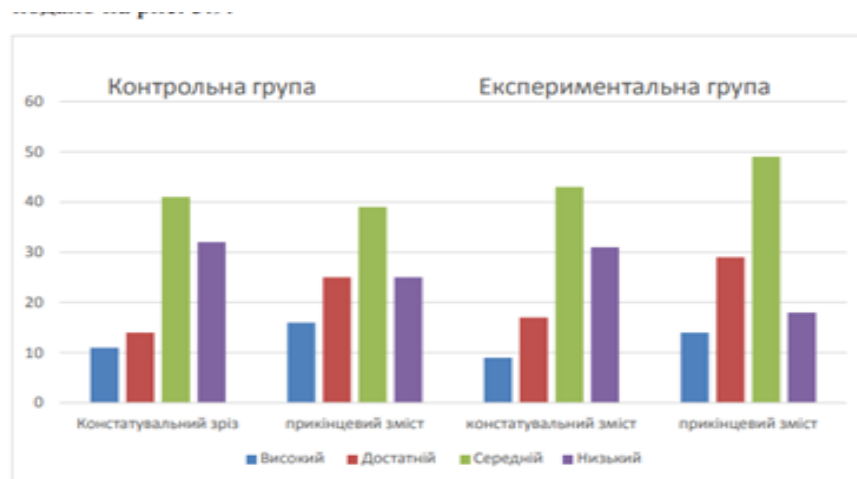

Рис. 3.11. Розподіл вихователів за рівнями формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок.

Отже, проаналізовано та упроваджено результати дослідження, можемо навести такі: КГ дітей високий рівень зазначили 15,4% це на прикінцевому зрізі, перед тим як на констатувальному було 10,3% у порівнянні з ЕГ на прикінцевому зрізі зазначили 13,7% а на констатувальному етапі у ЕГ було 9,7%. Середній рівень у кожній з цих груп переважає в ЕГ на констатувальному етапі було 40,8% у КГ 40,2% та на прикінцевому зрізі ЕГ набрала 49,5% а КГ на відміну від іншої 39,3%.

Констатувальний експеримент довів, що формування моральних якостей та морального виховання у дітей старшого дошкільного віку є актуальною проблемою. Середні показники сформованості готовності старших дошкільників до морального виховання вказують на необхідність

розроблення програми формувального експерименту та його проведення. Так як результати контрольної та експериментальної групи майже схожі.

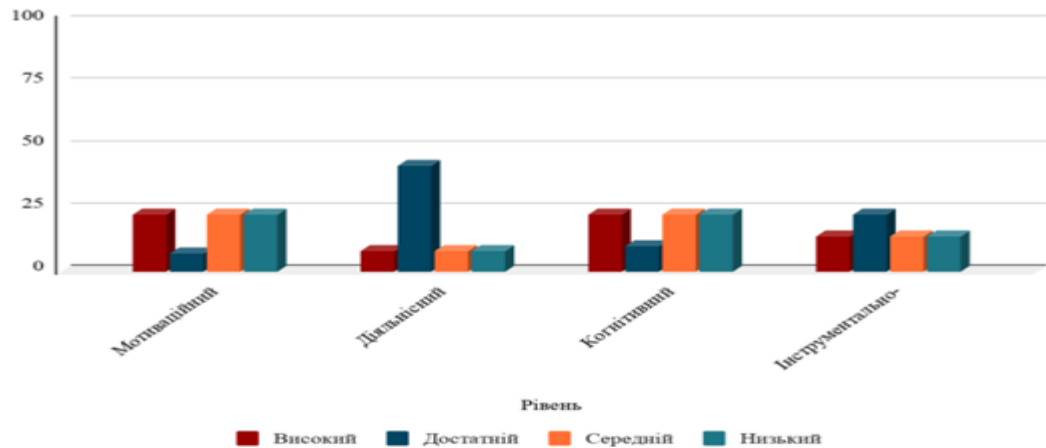

Рис. 3.12. Діаграма рівнів готовності формування моральних якостей та моральної поведінки у дітей старшого дошкільного віку засобами казок(констатувальний зріз у (%))

Наведемо перелік розроблення авторських казок щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку (див. додаток Е, Ж).

Друга педагогічна умова «Систематичне збагачення знань у дітей старшого дошкільного віку змістом казок морального спрямування» була спрямована на аналіз казки відомого українського педагога В. Сухомлинського [79].

Подамо її детальний аналіз (казки Василя Сухомлинського):

Любов до мамі: «Сива волосинка».

Маленький Михайлик побачив у косі матері три сиві волосинки, – Мамо, у вашій косі три сиві волосинки, – сказав Михайлик. Мама усміхнулась і нічого не сказала. Через кілька днів Михайлик побачив у материній косі вже чотири сиві волосинки.

– Мамо, – сказав Михайлик здивовано, – у Вашій косі чотири сиві волосинки, а було три... Чого це посивіла ще одна волосинка?

– Від болю, – відповіла мама. – Коли болить серце, тоді й сивіє волосинка.»

– А від чого ж у Вас боліло серце?

– Пам'ятаєш, ти поліз на високе-високе дерево? Я глянула у вікно, побачила тебе на тоненькій гілці. Серце заболіло й волосинка посивіла.

Михайлик довго сидів задумливий, мовчазний. Потім підійшов до мами, обняв її і тихо спитав:

– Мамо, а коли я на товстій гілці сидітиму, волосинка не посивіє?

Вважаємо за необхідно на наступній педагогічній умові здійснити проведення та аналіз казки В. Сухомлинського:

У матері був синочок Михайлик. Матуся завжди переживала за його, він був не посидючий завжди десь лазив, скакав хотів щоб з ним траплялися пригоди. А мати кожного разу спостерігала і говорила: «Синочку, з тобою все добре?», «В тебе нічого не болить?». В неї завжди серденько боліло за свою дитину, щоб вона була здорова і неушкоджена.

І ось одного разу хлопчик підійшов до мами і сказав: «Мамо, у вашій косі три волосинки». Мама усміхнулася і нічого не відповіла. Але пройшло декілька днів він підійшов до мами і побачив у її косі вже не три волосинки, а чотири. Він говорить: – мамо, а звідки у вас взялася і четверта сива волосина. А мати відповіла, – то синку від болі, від переживань, від нервів. Звичайно, як би там не з'явилася сива волосина, після того, що він придумав.

Михайлик побачив високе-високе дерево і думає, а якщо я туди зараз залізу, по гілкам, по стовбуру видряпаюся і погляну що мені видно моє село, моє місто. І от матуся стояла біля дерева, страшенно переживала і говорила: «Негайно, злізь, ти можеш впасти». У неї серце розривалося за свою дитину, вона не хотіла щоб йому було боляче. Він зліз, і якраз в матусі з'явилася четверта сива волосина від болю та переживання. Коли Михасик запитав, то мама йому нагадала і сказала: Пам'ятаєш, як ти виліз високо-високо на дерево і був на самій тоненькій гілочці, і в мене заболіло серце. А від того, що заболіло серце і посивіла четверта волосинка в моїй косі.

Михайлик задумався, почухав свою голову яка зовсім не сива, тому що в маленьких дітей не буває сивини і сказав,

– Матусю, щоб більше такого не повторилося, що в тебе будуть з'являтися ще сиві волосинки, я буду лізти на дерево на саму нижню товсту гілку і буду на ній сидіти. Бо без дерева я жити не можу, бо я його сильно люблю, але я буду сидіти низенько-низенько мама. Я не можу жити без пригод . Тоді мама погодилася, сказала ну добре, якщо в тебе вже є таке бажання бути «альпіністом», тоді на низькій гілці можна сидіти. А діти всі люблять залазити то на паркан, то на якесь деревце, дітки будьте обережні.

Тоді Михайлик теж зрозумів, що сивіє волосинка в мамі, – від болю, коли в неї болить серце. Не можна засмучувати своїх рідних і завжди потрібно пам'ятати як ти себе ведеш, для того щоб не образити людину яка є близькою для тебе, особливо матуся, бабуся. Тому не робіть ніколи своїм матусям, бабусям боляче, тому що вони ладні із-за вас зробити все, що можуть. Але найбільше вони вас люблять.

Також було проведено заняття щодо формування у дітей старшого дошкільного віку моральних якостей (мова, поведінка, вчинки) за розробленою авторською казкою « Хатина у далекому лісі» в умовах закладу дошкільної освіти (Див.додаток Г).

Узагальнюючи вищевказане, вбачаємо за необхідне подати методичні рекомендації щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок в умовах закладу дошкільної освіти.

3.3. Методичні рекомендації щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок в умовах закладу дошкільної освіти

Вважаємо доцільним звернутися до парціальної програми «Скарбниця моралі», що упорядкована відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти (2021 р.). Програма поглиблено висвітлює змістові

компоненти, що розкривають питання морального виховання дітей, які представлені в усіх освітніх лініях інваріантної складової: формування етичних уявлень, розвиток моральної свідомості і саморегуляції, гуманних почуттів і емоцій, навичок моральних взаємин з довколишніми і моральної поведінки, моральних якостей тощо [48].

Необхідно зазначити, що на моральну поведінку дітей старшого дошкільного віку більшою мірою впливають моральні знання та переживання. Проте діти не зовсім точно висловлюють своє ставлення до етичних понять, часто демонструють неадекватність щодо розуміння моральної норми та її емоційної оцінки.

Погоджуємося з думкою авторів розробленої програми з морального виховання, що така специфіка розвитку моральної свідомості пов'язана з формуванням моральних інстанцій, індивідуальних мотиваційних систем та особливостями становлення самосвідомості. Від сприймання змісту окремих вчинків (добре – погано) відбувається перехід до розуміння узагальнених понять про «правильну» (моральну) поведінку [48]

Вважаємо, одним з ефективних засобів впливу на емоційну та моральну сфери дитини є казка, що належить світу дитинства. Це засіб виховання дитини та перше віконце у складний світ моральних відносин людини з людиною, природою, матеріальними та культурними цінностями. Казка виховує, розвиває та навіть лікує. Правильно підібраний комплекс казок навчить дитину правильної поведінки, сформує важливі якості для успішного життя та подолає дитячі страхи. Вона сприяє пізнавальному розвитку дітей, виховує моральні почуття, впливає на особистість дитини, спрямовуючи розвиток бажань та вчинків дошкільника (Шик, 2012). [94]

Діти старшого дошкільного віку добре володіють мовою почуттів, здатні стримувати свої почуття. У цьому віці у дитини з'являється стійкість почуттів і взаємин, формується почуття відповідальності за свою поведінку, елементи самоконтролю. На моральну поведінку дітей впливають моральні знання і переживання. Потрібно розкрити дітям особистісний зміст

моральних цінностей (справедливість, чесність, доброта, повага); формувати у дітей моральні еталони поведінки на основі засвоєння норм і правил; продовжувати виховувати вміння з повагою ставитися до старших, виконувати їхні вимоги, встановлені правила поведінки.[48, с. 63-64]

У дітей старшого дошкільного віку потрібно сприяти спілкуванню з ровесниками і дорослими, формувати етичні уявлення дітей про добро, правдивість, справедливість, чуйність, сміливість, скромність, навчати звичкам культурної поведінки дітей.

У 5-6 років дошкільнята здійснюють позитивний моральний вибір. У цьому віці у поведінці дошкільників відбуваються якісні зміни

– формується можливість саморегуляції, тобто діти починають висувати до себе ті вимоги, які раніше висували до них дорослі. Дитина емоційно переживає не тільки оцінку її поведінки іншими, але й дотримання нею самою норм і правил, відповідність поведінки своїм морально-етичним уявленням [8, с. 143].

У цьому віці потрібно навчити визначати жанр твору на слух: казка, вірш, оповідання. Пригадувати з дітьми старшого дошкільного віку соціально-побутові; народні; авторські казки; веснянки, легенди. Задавати питання за змістом казок, висловлення ставлень до героїв казок, оцінювати їх вчинки. Залучати дітей до читання віршів, байок за ролями, вивчення напам'ять кількох казкових зачинів, кінцівок.

У віці 5-6 років діти мріють в майбутньому використати образи реальних людей або казкових персонажів (Я хочу бути таким, як Людина-Павук; Я буду як принцеса). Діти у віці 6 років (можуть самі переказати казку, прочитавши перед цим; можуть визначити добрі та погані вчинки героїв. Вчити уважно слухати, усвідомлювати ідею та зміст складніших художніх творів різних жанрів (казка, оповідання, вірш, байка). Пригадувати дітям жанр, назву та автора художнього твору (за ілюстраціями, описом героїв. Пригадати що таке байка, та учити розуміти її мораль .

У 5-ти та 6-ти річних дітей формується система первинної гендерної ідентичності. Цей вік про диференційоване уявлення, про свою гендерну приналежність за істотними ознаками (жіночі та чоловічі якості). При обґрунтуванні вибору однолітків протилежної статі хлопчики спираються на такі якості дівчаток, як краса, ніжність, лагідність, а дівчатка на такі, як сила, здатність заступитися за іншого. Якщо хлопчики мають яскраво виражені жіночі якості, то їм тоді не подобається хлоп'яче товариство, тоді дівчата приймають таких хлопчиків у свою компанію [8, с. 144].

У 6 років діти мають уявлення про зовнішню красу чоловіків та жінок; дізнаються про професії чоловіків та жінок та їх стать. Діти часто намагаються контролювати дії одне одного, вказують, як повинен поводитись персонаж. У разі виникнення конфлікту під час гри, діти пояснюють одноліткам, партнерам свої дії та вчинки.

Дитина шостого року життя вільно використовує засоби інтонаційної виразності: може читати вірші (сумно, весело або урочисто). Особливого значення набуває наочно-образне мислення, воно дає змогу дитині вирішувати більш складні завдання з використанням узагальнених наочних засобів (схем, креслень) і уявлень про властивості різних предметів і явищ [8, с. 146]. Активно розвивається планування і самооцінювання трудової діяльності. Види дитячої праці виконуються якісно, швидко, усвідомлено.

Функціонально дієвими є такі «внутрішні інстанції» особистості, як образ її «Я», самооцінка, особистісні очікування. Поява цих інстанцій як регуляторів діяльності та поведінки є свідченням диференціації внутрішнього та зовнішнього аспектів особистості дитини і розвитку. У цей період (у дітей старшого дошкільного віку) формується почуття справедливості, адекватне переживання успіху та невдачі, дисциплінованість, стриманість, колективність, відповідальність.

Учити дітей адекватно реагувати на різні життєві ситуації, стримувати негативні емоції, які впливають на психічний розвиток, нервову систему.

Щоб у дітей був прояв почуття щирості, приязності, щоб вміли співчувати один одному [10, с. 169].

Потрібно закріплювати уявлення у дітей старшого дошкільного віку про дружні стосунки, взаємоповагу між дітьми як основу духовного здоров'я. Давати поштовх, учити, що під час ігор потрібно дотримуватися норми та етикет спілкування, правил, способів рольової поведінки; розуміти, що у грі формуються всі позитивні риси характеру.

На прикладі позитивних персонажів дитина вчиться бути хорошою, всім допомагати, а негативні герої казок викликають у дитини лише негативну реакцію. Дитина потім на реакцію негативну викликає роздратованість, гнів, часто ображається. І в кінці всього дитина знає, що негативний герой завжди залишається покараним, а доброму дістається красуня-принцеса й півцарства в додаток і мішок золота. Дитина в змозі оцінювати свою поведінку та довколишніх, вона потребує не лише доброзичливої уваги з боку дорослого, а й співпраці з ним, взаєморозуміння, визнання дорослим досягнень і чеснот; дитина усвідомлює ставлення до себе від різних людей, хоче щоб визнали її(його) значимі для неї люди, дитина схильна до прояву самоповаги [10].

Якщо виникає конфліктна ситуація у дітей старшого дошкільного віку з однолітками, то діти намагаються порозумітися у таких ситуаціях, діють справедливо, вчиняють по совісті. Можуть довести свою правоту, відстояти власну гідність. Тоді діти керують такими рисами як: дисциплінованість, відповідальність, керівництво, колективність, стриманість.

У старшому дошкільному віці поступово відбувається «диференціювання» моральних понять як: доброта, чуйність, справедливість, дружба, чесність, товарицькість, відповідальність, совісність. Освітнім завданням є: виховувати у дітей культуру діяльності (вміти планувати, організовувати гру, заняття, свою працю, прагнення досягти позитивного результату в індивідуальній і спільній діяльності) [10].

Потрібно давати дітям уявлення про те, що народ засуджує негативні вчинки людей, називаючи це словом «гріх»; гріх – це поганий, непорядний вчинок. Вчити дітей поводитися відповідно до норм моралі; давати оцінку власним негативним вчинкам, формувати негативне ставлення до поганих вчинків. Вчити хлопчиків поступатися дівчатам, бути тактовними, пояснювати, що таке толерантність. Потрібно вчити дітей правил: не можна не слухати батьків; старших людей; обманювати їх; глумитися над старістю; знущатися з тварин; брати чужі речі без дозволу [10, с. 183].

Дитина старшого дошкільного віку намагається робити припущення, узагальнювати, порівнювати, робити висновки, розглядаючи предмети чи його зображення; розрізняє уявне та вигадане, фантастичне та реальне; продовжує засвоювати моральні норми та соціальні правила поведінки, у неї формується почуття відповідальності [10].

У своїх працях А. Богуш вивчала особливості оцінних суджень дітей старшого дошкільного віку у процесі сприймання художніх текстів.

У першій серії експериментальної роботи пропонувалися «деформовані» та перероблені знайомі дітям художні тексти, що дало змогу з'ясувати оцінку дітьми змісту художніх творів за умов експериментальних «досліджень». Використовувалися експериментальні дослідження трьох видів:

- 1) знайомий художній текст, в якому замінювалися герої;
- 2) у знайомому художньому тексті змінювався сюжет;
- 3) поєднувався зміст двох знайомих художніх текстів в одну змістову лінію [47, с. 22];

У другій серії вивчався характер оцінних суджень, ставлення дітей до моральних вчинків героїв художніх творів. Під час експериментального навчання з'ясувалося, що в більшості дітей старшого дошкільного віку була відсутня адекватна оцінка поведінки героїв творів, діти не помічали і не розуміли «провокуючих» ситуацій, сприймали як новий для них художній текст [47, с. 22-23].

Отже, дослідження розвитку моральних оцінок у дітей засвідчили, що старші дошкільники вже аргументують свої оцінки. Можливість переходу простої немотивованої оцінки в мотивовану моральну оцінку пов'язана з розвитком у дітей дошкільного віку співпереживання і співчуття героям літературних творів. Дитина починає осмислювати мотиви вчинків і диференціювати своє емоційне ставлення і моральну оцінку [47, с. 23].

Вважаємо за необхідне подати поради батькам з розвитку мовлення дітей дошкільного віку від доктора пед. наук, професора, дійсного члена НАПН України Алли Богуш:

1. Запропонуйте дитині змагання «Чия казка краща», «Чия розповідь краща» з участю всіх членів сім'ї.
2. Книжка допоможе сформувати у дітей кращі моральні якості, основи світогляду.
3. Цікава книжка – це велика радість для дитини. Не позбавляйте її цієї радості. Стежте за новими дитячими виданнями, поповнюйте ними сімейні дитячі бібліотеки.
4. Розучуйте з дітьми вірші. Це виховує в них любов до поезії, сприятиме розвитку поетичного слуху, виразної мови.
5. Влаштуйте куточок книги, періодично влаштовуйте виставки книжок, присвячених творам одного автора, до свят, суспільних подій.
6. Не забувайте розповідати дітям про письменника, стимулюйте дитину пригадувати прізвище письменника, назву твору, вірша, дитина повинна знати, якого народу ця казка (російська, українська, естонська тощо).
7. Вчить дитину бережно поводитись з книжкою. Вона повинна бути цілою, чистою, брати її можна тільки чистими руками, розглядати на столі, не писати на ній, не малювати, завжди класти на місце, своєчасно ремонтувати.
8. У 6 років привчайте дитину читати назви дитячих казок, книжок, підписи дитячих малюнків, нескладні тексти [12]

Отже, у наукових доробках І. Беха, А. Богуш, Т. Кравченко, Т. Поніманської та ін. акцентовано на необхідності якомога раніше ознайомити дітей і моральними поняттями, уявленнями, навчати доброти, виховувати в них відповідні особистісні якості [96].

Рекомендації дорослим щодо складання терапевтичної казки:

– Почніть здалеку. Традиційно використовуються фрази, що позначають час: «давним-давно», «за часів Царя Гороха», «в давнину», «в минулому році», «такого-то числа і такого-то року» і так далі.

– Позначте місце, де будуть відбуватися події. У класичних казках це звучить так: «в деякому царстві-государстві», «в тридесятому царстві», «в одному лісі». Але ніщо не заважає вам придумати щось своє, особливо якщо казка лікувальна і покликана допомогти дитині впоратися з якоюсь проблемою. Можна обрати місцем казкових подій свою школу, своє місто або село, дитячий майданчик або дитячий садок.

– Вигадайте головного героя, який би був схожим на дитину, якій адресується казка. Нехай герой любить ті речі, до яких небайдужа дитина, має схожі з її звички й захоплення.

– Треба зробити персонажа казковим, цікавим, кумедним, чарівним, що викличе у дитини найгарячіші симпатії і бажання опинитися на його місці.

– Казку для казкотерапії найчастіше складають для кожної дитини окремо, з урахуванням її особливостей, відштовхуючись від тих проблем та страхів, які притаманні конкретній дитині. Така казка повинна надати дитині можливість вдатися до самоаналізу. Головний герой переживає ті ж емоції, що і дитина, долає ті ж страхи та комплекси, знаходить виходи із проблемної ситуації.

– Разом з героєм вирішуйте його казкову проблему. Герой казки має прийти до вирішення проблеми так, щоб дитина побачила вихід зі своєї власної – тієї, під яку і вигадувалася казка [90].

Правила проведення елементів казкотерапії:

1. Найзручніше місце для проведення казкотерапії – окреме, невелике за розмірами, добре освітлене приміщення (кімната казки, психологічне розвантаження).

2. Проводяться заняття в ЗДО по можливості раз на тиждень. У молодшій і середній групі тривалість казкотерапії – 15-20 хв., у старшій групі – 25-30 хв., у дітей початкової ланки – до 30-40 хв., у дітей середньої та старшої ланки можуть бути тренінгові заняття (регулярність проведення сприяє зміцненню позитивного ефекту). [50]

Погоджуємося, що перш ніж прочитати чи розповісти старшим дошкільникам казку, потрібно добре підготуватися (кілька разів уголос її прочитати, дотримуючись засобів інтонаційної виразності).

Наведемо правила ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з казкою, на які вказує О.О. Шиян:

- Читайте дитині казку стільки разів, скільки вона просить.
- Казку ліпше не читати, а розповідати.
- Використовуйте казкові події для формування особистості дитини.
- Пам'ятайте про специфіку сприймання дітьми казкових подій з чарівним підтекстом – для дорослого кидання персонажа у вогонь є порушення їх прав, а для дитини – впевненість в тому, що зло знищене.
- Не пояснюйте дитині глибинного змісту казки. Він має бути прихованим від неї та впливати на підсвідомість лише через текст.
- Розповідаючи казку використовуйте казковий зачин – це ті ворота через які дитина потрапляє у казковий світ [98].

Гапоненко М. В. наводить такі рекомендації «Як правильно читати дитині казку»:

- Казку розповідати, а не читати. Тоді ви вчасно зможете побачити реакцію дитини, і акцентувати увагу на тих моментах, які особливо важливі вам на даний момент.

– Розповідайте казку із задоволенням, намагайтеся не відволікатися на сторонні справи. Адже ви не просто знайомите малюка з казкою - ви подорожуєте разом з ним по дивовижному, чарівному світі. Не залишайте його там одного!

– Повчальні бесіди повинні бути короткими. Орієнтуйтеся на настрій дитини.

– Якщо малюк день у день просить розповісти одну і ту ж казку - розповідайте. Значить, у нього є проблема, яку ця казка допомагає вирішити.

– Будьте обережні з подробицями та ілюстраціями! У казках сюжет викладено дуже лаконічно саме для того, щоб дитина не отримала зайву інформацію, яка може налякати.

– Дуже цікаво інсценувати казку. Для цього можна використовувати іграшки, фігурки намальовані і вирізані, тіні на стіні [22].

Наочну динаміку змін, що відбулася в рівнях сформованості моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок за всіма критеріями на констатувальному та формувальному етапах експерименту, подано на рис. 3.13.

Як засвідчує діаграма, позитивним фактом педагогічного експерименту стало те, що в експериментальній групі суттєво зменшилася кількість дітей старшого дошкільного віку із низьким рівнем сформованості моральних якостей, із 44,27 % до 27,44 %. Результати розрахунку λ -критерію при зіставленні емпіричних розподілів у експериментальній та контрольній групах за результатами формувального етапу експерименту подано в табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Рівні сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами казок за всіма критеріями на формувальному етапі експерименту (у %)

Критерії	Рівні
----------	-------

	Високий		Достатній		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Когнітивний	45,20	15,40	28,35	34,20	27,36	48,53
Мотиваційний	46,00	16,37	30,41	37,54	28,41	51,39
Поведінковий	45,80	15,38	26,22	33,59	31,09	45,28
Оцінний	40,10	17,85	28,69	37,09	22,91	47,64
Середній показник	44,27	16,25	28,41	35,60	27,44	48,21

Результати діагностичних зрізів свідчать про доречність обраних методів, форм, засобів та прийомів, які якісно та позитивно впливають на формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок в умовах закладу дошкільної освіти.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі для визначення ефективності розроблених педагогічних умов формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку було проведено педагогічний експеримент, що дозволив одержати найбільш вірогідні факти.

До педагогічного експерименту було залучено 18 фахівців ДО, 76 дітей старшого дошкільного віку на базі ЗДО 45; ЗДО 72; ЗДО 76; ЗДО 19 м. Чернігова (до експериментальної групи входили 40 дітей старшого дошкільного віку; до контрольної групи – 36 дітей старшого дошкільного віку) та 48 батьків вихованців.

Відповідно до мети констатувального етапу педагогічного експерименту було здійснено вхідне діагностування відповідного процесу та проаналізовано отримані результати. Висловлено припущення, що розроблення діагностичного інструментарію та визначення рівня

сформованості моральних якостей дітей старшого дошкільного віку дозволить об'єктивно з'ясувати його реальний стан в умовах закладу дошкільної освіти та встановити вихідні дані для формувального етапу педагогічного експерименту.

Важливим складником експериментальної роботи була реалізація педагогічних умов та експериментальної методики означеної проблеми. Програма дослідно-експериментальної роботи проводилася з дітьми старшого дошкільного віку експериментальної групи за розробленою діагностувальною методикою та передбачала поетапну реалізацію визначених педагогічних умов, що були задіяні комплексно та на кожному з указаних етапів визначались як домінантні.

Після завершення формувального етапу експерименту було проведено контрольний зріз із метою з'ясування ефективності визначених педагогічних умов та розробленої експериментальної методики формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок.

Було виявлено, що в експериментальній групі відбулися значні позитивні зміни в рівнях сформованості професійної культури, на відміну від контрольної групи, результати якої також змінилися на краще, проте не так суттєво.

У зв'язку з цим використано λ -критерій Колмогорова-Смирнова для розрахунку λ -критерію між двома емпіричними розподілами, щоб перевірити достовірність одержаних результатів.

Визначено, помітне зростання вимірюваних рівнів сформованості моральних якостей старших дошкільнят засобами авторських казок експериментальної групи на прикінцевому етапі експерименту. Зокрема, високого рівня досягли 44,2% дітей експериментальної групи, на достатньому рівні залишилися 28,4% дітей старшого дошкільного віку, на низькому рівні залишилося 27,4% старших дошкільників. Тоді як діти контрольної групи розподілилися наступним чином: 16,2 % мають високий

рівень; 35,6% дітей старшого дошкільного віку знаходилася на достатньому та 48,2% дітей - на низькому рівні.

Результати діагностичних зрізів свідчать про якість, доцільність та доречність обраних форм, методів, засобів та прийомів, статистичну значущість одержаних результатів та ефективність визначених педагогічних умов до означеної проблеми дослідження, що впливають на формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи теоретичні аспекти та результати експерименту, можна зробити наступні висновки:

1. На основі аналізу науково-методичної літератури здійснено та з'ясовано стан розроблення поставленої проблеми у науково-педагогічній теорії та практиці щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку конкретизацією основних понять дослідження. Розроблено експериментальну методику щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок; визначено рівень уявлень фахівців дошкільної освіти про сутність понять «мораль та моральність», «морально-етичне виховання», «моральні почуття», «моральні якості та норми»; Висвітлено сучасний стан розробки проблеми у медичній, психологічній, педагогічній та соціальній літературі, а також описано психолого-педагогічні аспекти формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами казок.

Казка підштовхує старшого дошкільника до відносин дитини один з одним. Через дії реальних героїв, поведінка яких важлива для дошкільника, впливають описи моральних вчинків. У діях та вчинках казкових героїв протиставляються добро і зло, працьовитість й лінощі, боягузтво та хоробрість тощо.

2. Виявлено компоненти, критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок.

Визначено й теоретично доведено, що педагогічна структура формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку до роботи в умовах ЗДО містить взаємопов'язані компоненти, як-от: (особистісно-знаннєвий, мотиваційно-спрямований, практико-діяльнісний, рефлексивний. Розвиток внутрішніх компонентів морально-етичного виховання дітей відбувається в умовах комплексного педагогічного впливу, спрямованого на

загальне збагачення морального досвіду вихованців і на збагачення безпосередньо досвіду поведінки в моральних ситуаціях альтернативного змісту.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури означеної проблеми обрано такі критерії з відповідними показниками готовності когнітивний (показники: сформованість уявлень про моральні якості (доброта, правдивість, чесність); обізнаність з казками та усвідомлення морального змісту казок; розуміння дітьми означених понять, мотиваційний (показники: емоційно-позитивне ставлення до оточуючих; зацікавленість у вивченні казок; бажання допомогти товаришу, здатність до співпереживання; поведінковий (показники: дотримання норм моральної поведінки у ситуаціях вибору; уміння поводитись у конфліктних ситуаціях; оцінний (показники: уміння здійснювати саморегуляцію та самооцінювання своєї поведінки; самооцінка проявів моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Аналіз сучасного стану проблеми дозволив встановити, що окреслені критерії та показники є логічно-систематизованими та об'єктивними, оскільки ґрунтуються на досліджуваній проблемі формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку та розкривають основний зміст вихідного поняття.

На основі означених критеріїв і показників було схарактеризовано три рівні сформованості моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку: високий, достатній, низький – та запропоновано змістові характеристики кожного з них, що визначає специфіку їх проявів та взаємозв'язків.

3. Визначено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок в умовах закладу дошкільної освіти, а саме: створення розвивального середовища у закладі дошкільної освіти з метою забезпечення позитивного фону сприймання дітьми морального змісту казок; систематичне збагачення знань у дітей старшого дошкільного віку змістом казок морального спрямування;

залучення дітей до практично-зорієнтованої діяльності в контексті творчої інтерпретації казкових сюжетів з подальшою поведінковою проекцією.

4. Розроблено, теоретично обґрунтовано й апробовано ефективність експериментальної методики формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок в умовах закладу дошкільної освіти.

Розроблено навчально-методичний супровід означеної проблеми (система вправ, ситуацій, ігор до формування умінь дітей створювати казки, критерії оцінювання, методичні рекомендації, глосарій тощо), що може бути використаний фахівцями дошкільної освіти в умовах закладу дошкільної освіти; тренінг «Професійна підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти щодо формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок». Визначені нами педагогічні умови формування моральних якостей старших дошкільників засобами казок становлять єдину систему, взаємопов'язані між собою та реалізуються на всіх етапах дослідження.

5. Розроблено методичні рекомендації щодо формування моральних якостей у дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Визначено, що характерним є помітне зростання вимірюваних рівнів сформованості моральних якостей старших дошкільнят засобами казки експериментальної групи на прикінцевому етапі експерименту. Зокрема, високого рівня досягли 44,2% дітей експериментальної групи, на достатньому рівні залишилися 28,4% дітей старшого дошкільного віку, на низькому рівні залишилося 27,4% старших дошкільників. Тоді як діти контрольної групи розподілилися наступним чином: 16,2 % мають високий рівень; 35,6% дітей старшого дошкільного віку знаходилася на достатньому та 48,2% дітей - на низькому рівні.

Отже, отримані дані завершального етапу експерименту показали, що в експериментальній групі відбулися позитивні зміни в кількісній і якісній

характеристиці рівнів сформованості базових моральних якостей старших дошкільників за допомогою авторських казок.

Порівняння отриманих під час дослідження даних дає змогу дійти висновку про ефективність реалізації педагогічних умов формування моральних якостей дітей старшого дошкільного віку засобами казок в умовах ЗДО. Результати, отримані наприкінці педагогічного дослідження дають підстави вважати, що визначені вище завдання реалізовано, мети досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Коли ще звірі говорили». Збірка казок Івана Франка. URL: <https://mala.storinka.org/%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8-%D1%89%D0%B5-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%96-%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D1%96%D0%B2%D0%B0%D0%BD-%D1%84%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D1%81%D0%BB%D1%83%D1%85%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BE.html> (дата звернення: 22.10.2021).
2. 10 кращих цитат Антона Макаренка про виховання. Освітній проект «На Урок». URL: <https://naurok.com.ua/post/10-kraschih-citat-antona-makarenka-pro-vihovannya> (дата звернення: 22.10.2021).
3. Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В та [та ін.]. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років; наук. кер. О.Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР – Україна», 2014. 452 с.
4. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники М. Пантюк., А. Душний., І. Зимомря]. – Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. – Вип. 40. Том 3. – 318 с.
5. Байбароша М. О. Курсова робота «Моральне виховання дітей дошкільного віку засобами казки». URL: <https://vseosvita.ua/library/kursova-roбота-moralne-vihovanna-ditej-doskilnogo-viku-zasobami-kazki-201602.html> (дата звернення 18.10.2021).

6. Балашова Л.А. Реферат – Твори К. Д. Ушинського в дитячому читанні. URL: <https://ukrdoc.com.ua/text/22524/index-1.html> (дата звернення: 20.10.2021).
7. Баркова О. М. Морально-етичні проблеми у казці Івана Франка «Фарбований Лис». URL: <http://ukrlit-2017.blogspot.com/2017/02/blog-post.html> (дата звернення: 20.10.2021).
8. Беленька Г. В., Богініч О. Л. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина». Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. 304 с.
9. Беленька Г. В., Рухницька П. В. Роль казок В.О. Сухомлинського в процесі виховання морально-етичних якостей дітей старшого дошкільного віку. Педагогічний інститут, Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ: Видавництво «Молодий вчений» • № 8.1 (60.1) • серпень, 2018 р. 110 с.
10. Білан О. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля», за заг. редакцією О.В. Низковської. Рекомендовано МОН України. Тернопіль : «Мандрівець», 2017. 257 с.
11. Богуненко В. В. Прислів'я на морально-етичну тему. URL: <https://vseosvita.ua/library/prisliva-na-moralno-eticnu-temu-374731.html> (дата звернення: 24.10.2021).
12. Бондаренко Н. В. Поради батькам з розвитку мовлення дітей дошкільного віку від Алли Богуш. ТОВ «Всеосвіта». URL: <https://vseosvita.ua/library/poradi-batkam-z-rozvitku-movlenna-ditej-doskilnogo-vid-alli-bogus-149980.html> (дата звернення: 22.10.2021).
13. Бородачова О. Дидактичні ігри з морального виховання дітей старшого дошкільного віку. URL: <http://detkam.in.ua/didaktichni-igri-z-moralenogo-vihovannya-ditej-starshogo-doshk.html> (дата звернення: 24.10.2021).
14. Брати Грїмм. Лисиця й гуси. Добра казка. Казка з усього світу! URL: <https://dobra-kazka.in.ua/kazky-za-avtoramy/grimm-brati/lisicja-j-gusi/> (дата звернення: 22.10.2021).
15. Бухлова Н. В. Сутнісний зміст поняття “Самоосвітня компетентність”. Наукова скарбниця освіти Донеччини. 2008. № 1. С. 4

16. Важливе рішення: дитячий сад Монтессорі. URL: https://bankchart.com.ua/money/baby/statti/vazhlive_rishennya_dityachiy_sad_montessori (дата звернення: 22.10.2021).
17. Виготський Лев Семенович. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9B%D0%B5%D0%B2_%D0%A1%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (дата звернення: 22.10.2021).
18. Використання казок В. О. Сухомлинського як засобу морального виховання дітей старшого дошкільного віку (ID: 294691). URL: <https://magistr.ua/works/38/294691/> (дата звернення: 19.10.2021).
19. Виховання людини Ф. Фребеля. URL: https://revolution.allbest.ru/pedagogics/00796412_0.html (дата звернення: 22.10.2021).
20. Вільчковська А. Використання ідей Фрідріха Фребеля в практиці виховання дітей дошкільного віку. Університет Яна Кохановського, Філія в м. Петрков-Трибунальський. 2017. 10 с.
21. Врочинська Л.І. Особливості виховання гуманної поведінки старших дошкільників засобами народної педагогіки в процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї. URL: https://knowledge.allbest.ru/pedagogics/3c0b65625b2ad68b4d43a99521306d27_0.html (дата звернення: 19.10.2021).
22. Гапоненко М. В. «Як правильно читати дитині казку? Правила, які зроблять читання вголос привабливим». Консультація для батьків. URL: <http://ditsad.com.ua/konsultac/info-d0/konsultac2753.html> (дата звернення: 22.10.2021).
23. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., допов. і випр. Рівне : Волин. обереги, 2011. 552 с.
24. Дзюбенко Л. В. Концептуальні погляди С. Русової на національне виховання дітей. URL:

https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2008/8_9_2008/33.pdf (дата звернення: 20.10.2021).

25. Дидактичні мовленнєві ігри та вправи з морального виховання. Заклад дошкільної освіти №39 «Журавлик» комбінованого типу Ужгородської міської ради Закарпатської обл. URL: <http://zhuravlyk.uz.ua/organizaciya-zhittyediyalnosti-ditej-v-dnz/socialno-moralnij-rozvitok/formuvannya-osnov-moralnix-yakostej/movlennyevi-igri-ta-vpravi/> (дата звернення: 22.10.2021).

26. Дічек Н. П. Софія Русова і зарубіжна педагогіка. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/106943/1/1996%29.pdf> (дата звернення: 20.10.2021).

27. Жеребко Ю., Єрьоміна Т. Виховний потенціал авторських казок Василя Сухомлинського. URL: https://www.cuspu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3849&catid=331&Itemid=1539&lang=en (дата звернення: 19.10.2021).

28. Загальна характеристика чарівних казок. URL: <http://tvori.com.ua/zagalna-xarakteristika-charivnix-kazok/> (дата звернення: 19.10.2021).

29. Загрійчук Ю. Моральне виховання особистості в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/ntmd/konferentsiy/konferentsiia-24-25-veresnia-2015-roku/seksiiia-4/3850-moralne-vykhovannya-osobystosti-v-pedahohichniy-spadshchyni-v-o-sukhomlynskoho> (дата звернення: 19.10.2021).

30. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 18.10.2021).

31. Залізняк А. М. Моральне виховання старших дошкільників та ставлення батьків до цієї проблеми. URL: <http://intkonf.org/zaliznyak-am-moralne-vihovannya-starshih-doshkilnikiv-ta-stavlennya-batkiv-do-tsieyi-problemi/> (дата звернення: 18.10.2021).

32. Замелюк М. І. Філософський зміст казок В. Сухомлинського. URL: <https://vseosvita.ua/library/filosofskij-zmist-kazok-v-suhomlinskogo-93320.html/> (дата звернення: 19.10.2021).

33. Казанжи І. А. С. Макаренко про сутність виховного процесу та особистість вихователя. Миколаївський державний університет імені В. О. Сухомлинського. ISSN 2075-146X. Витоки педагогічної майстерності. 2013. Випуск 11. 4 с. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/vpm_2013_11_35%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/vpm_2013_11_35%20(2).pdf) (дата звернення: 20.10.2021).
34. Казка як засіб морального виховання дітей дошкільного віку. Освітній проект «На Урок». URL: <https://naurok.com.ua/kazka-yak-zasib-moralnogo-vihovannya-ditey-doshkilnogo-viku-156507.html> (дата звернення: 19.10.2021).
35. Казки в методиці Марії Монтессорі. URL: <https://www.slideshare.net/montessori-perm/ss-25750964> (дата звернення: 22.10.2021).
36. Казки Костянтина Дмитровича Ушинського. URL: <https://jak.waykun.com/articles/kazki-ushinskij-kostjantin-dmitrovich.html> (дата звернення: 20.10.2021).
37. Казкова творчість Івана Франка – Освіта. UA. URL: https://ru.osvita.ua/vnz/reports/ukr_lit/18224/ (дата звернення: 20.10.2021).
38. Казкотерапія у роботі з дітьми дошкільного віку. Авторські психотерапевтичні казки. URL: <https://l.leksiya.com.ua/psihologiya/3734/index.html?page=5> (дата звернення: 22.10.2021).
39. Карнаухова А. В. Дисертація. Формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих засобами української казки. Національна академія педагогічних наук України. Інститут проблем виховання. На правах рукопису. Київ. 2016. 240 с.
40. Клімова Н. Ідеї А. С. Макаренка в світлі сучасних підходів до виховання особистості. Комунальний заклад «Середня загальноосвітня школа №4 імені А.С. Макаренка м. Дніпродзержинська». Дніпродзержинськ. 2013. 6 с.

41. Коваль І., Коваль М. Проблема виховання колективу й особистості в творчості А. С. Макаренка та їх роль у навчально-виховному процесі МВС України. Львів. 2019. 11 с.
42. Костащук О. І. Дисертація. Виховання професійної честі у майбутніх учителів. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича Міністерство освіти і науки України. Чернівці. 2017. 270 с.
43. Кошелівська О.І. Стимулювання морального вибору дошкільників у процесі педагогічного впливу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2002. 20 с.
44. Крамська З.М. Педагогічна спадщина Софії Русової та сучасні проблеми реформування національної освіти в Україні» (з нагоди 165-ї річниці від дня народження видатної просвітительки). Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної онлайн – конференції. Умань: ВПЦ «Візаві». 18 –19 лютого 2021 року. 429 с.
45. Курсова робота: Моральне виховання старших дошкільників. URL: <https://www.bestreferat.ru/referat-136251.html> (дата звернення: 18.10.2021)
46. Лісовець О. В. Дисертація: Організаційно-педагогічні умови виховання самостійності у дітей різної статі віком 5-7 років; наук. кер. О.Л. Кононко. Ніжин , Суми – 2021. 317 с.
47. Лога Т.В. Алла Михайлівна Богуш – вчений-педагог, академік НАПН України. Національна академія педагогічних наук України. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського. Серія «Академіки НАПН України» Випуск 23. Одеса. 2014. 195 с.
48. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль : «Мандрівець» , 2014. 128 с.
49. Лошакова Т. Ф. Педагогическое управление процессом создания комфортной среды в образовательном учреждении. Екатеринбург: узд-во Дома учителя, 2001. 269 с
50. Маргулян І. Казкотерапія для малят. Практичний психолог ДНЗ № 52, м. Житомир. Сайт Марченко О. І. вихователя групи продовженого дня міста

- Благовіщенське. URL:
<https://sites.google.com/site/marcenkoolgaivanivna/kazkoterapia> (дата
 звернення: 22.10.2021).
51. Масловська М., Дубовик Ю. К. Д. Ушинський як літератор –
 Література рідного краю. Житомир. URL: <https://ukrlit.net/article1/1751.html>
 (дата звернення: 20.10.2021).
52. Матюшинець Я. Ідеї про розвивальне середовище для дітей як предмет
 теоретичного аналізу. Online: 2312-5829. Київ: Освітологічний дискурс, 2018,
 № 3-4 (22-23). 16 с. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/546-
 %D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B
 0%D1%82%D1%82%D1%96-1433-1-10-20180905%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/546-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1433-1-10-20180905%20(1).pdf) (дата звернення:
 22.10.2021)
53. Методика Марії Монтесорі. «Виховуємо та навчаємо». URL:
<https://doshkilnyk.in.ua/metodyka-mariji-montessori/> (дата звернення:
 22.10.2021).
54. Методика роботи з казкою. Київський університет імені Б. Грінченка.
 URL: <https://studfile.net/preview/5110961/page:3/> (дата звернення: 22.10.2021).
55. Моральне виховання дітей дошкільного віку (реферат). URL:
[https://ukrreferat.com/chapters/pedagogika/moralne-vihovannya-ditej-
 doshkilnogo-viku-referat.html](https://ukrreferat.com/chapters/pedagogika/moralne-vihovannya-ditej-doshkilnogo-viku-referat.html) (дата звернення: 22.10.2021).
56. Народні казки українців як засоби виховання дітей. URL:
<https://we.org.ua/kultura/narodni-kazky-ukrayintsiv-yak-zasoby-vyhovannya-ditej/>
 (дата звернення: 20.10.2021).
57. Окса М. М. Провідник української педагогіки А. С. Макаренка.
 Проектувати краще в людині...2017. 53 с.
58. Олена Пчілка. Котик і півник. Бібліотека української літератури. URL:
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=6510> (дата звернення:
 22.10.2021).

59. Павлова А. К., Калита О. П. Етика та естетика. Курс лекцій. Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь: УДФСУ, 2020. 144 с.
60. Папуша К. Формування моральних якостей дітей дошкільного віку засобами казок В.О. Сухомлинського. Херсон, 2020. 50 с.
61. Педагогічне вчення Ф. В. Фребеля. Історія педагогіки. Книга 1. Історія зарубіжної педагогіки. URL: http://megalib.com.ua/content/937_4_Pedagogichne_vchennya_FVFrebelya.html (дата звернення: 22.10.2021).
62. Перепьолкіна Т. М. Стаття «Використання казок В. Сухомлинського у формуванні творчої особистості дитини». URL: <https://vseosvita.ua/library/statta-vikoristanna-kazok-v-suhomlinskogo-u-formuvanni-tvorchoi-osobistosti-ditini-112656.html> (дата звернення: 19.10.2021).
63. Піроженко Т., Хартман О., Палієнко К., Павленко М. Методичний посібник до парціальної програми «Вчимося жити разом» з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6 – 7 років. Київ: Видавництво «Алатон». 2016. 112 с.
64. Посуховская В. Іван Франко і дитяча література. URL: http://ivan-franko.blogspot.com/2011/11/blog-post_9221.html (дата звернення: 20.10.2021).
65. Прислів'я про добро та зло як правильний спосіб виховання моральних цінностей. URL: <https://osoblyva.com/prysliv-ya-pro-dobro-ta-zlo-yak-pravylnyj-sposib-vyhovannya-moralnyh-tsinnostej/> (дата звернення: 24.10.2021).
66. Прислів'я та приказки про мораль і моральність для дітей дошкільного та шкільного віку, школи, ДНЗ: збірник кращих прислів'їв з поясненням сенсу. Які є і як знайти прислів'я та приказки про мораль і моральність для дітей? URL: <http://goodhouse.com.ua/poradi/15807-prislivya-ta-prikazki-pro-moral-i-moralnist-dlya-ditej-doshkilnogo-ta-shkilnogo-viku-shkoli-dnz-zbirnik-krashhix-prisliviv-z-poyasnennyam-sensu-yaki-ye-i-yak-znajti-prislivya-ta-prikazki-pro.html> (дата звернення: 24.10.2021).

67. Психологічний словник. За ред. В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 215 с.
68. Розвиток ідей А. С. Макаренка в теорії виховання. URL: https://pidru4niki.com/13290305/pedagogika/rozvitok_idey_makarenka_teoriyi_vihovannya (дата звернення: 21.10.2021).
69. Русова С. Ф. «В оборону казки». URL: <https://sdamzavas.net/2-64304.html> (дата звернення: 20.10.2021).
70. Семенюк Раїса Федорівна. Інноваційні підходи до роботи з казкою в ЗДО: впроваджуємо технологію Л. Фесюкової. Методична скарбничка для вихователів. URL: <https://vseosvita.ua/library/innovacijni-pidhodi-do-roboti-z-kazkou-v-zdo-vprovadzuemo-tehnologiu-l-fesukovoi-metodicna-skarbnicka-dla-vihovateliv-234891.html> (дата звернення: 24.11.2021)
71. Сидорак Т. В. Літературні казки. Іван Франко «Фарбований Лис», збірка казок «Коли ще звірі говорили». Освітній проект «На Урок». URL: <https://naurok.com.ua/literaturni-kazki-ivan-franko-farbovaniy-lis-zbirka-kazok-koli-sche-zviri-govorili-105971.html> (дата звернення: 20.10.2021).
72. Симоненко Г. Дитячий світ Костянтина Ушинського. Бібліотека школи № 5 м. Токмака Запорізької області. URL: http://tormak-biblioteka5.blogspot.com/2019/03/blog-post_3.html (дата звернення: 20.10.2021).
73. Сливка Б. С. Дисертація: Розвиток християнської моралі дошкільників засобами пастирської діяльності в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ століття; наук. кер. Ю. М. Козловський. Львів. 2020. 285 с.
74. Смолянко Ю. М. Формування професійної культури майбутніх фахівців дошкільної освіти у процесі магістерської підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. ун-т «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Чернігів, 2018. 285 с.
75. Смолянко Ю. М., Коршун Т. Підготовка майбутніх вихователів до використання сучасних естетотерапевтичних засобів у закладах освіти. Київська наукова організація педагогіки та психології. Міжнародна науково-

практична конференція. Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук. М. Київ 5 – 6 лютого 2021 року. 4 с.

76. Смолянко Ю.М. Формування професійної культури майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу Текст: навч. посіб. для студентів освіт. ступеня. «магістр» спец. 012 «Дошкільна освіта». Чернігів: Десна. Поліграф, 2016. 152 с.

77. Соф'янчук Л. Р. Казка як засіб розвитку особистості (використання методу казкотерапії в роботі з дітьми). Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №24 «Вогник» ім. В. О. Сухомлинського комбінованого типу. Кіровоград. 2013. URL: <https://shag.com.ua/kazka-yak-zasib-rozvitku-osobistosti-vikoristannya-metodu-kazk.html> (дата звернення: 22.10.2021).

78. Сторонська О. Моральне виховання дітей дошкільного віку в контексті педагогічних ідей Марії Монтесорі. Молодь і ринок №6. 2010. 5 с.

79. Сухомлинський В. О. Твори на морально-етичну тематику. Серія «Для дошкільнят». За загальною редакцією доктора гуманітарних наук, професора, академіка АПН України Зачмарик З. С. Львів: Видавництво «Холодне золото». 2013. URL: <https://nadoest.com/v-o-suhomlinsekij-tvori-na-moraleno-etichnu-tematiku-seriya-dl> (дата звернення: 20.10.2021).

80. Т. Г. Аболіна, І. Ф. Надольний Т. Г. Аболіна С. П. Тищенко, О. О. Вовчик-Блакитна. Мораль // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=69220 (дата звернення: 19.10.2021)

81. Табака О. М. «Погляди Софії Русової на завдання мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку». URL: [https://pedagogy.lnu.edu.ua/2017/05/statтя DOC](https://pedagogy.lnu.edu.ua/2017/05/statтя%20DOC) (дата звернення: 20.10.2021).

82. Теоретичний аналіз змісту морального виховання особистості. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-13362-1.html> (дата звернення: 19.10.2021)

83. Українська народна казка – Кривенька качечка. URL: <https://onlyart.org.ua/children/kazky/ukrayinska-narodna-kazka-kryvenka-k/> (дата звернення: 22.10.2021).
84. Українська народна казка «Івасик-Телесик». URL: https://xn--80aaukc.xn--j1amh/ivasik_telesik.html (дата звернення: 22.10.2021).
85. Українська народна казка в обробці Івана Франка «Ріпка». URL: <https://xn--80aaukc.xn--j1amh/ripka.html> (дата звернення: 22.10.2021).
86. Українські народні казки. URL: <https://kazky.org.ua/zbirky/ukrajinsjki-narodni-kazky> (дата звернення: 22.10.2021).
87. Усач Т. В. «Моральне виховання дошкільнят через літературну спадщину В. Сухомлинського». URL: <https://vseosvita.ua/library/moralne-vihovanna-doskilnat-cerez-literaturnu-spadsinu-vsuhomlinskogo-67646.html> (дата звернення: 20.10.2021)
88. Ференц Я. В. Дипломна робота «Літературна та народна казка як засіб морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку». Видавець ТОВ «Всеосвіта». Чернівці. 2017. 107 с.
89. Фрідріх Фребель. Історія педагогіки та освіти. URL: https://stud.com.ua/72388/pedagogika/fridrih_frebel (дата звернення: 22.10.2021).
90. Хижняк Л. О. Казкотерапія як дієвий засіб розвитку психічних властивостей молодших школярів. Урок. Освіта. UA. Психологія (конспект уроку). 2014. URL: <https://urok.osvita.ua/materials/psychology/38675/> (дата звернення: 22.10.2021).
91. Чаїнська Н. М., Максимова О. О. Виховання моральних почуттів у старшого дошкільника засобами української народної казки. URL: <https://www.stud24.ru/pedagogy/vihovannya-moralnih-pochuttv-u-starshogo/500673-1956567-page1.html> (дата звернення: 18.10.2021).
92. Черепаня Н. І., Русин Н. М. Казка як засіб формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку. Мукачівський державний університет. Педагогічні науки. Випуск 91. 2020. 7 с.

93. Шевчук І. В. Концепція А. С. Макаренка і проблема сучасного сімейного виховання. Рубрика: Соціум. Наука. Культура, Педагогіка. URL: <http://intkonf.org/shevchuk-iv-kontsepsiya-asmakarenka-i-problema-suchasnogo-simeynogo-vihovannya/> (дата звернення: 21.10.2021).
94. Шик Л. А. Казкотерапія в роботі з дошкільниками. Київ : Основа, 2012. 240 с.
95. Шипко М. В. Дисертація. Психологічні чинники розвитку етичної свідомості студентської молоді. Запорізький національний університет. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Запоріжжя. 2020. 263 с.
96. Шифр «Мультфільм». Формування уявлень про моральні якості та норми у дітей старшого дошкільного віку засобами мультиплікаційних фільмів. 40 с.
97. Шифр роботи «Стежинки вихованості». 2020. 45 с. <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/17.-Stezhynky-vukhovanosti..pdf> (дата звернення: 21.10.2021).
98. Шиян О. О. Методична розробка – «Казкотерапія: формування гуманістично-спрямованої особистості дошкільника». Освітній проект «На Урок». 2019.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для батьків щодо морально-етичного виховання

1. Що означає для вас визначення поняття «Моральне виховання»?
Особиста думка(опишіть)_____

2. Чи користуєтеся ви моральними якостями при спілкуванні із своєю дитиною?

а) так;

б) ні;

в) важко визначитися;

3. Дайте визначення поняття «мораль» – це

4. Які ви знаєте моральні якості? Поясніть свою думку

5. Чи вміє проявляти ваша дитина такі моральні якості як: доброта, довіра, співчуття і т.д до вас та довколишніх?

а) так, вміє

б) ні

в) не знаю

6. В які ігри з морального виховання грає ваша дитина вдома?

а) дидактичні;

б) рухливі;

в) ігри, які вигадує сама;

7. Які моральні норми, на Вашу думку, старший дошкільник повинен засвоїти?

Власний варіант відповіді: _____

8. Чи навчаєте ви своїх дітей розрізняти такі поняття як «добро» і «зло»?

а) так, дуже часто;

б) ні, рідко;

в) інколи;

9. Як ваша дитина реагує на похвалу?

а) добре;

б) погано;

в) нейтрально;

10. Чи висловлюєте ви своїй дитині своє захоплення нею і чи говорите ви їй, що любите?

а) так;

б) ні;

в) важко сказати;

11. Які зауваження на Вашу думку принижують гідність дитини?

12. Від кого або від чого залежить захист прав дитини старшого – дошкільника ?

а) від батьків;

б) від вихователів;

в) власний варіант відповіді: _____

13. Читаєте ви своїй дитині казки з морально-етичного виховання?

- а) так, обов'язково;
- б) ні, немає бажання;
- в) немає часу;

14. Чи правильно, на Вашу думку, ви виховуєте власну дитину?

Особиста думка(напишіть): _____

15. Ваше ставлення до людини яка в скрутній ситуації не поспівчувала разом з Вами?

- а) позитивне;
- б) негативне;
- в) нейтральне;

16. Яких труднощів у моральному вихованні вашої дитини ви зазнаєте?

- а) не знаю;
- б) важко визначитися;
- в) власна думка _____

17. Що не подобається Вам у моральній поведінці Вашої дитини?

- а) все подобається;
- б) важко пояснити;
- в) власний варіант відповіді: _____

18. Ваша дитина ще не ознайоmlена з моральними якостями і не вмiє їх проявляти. Чи зможе вона згодом навчитися проявляти та керувати своїми якостями через гру та казку?

- а) так, зможе;

б) ні

в) важко визначитися;

19. Чи просите ви у дитини вибачення, коли ви не праві?

а) так;

б) ні;

в) інколи;

20. Чи аналізуєте Ви разом з дитиною причини виникнення у неї труднощів у садочку?

а) так, часто;

б) ні, рідко;

в) іноді;

21. Які методи використовуєте для стимулювання навчання вашої дитини?

а) заохочення;

б) переконання;

в) особистий приклад.

22. Як виховували вас у дитинстві?

а) була строгість;

б) поблажливість;

в) виховували всім моральним якостям;

23. Як тепер відбувається процес морального виховання у вашій сім'ї?

Обґрунтуйте свою відповідь: _____

24. Як ви реагували на крики коли були ще самі діти?

а) позитивно;

б) негативно;

в) нейтрально;

25. Поясніть, чому золоте правило поведінки називають золотим? («Не роби іншим того, чого не хотів би, щоб робили тобі»);

Поясніть власну думку до цього визначення: _____

26. Ситуація. Дитина не поважає своїх батьків(на все реагує істериками, кричить на їх, говорить погані слова), і в цій сім'ї не допомагають взагалі ніякі методи виховання.

Порадьте зі свого прикладу, що робити в такій ситуації батькам?

Анкета для вихователів щодо морально-етичного виховання

1. Дайте визначення понять:

Морально-етичне виховання – це

2. Чим відрізняється моральна свідомість від моральної діяльності?

а) Кожна з них має свою будову;

б) Моральна свідомість керується певною системою моральних норм, оцінок.

в) Моральна діяльність проявляється через вчинки;

г) всі відповіді правдиві;

3. Якими рівнями користується «моральна свідомість» –

а) Буденна моральна свідомість – система елементарних норм моральності, що ввібрала у себе сформовані впродовж віків і тисячоліть елементарні правила спільного проживання безпеки і благополуччя людей, таких, як не убий, не вкради, турбуйся про батьків, поважай старших.

б) Теоретична моральна свідомість що охоплює теорії моралі, які обґрунтовують необхідність певної поведінки, формулюють моральні ідеали і цілі.

в) на одному рівні з буденною моральною свідомістю знаходяться моральна психологія, яка ввібрала у себе прості норми моральності, що існують у думках, почуттях.

г) на вищому рівні моральної свідомості розташована моральна ідеологія – теоретично обґрунтована, практична моральна свідомість, теоретичні висновки етики, якими керуються люди.

д) Моральна свідомість всіма рівнями зацікавлена.

4. Ваше ставлення до морально-етичного виховання:

- а) позитивне;
- б) негативне;
- в) скоріше позитивне, ніж негативне;
- г) скоріше негативне, ніж позитивне;

5. Як розвивається у дітей старшого дошкільного віку моральне виховання яке здійснюється у дидактичних іграх? Як вихователь повинен пояснити дитині, що добре в грі, а що погане?

Розгорнута відповідь:

6. Чи можна навчити дітей моральним якостям, навичкам через казку?

- а) так, можна;
- б) ні;
- в) інколи

7. Якими методами морально-етичного виховання користується вихователь?

- а) методом формування моральної поведінки;
- б) методом формування моральної свідомості;
- в) методом стимулювання моральних почуттів і мотивів поведінки;
- г) всіма методами зацікавлених.

8. Рушійною силою моральної свідомості є моральне мислення – процес постійного накопичення і осмислення моральних чинників, відносин.

Чи правильним є твердження?

- а) так;
- б) ні;
- в) складно визначитися;

9. Перерахуйте методики з морального виховання, які будете впроваджувати у навчанні з дітьми старшого дошкільного віку

10. Чи правдиве визначення для вихователя, що процес формування моральних якостей у старших дошкільників дуже складний? Дитину легше навчити математичним діям чи письму, ніж виховати готовність поділитися з товаришем і поводитися так, щоб не нашкодити ближньому. Чи так це?

- а) так;
 - б) ні;
 - в) важко визначитися;
 - г) власний варіант відповіді:
-
-

11. Наведіть приклади, у яких темах занять розглядається виховання старших дошкільників у ЗДО?

12. У яких іграх впроваджують моральне виховання старших дошкільників у ЗДО?

13. Висловіть свою думку до такого визначення: Якщо вихователь дотримується моральних форм поведінки, то він стає позитивним прикладом для дітей, а якщо навпаки, то тоді яким буде ставлення у дітей до вихователя?

- а) позитивне;
 - б) негативне;
 - в) нейтральне;
 - г) особиста думка(опишіть):
-
-

14. Назвіть, в яких сферах та змістовних лініях Базового компонента дошкільної освіти відбито зміст морального виховання:

15. Чи використовує сучасний вихователь у своїй роботі такі методи морального виховання як: етичні бесіди, роз'яснення, позитивний приклад, дотримання народних традицій?

- а) так, часто використовує;
- б) ні, рідко;
- в) інколи використовують

16. Як розповісти дитині старшого дошкільного віку визначення поняття: «мораль» «моральність», щоб вона швидко запам'ятала і вміла їх розрізнити?

- а) сформувати ці поняття через гру, казку;
- б) дитина зрозуміє їх коли сама почне розрізняти всі моральні якості;
- в) Власна думка _____

17. Чи зможуть діти розповісти після слів вихователя, що таке «Моральне виховання» під час опитування?

- а) Зможуть, але коротко;
- б) Зможуть розповісти дослівно;
- в) Напевно зможуть;
- г) Власний варіант відповіді

18. Поясніть вашу думку до поняття «моральні звички» – це

19. Аристотель писав: «Морально прекрасною називають людину досконалої гідності... Адже про моральну красу говорять з приводу доброти: морально прекрасним називають справедливу, мужню, благородну і взагалі володіючу всіма добротою людини».

Поміркуйте над висловом вченого, чи користувалася ця людина моральною поведінкою, що стала мужньою і благородною?

20. Ви як вихователі, як будете формувати в дітей старшого дошкільного віку навчання моральної поведінки? Поясніть своє бачення до цього питання _____

21. Поміркуйте над визначенням поняття «моральна поведінка» – це _____

22. Чи читаєте ви казки дітям старшого дошкільного віку з морального виховання? Напишіть в яких саме казках навчають моральної поведінки героїв? _____

23. Чи можна бажати зла заради самого зла? Ваша думка

24. Чи може зло виступати засобом здійснення добра?

25. Чи повинна людина нести моральну відповідальність за провини своїх близьких?

Вправи з морального виховання

Назви одним словом [25]

Моральний розвиток: розвивати усвідомлення моральних норм.

Мама, тато, сестричка, братик — сім'я.

Дякую, будь ласка, до побачення, вітаю — чарівні слова.

Добротливість, чуйність, щирість — моральні якості.

Посмішка, радість, співчуття — ...

Вередливість, егоїзм, упертість — ...

«Скажи навпаки»

Моральний розвиток: навчати називати моральні якості; формувати розуміння, що людей цінують за їхні моральні якості.

Добрий — злий, веселий — сумний, сварливий — миролюбний, сміливий — боязкий; милосердний — жорстокий, працьовитий — ледачий.

«Скажи, який?»

Моральний розвиток: формувати вміння визначати та називати чесноти людей.

Мама — добра, ніжна, ласкава, лагідна...

Тато — сильний, сміливий, працьовитий...

Бабуся — лагідна, добра, роботяща, старенька...

Дівчинка, хлопчик...

«Закінчи прислів'я»

Моральний розвиток: ознайомити з етичними еталонами поведінки; розвивати логічне мислення.

Без терпіння немає —... (уміння).

Шила в мішку —... (не заховаш).

Друга шукай, а знайдеш —... (тримай).

Праця годує, а лінь —... (марнує).

Шануй батька й неньку й тобі буде — ... (гладенько).

«Як можна сказати?»

Моральний розвиток: формувати вміння диференціювати почуття.

Усмішка яка? (Весела, сумна, крива, щира, недобра...)

Учинки які? (Добрі, погані, недобрі, злі...)

Любить вилежуватися — лежень.

Не дякує — невдячний.

Зичить добре — доброзичливий.

Має добре серце — добросердий. [25]

Прислів'я

Запам'ятай народну мудрість:

Хочеш собі добра, не роби нікому зла.

Про добре серце треба змалку дбати.

Добре серце утримає від негідного та необачного вчинку.

Хто людям добра бажає, той і собі має. [63 ,с. 88]

Хочеш бути здоровим – грайся,

Хочеш бути розумним – грайся,

Хочеш бути щасливим – грайся. (народна мудрість)

Прислів'я та приказки про мораль та моральність

Правду не ситом сіяти – краще правду говорити відразу, ніж її впізнають через час.

Правда сама себе хвалить і величає — якщо особистість живе за правилами, дотримується норм гарної поведінки, то до цієї людини завжди будуть добре ставитися.

Малі знання гірше незнання — буває, що особистість нічого не знає і не бажає вчити. Ну, а коли особа прагне до навчань, то це завжди краще.

Моральність – це розум серця — якщо людина має моральні принципи, то він буде добрим, великодушним.

Все, що прекрасно морально — прекрасні справи завжди робляться з добротою.

Моральність – це повага людини до людини — повага вважається одним із самих основних якостей морального людини. [66]

Чуйність – найвищий ступінь уваги до потреб іншої людини.

Якщо добре працюватимеш, честь і славу матимеш.

Добро робити ніколи не пізно

Мудрим ніхто не вродився, а навчився

Добре роби, добре й буде

За науку – цілуй батька й матір у руку. [11]

Життя дано на добрі справи

Краса до вечора, а доброта навіки.

Хто добро чинить, того Бог все простить. [65]

Оціни вчинок казкового героя

Мета: продовжувати вчити дітей характеризувати казкових героїв та оцінювати їх вчинки; розвивати логічне мислення, пам'ять.

Матеріал: ілюстрації казкових героїв (Колобок, Курочка Ряба, Півник, двоє Мишенят).

Хід гри

Вихователь пропонує дітям розглянути ілюстрації, назвати героїв казок, назвати казку, розповісти, які ці герої та як діти ставляться до їх вчинків.

Дидактична гра "Коробочка добрих вчинків"

Матеріали: Красива коробочка, сердечка з картону.

Мета: Вчити дітей оцінювати свої вчинки і вчинки своїх товаришів, формувати моральні якості (Доброту, чуйність, розвивати впевненість у собі, сприяти засвоєнню норм правильної поведінки.

Два рази на тиждень (понеділок, п'ятницю) свій робочий день, в групі ми починаємо з того, що промовляємо дітям, про те що сьогодні, працює "Коробочка добрих справ", що потрібно не забувати робити добрі вчинки (Дякувати один одного, поступатися іграшки, допомагати товаришам, прибирати іграшки, допомагати вихователю, заправляти ліжко, допомагати малюкам на прогулянці і т. д). В кінці дня ми з хлопцями збираємося в коло, ставимо посередині коробочку, дітям роздаємо сердечка і діти повинні самостійно, сказати які вчинки вони хороші зробили за день, оцінити їх, і кинути в коробочку стільки сердечок, скільки дитина скоїла добрих вчинків. Дана гра дуже добре вписалася в наш режим, моїм хлопцям вона дуже подобається. [13]

План-конспект заняття щодо формування у дітей старшого дошкільного віку моральних якостей (мова, поведінка, вчинки) за допомогою авторської казки «Хатина у далекому лісі»

Тема: Розповідь дітям казки «Хатина у далекому лісі».

Мета: Формувати уявлення дітей про морально-етичне виховання та норми поведінки; Розширювати та поглиблювати знання про позитивні риси характеру та моральні чесноти людини (щедрість, доброта, скромність, працьовитість, чуйність, ввічливість); Вчити дітей виражати свої думки про добро, емоційний стан; Виховувати терпіння, доброту милосердя та ставлення відповідати за свої вчинки; Вміти розрізняти позитивні й негативні моральні якості, оцінювати свої та чужі вчинки;

Обладнання: малюнки із зображенням персонажів казки(бабуся, Оленка, чарівник); предмети які оживали(стара хатина на новий будинок); паровоз (на якому умовно їхали в країну казок), сундучок (в якому лежала книжка з казкою «Хатина у далекому лісі»); горіхи, каштани, сухі гілки;

Попередня робота: Бесіда з дітьми про добро, добрі та погані вчинки людей.

Хід заняття:

I. Організаційна частина.

Психогімнастика

Вихователь: Доброго ранку, дітки! Сьогодні ми з вами вивчимо віршик про мораль. Я зараз вам його прочитаю, а потім будемо повторювати за мною.

Дружно візьмемось за руки

І приступимо до науки

Хочемо про мораль все знати

Та вихованими дітьми виростати

Вихователь: Вам сподобався вірш, дівора? (Так) Повторимо цей віршик разом.

Діти:

Дружно візьмемось за руки
І приступимо до науки
Хочемо про мораль все знати
Та вихованими дітьми виростати

Вихователь: Молодці! У вас гарно виходить розповідати.

Діти, вам з дорослих ніхто не розповідав таке визначення як «мораль»? Діти: (ні, не розповідали). Ми хочемо, щоб ви нам розповіли

Вихователь: Добре. Зараз я вам і розповім. Будьте уважними, щоб змогли запам'ятати.

Слово «мораль» – це взаємодія дорослого і дитини з метою формування у неї моральних якостей (поведінки, вчинків). Тобто, щоб дорослий (вихователь, батьки) змогли донести дитині, виховати та навчити таких моральних якостей як: подяка, чесність, співчуття, повага, співпраця, справедливість, ввічливість ще в дошкільному віці, якими вона буде контролювати протягом всього життя. Якщо ви будете все виконувати, брати приклад з дорослих та дотримуватися чого ми вас навчаємо і тоді кожен з нас буде щасливий.

Дітки, ви зрозуміли, що таке мораль?(так). Зараз я вам загадаю загадку, а ви спробуєте її відгадати. Слухаємо уважно!

II. Основна частина

Чудеса в ній відбувається

Багато чарівництва

Багато там добра і ласки

Ну звичайно це – (Казка)

Діти: (казка).

Вихователь: Правильно, це казка. Дітки, а ви любите казки? (так). А як ви гадаєте, де можна побачити казку?

Діти: (по телевізору показують, в театрі).

Вихователь: Так, вірно. Алінко, а ти любиш казки?

Діти: (так, люблю. Мені мама кожного вечора читає казки).

Вихователь: Це дуже добре. Всім мама кожного вечора читає казки?
(так)

Ви в мене будете всі розумними, вихованими, радісними та чемними людьми коли будете вміти слухати читати та розповідати казки.

Вихователь: А зараз я запрошую усіх вирушити у чудову країну казок , під назвою «Смарагд». А поїдемо ми туди паравозиком.

Вихователь: Дітки, ви згодні мандрувати по країні казок?

Діти: (звісно).

Вихователь: Тож всі очі закривайте, і у казку вирушайте! «Чух, чух, чух».

Вихователь: Дітки, ми вже прибули до нашої країни і нас чекає сундучок. А вам цікаво, що в ньому?

Діти: (так, дуже цікаво; може гостинці).

Вихователь: А ми зараз перевіримо. Дітки, так це ж книга, в якій написана чудова казка. Зараз прослухайте казочку яку я вам зачитаю, а називається вона «Хатина у далекому лісі». Будьте уважними і запам'ятовуйте її!
«Хатина у далекому лісі»

У великому густому хвойному лісі стояла хатина, вона знаходилася далеко від села в якій дах протікав від дощу, а в цій хатині проживала бабуся Марія. Вона була самотня – не було в неї ні дітей, ні внуків, була старенька і хотіла щоб їй допомагали, поважали.

Одного разу хтось постукав у вікно, відчинилися двері, зайшов незнайомий чоловік і побачив зажурену бабусю, яка сиділа біля вікна і на очах в неї були сльози. Він запитав: «Бабусю, чому ви така сумна, і чому у вас заплакані очі?». Вона розповіла чоловіку історію про своє нелегке життя, він вислухав бабусю і сказав, що я – чарівник. Він за допомогою палички, магичною силою виконує всі бажання і мрії людей. Загадуй бажання своє

бабусю, і ось побачите, воно обов'язково здійсниться! Бабця загадала собі помічницю і новеньку хатину. Чарівник змахнув своєю паличкою і наказав чекати наступного дня.

Прокинувшись, бабуся була в захваті – її мрія здійснилася! Вона знаходилася в новому будинку в якому все було по-іншому і перед нею стояла красуня – дівчина, а звали її Оленкою. Але у дівчинки, одна нога була коротша за іншу. Бабуся запитала: «Дівчинко, а що з твоєю ніжкою?». Оленка заплакала і розповіла, що як була маленькою каталася на гойдалці, упала й зламала ніжку. Після цього нога зрослася не правильно, я стала повільніше рости...Мама померла. А я залишилася з батьком він був жорстокий, не любив, і сказав йди геть від мене. Бабуся пожаліла дівчинку і сказала: Я тебе буду любити!

Дівчина допомагала бабусі Марії, носила воду з криниці, збирала по лісу сухі гілочки, бабуся навчила дівчинку готувати їжу. Наступного дня бабуся попросила Оленку, щоб вона пішла до лісу назбирала грибів та ягід. Дівчина погодилася, але радість була не довгою. Десь взялась гроза, пішов дощ, стало темно, Олена злякалася сіла на пеньок і заснула.

Коли дівчина прокинулася вже був ранок, вона зібралася і пішла до бабусі з пустим кошиком. Зайшовши в будинок бабуся запитала: – Дівчинко моя, я так злякалася за тебе, тобі не було страшно? Ні – відповіла Оленка зі злістю. Відразу бабуся запитала: «Що сталося, і де твої ягоди внучко?» – дівчина відповідає: поїла і тобі не залишила і почала кричати на бабусю, звинувачувати її в тому, що вона промокла під дощем. Але бабуся Оленці все пробачила.. Пройшов час... Дівчина попросила вибачення у бабусі за те, що у розмові з нею була злою. З тих пір Оленка стала бабусі – як рідна.

Вихователь: Діти, вам сподобалася казочка яку написали в чарівній країні «Смарагд» та сховали в сундучок?

Діти: (так, дуже сподобалася, цікава казочка)

Вихователь: Іванко, а що ти скажеш за казочку?

Діти: (Мені дуже подобаються казки, в яких розповідається про мораль, про те, що потрібно допомагати всім, не бути байдужими до них).

Вихователь: Молодець, дуже гарно сказала! Дійсно, казка цікава. Зараз я ще раз вам її прочитаю, а потім будемо про неї розмовляти у формі бесіди. Всі, згодні зі мною?

Діти: (так, дуже хочемо про неї балакати).

Вихователь: Це добре. Діти, взагалі, що для вас означає слово «казка»?

Діти: (це незвичайна історія про тварин, про героїв з якими трапляються якісь незвичайні події, які не можуть бути правдиві у власному житті).

Вихователь: Вероніка, розкажи нам будь ласка початок казки, з чого вона починалася?

Діти: (У великому лісі стояла хатина, а в ній жила бабуся Марія, яка була вже старенька, і мріяла про те, щоб її доглядали, допомагали).

Вихователь: Молодець, Вероніка! Дітки, а чому в нашій казці бабуся була сумна, що її тривожило?

Діти: (вона була самотня, в неї на очах були сльози тому, що їй не було з ким поговорити; вона була сумна із за того, що коли йшов дощ, то він накрапав у хатину; в неї не було дітей, внуків; вона була старенька).

Вихователь: Молодці, дітки! Ваші відповіді – всі правильні. А як ви гадаєте, якою людиною був чарівник?

Діти: (він був добрим, бо він допоміг бабусі; він був доброзичливим, чемним бо здійснив бажання бабусі, і щоб вона більш не сумувала).

Вихователь: Правильно, чарівник був вихованою людиною, і він все робив для інших людей і хотів щоб вони були щасливими і ніколи не сумували, і завжди щоб на обличчі в них була посмішка. А ви хочете, щоб у ваших друзів та рідних була посмішка на обличчі? (так, хочемо)

Вихователь: Даринка, а що ти хочеш сказати?

Діти: (Я хочу сказати, що я буду завжди доброю та вихованою дівчинкою, і ніколи не буду ображати своїх друзів та рідних).

Вихователь: Молодець Даринка. Так і потрібно робити. Якщо ви будете робити людям добро, тоді добро до вас і повернеться. А зараз трішки відпочинемо:

Фізкультхвилинка
 Рученьки всі розвели,
 Підвели їх до гори.
 Кулачками потрусили,
 Руки знову опустили,
 І швиденько присіли.
 Головою покрутили,
 А тепер часу не гаймо,
 І до казки повертаймо.

Вихователь: Ну, що дітки відпочили трішки? (так). Тоді продовжуємо.
 Дітки, а якою була дівчинка Оленка в нашій казці, доброю чи злою?

Діти: (Оленка була бідолашною; вона зламала ніжку, їй було боляче, але її батько не підтримав і вигнав; мені було сумно за Оленку, тому що в неї померла мама і батько її не любив, але завдяки магічній силі чарівника дівчина опинилася в бабусі, яка її підтримала).

Вихователь: Правильно, дітки. Це дуже добре коли є рідні люди які підтримують, і вони не жорстокі як в Оленки тато. Тому дітки, потрібно завжди пам'ятати про слово «мораль», допомагати іншим, радіти разом з ними і тоді ви будете щасливими.

Діти, на вашу думку, Оленка була злою?

Діти: (Я вважаю, що Оленка не була злою, тому, що вона допомагала бабусі і вона її жаліла, готувала їжу для неї; На мою думку Оленка проявила злість із-за того, що перелякалася грози, і боялася, що бабуся на неї накричить).

Вихователь: Вірно! Молодці, діточки. У всіх правильні відповіді. А правильно вчинила дівчинка, коли була гроза? (так)

Казка нас вчить діти, що якщо вас застала гроза (в лісі, на природі, на полі), то потрібно сісти і почекати поки вона закінчиться, а потім вже йти. І ви праві, Олена вчинила правильно, тому що їй бабуся розповідала про це. Але дівчинка не думала, що з нею таке трапиться, і вона була залякана та заплакана і задрімала. А прокинувшись, засумувала, що повернеться до бабусі ні з чим, вона буде сваритися. Тому вона себе захистила і проявила злість, але згодом вона все виправила, вона зрозуміла що була не права до бабусі, і попросила в неї вибачення.

Вихователь: Діти, а дівчина правильно зробила, що попросила вибачення?

Діти: (так, правильно; потрібно завжди просити пробачення)

Вихователь: Правильно. Казка і ми в садочку вас навчаємо, виховуємо, розповідаємо про «мораль», «моральне виховання» і завжди говоримо щоб ви просили вибачення у своїх однолітків, навіть якщо ви праві. А зараз дітки, пограємо в гру. Хто з вас зараз злий? Кому не дає навчатися гнів?

Діти: (мені – відповідає Яринка)

Вихователь: Добре, тому зараз за допомогою гри ми навчимося випускати всі ваші негативні емоції в повітря. Всі готові грати? (так, дуже хочемо пограти).

Рухлива гра «Стрибаємо, присідаємо – гнів із себе виганяємо».

Всі стрибаємо – гнів випускаємо.

Присідаємо – злість виганяємо.

Щоб роздратованість відігнати – треба як лев погарчати.

Кулачки стискаємо та розтискаємо, про те, що сердились – забуваємо.

Вихователь: Дітки, сподобалась вам гра?

Діти: (дуже цікава)

Вихователь: А що вам саме сподобалося? Яринка, як тобі гра?

Діти: (мені сподобалось гарчати як лев – гарр, гарр)

Вихователь: Молодці, дуже добре. Мені теж сподобалася. Завдяки цій грі ми будемо знати, якщо нас будуть тривожити негативні емоції то ми їх

швиденько випустимо на повітря, а наберемося позитивних і будемо радісними, усміхненими людьми. Тому ми такого бажаємо і нашій героїні із казки Оленці, щоб вона свої негативні емоції випускала на повітря, а набиралася тільки позитивних емоцій як і ми з вами.

III. Заключна частина

Вихователь: Дітки, а нам уже час вирушати з чудової країни «Смаргд» до нашого садочка. (вирушаймо)

Вам сподобалося в країні казок? (так). Як називалася казка, про яку ми говорили? («Хатина у далекому лісі»)

Вихователь: Правильно. А хто був головними героями в нашій казці?

(бабуся та дівчинка Оленка). Діти, а чого нас навчає ця казка? (казка навчає нас бути слухняними, не бути жадібними, допомагати всім людям, не принижувати, поважати людей похилого віку; бути радісними як бабуся в той момент коли її мрія здійснилася, щоб завжди у всіх так швидко здійснювались мрії як в казці.

Вихователь: Вірно! І тому, дітки поведьте себе чемно і будьте завжди добрими і вихованими людьми, щоб вами могли пишатися ваші рідні. Бо в народі кажуть: «Будь добрим – і тобі добре буде».

Ви сьогодні були дуже розумними, слухняними, допомагали мені, відповідали на питання. Молодці. А тепер біжіть грайтесь на килимок!

А серце тобі нічого не наказало? [79]

Андрійко прийшов зі школи і побачив заплакану матір. Він поклав книжки й сів за стіл. Чекає обіду.

– А тата відвезли в лікарню, – каже мати. – Занедужав батько.

Вона чекала, що син занепокоїться, стривожиться. Та син був незворушний, спокійний.

Мати великими очима дивилась на Андрійка.

– А нам завтра до лісу йти, – каже Андрійко. – Завтра ж неділя.

Учителька наказала, щоб усі прийшли до школи о сьомій ранку.

– То куди ж ти підеш завтра? – запитала мати.

– До лісу... Як наказала вчителька.

– А серце тобі нічого не наказало? – спитала мати й заплакала

Бо я – людина

Вечоріло. Битим шляхом йшло двоє подорожніх — батько й семирічний син. Посеред шляху лежав камінь. Батько не помітив каменя, спіткнувся, забив ногу. Крекчучи, він обійшов камінь, і, взявши дитину за руку, пішов далі.

Наступного дня батько з сином йшли тією ж дорогою назад. Знову батько не помітив каменя, знову спіткнувся і забив ногу.

Третього дня батько й син пішли тією ж дорогою. До каменя було ще далеко. Батько каже синові:

— Дивись уважно, синку, треба обійти камінь. Ось і те місце, де батько спіткнувся й забив ногу.

Подорожні сповільнюють кроки, але каменя немає. Бачать, обабіч дороги сидить сивий старий дід.

— Дідусю, — запитав хлопчик, — ви не бачили тут каменя?

— Я прибрав його з дороги.

- Ви також спіткнулися й забили ногу?
- Ні, я не спіткнувся й не забив ногу.
- Чому ж ви прибрали камінь?
- Бо я — людина. Хлопчик зупинився у задумі.
- Тату, — запитав він, — а ви хіба не людина.

Весняний вітер [79]

Клен цілу зиму спав. Крізь сон він чув завивання хуртовини і тривожний крик чорного ворона. Холодний вітер гойдав його віти, вигинав їх. Та ось одного сонячного ранку відчув Клен, ніби до нього торкнулося щось тепле і лагідне.

Прокинувся Клен. А то до нього прилинув теплий весняний Вітер.

— Годі спати, зашепотів весняний Вітер. – Прокидайся, весна наближається.

— Де ж вона – весна? – запитав Клен.

— Ластівки на крилах несуть, – каже теплий Вітер. – я прилетів з далекого краю, від теплого моря. Весна йде полями – завітчалася квітами, красуня. А ластівки на крилах несуть барвисті стрічки.

Ось про що розповідав теплий весняний Вітер Кленові. Клен зітхнув, розправив плечі. Зазеленіли бруньки, бо йде весна – красуня.

Додаток Е

«Хатина у далекому лісі»

У великому густому хвойному лісі стояла хатина, вона знаходилася далеко від села, в якій дах протікав від дощу. У цій хатині проживала бабуся Марія. Вона була самотня – не було в неї ні дітей, ні внуків, була старенька і хотіла щоб їй допомагали, поважали.

Одного разу хтось постукав у вікно, відчинилися двері, зайшов незнайомий чоловік і побачив зажурену бабусю, яка сиділа біля вікна і на очах в неї були сльози. Він запитав: «Бабусю, чому ви така сумна, і чому у вас заплакані очі?». Вона розповіла чоловіку історію про своє нелегке життя, він вислухав бабусю і сказав, що я – чарівник. Він за допомогою палички, магичною силою виконує всі бажання і мрії людей. Загадуй бажання своє бабусю, і ось побачите, воно обов'язково здійсниться! Бабця загадала собі помічницю і новеньку хатину. Чарівник змахнув своєю паличкою і наказав чекати наступного дня.

Прокинувшись, бабуся була в захваті – її мрія здійснилася! Вона знаходилася в новому будинку в якому все було по-іншому і перед нею стояла красуня – дівчина, а звали її Оленкою. Але у дівчинки, одна нога була коротша за іншу. Бабуся запитала: «Дівчинко, а що з твоєю ніжкою?». Оленка заплакала і розповіла, що як була маленькою каталася на гойдалці, упала й зламала ніжку. Після цього нога зрослася не правильно, я стала повільніше рости...Мама померла. А я залишилася з батьком він був жорстокий, не любив, і сказав йди геть від мене. Бабуся пожаліла дівчинку і сказала: Я тебе буду любити!

Дівчина допомагала бабусі Марії, носила воду з криниці, збирала по лісу сухі гілочки, бабуся навчила дівчинку готувати їжу. Наступного дня бабуся попросила Оленку, щоб вона пішла до лісу назбирала грибів та ягід. Дівчина погодилася, але радість була не довгою. Десь взялась гроза, пішов дощ, стало темно, Олена злякалася сіла на пеньок і заснула.

Коли дівчина прокинулася вже був ранок, вона зібралася і пішла до бабусі з пустим кошиком. Зайшовши в будинок бабуся запитала: – Дівчинко моя, я так злякалася за тебе, тобі не було страшно? Ні – відповіла Оленка зі злістю. Відразу бабуся запитала: «Що сталося, і де твої ягоди внучко?» – дівчина відповідає: поїла і тобі не залишила і почала кричати на бабусю, звинувачувати її в тому, що вона промокла під дощем. Але бабуся Оленці все пробачила.. Пройшов час... Дівчина попросила вибачення у бабусі за те, що у розмові з нею була злою. З тих пір Оленка стала бабусі – як рідна.

Казка про повагу до старших «Мед для мамі»

Жила-була зайчиха із своїм маленьким синочком, якого звали – Тімі. Кожного дня після садочка мама з дитинчам ходили до лісу на прогулянку, милуватися природою. Зайча дуже любило свою матусю, завжди дякувало їй за те, що вона така хороша, чуйна, мила, рідна. На свята зайчиха водила Тімі на ярмарок по медовий пряник та льодяник – півника. Півник – це улюблена цукерочка зайченя, він дуже їх полюбляв. В садочку в зайчика було дуже багато друзів. А найбільше йому сподобалась вихователька Ганна Миколаївна, яка навчила його читати, писати, малювати, співати пісні. Тімі дуже дякував їй за це, поважав Ганну Миколаївну за її добре серце, допомагав поливати квіти, цінував її роботи з пластиліну та кольорового паперу, завжди пишався своєю вихователькою.

Одного разу в зайчика трапилася біда, захворіла його мама, в неї дуже боліло горло, була висока температура, зайчик лікував її як міг, прикладав листячко капусти до голови, щоб зняти біль. На наступний день зайчик Тімі прийшов до садочка дуже засмучений. Ганна Миколаївна запитала: «Тімі, що з тобою сталося?» – і побачила в нього на очах сльози.

В мене захворіла мама – прошепотів тихенько зайчик, їй потрібні ліки від горла. Гарзд, відповіла Ганна Миколаївна, тримай кошти і біжи до крамниці по мед, яким можнавилікувати горло при застуді. Тільки біжи

прямою доріжкою на інші не звертай, щоб не заблукав. Дуже вам дякую, – усміхнувся зайчик і побіг. Пробігши, зайченя побачило, що там далі ремонтують дорогу і потрібно далеко оббігати, але він поспішав, звернув на іншу стежину і заблукав.

Надворі вечоріло, зайчику стало сумно, що вже вечір, а він так і не знайшов ліки для своєї матусі. Але цією вулицею гуляла лисичка і почула тоненький, тремтячий голосок, це був – зайчик, який сидів на доріжці і плакав. Вона підійшла до нього і сказала: «Я знаю, що в тебе захворіла мама, і я тобі допоможу щоб вона скоріше одужала». Спасибі, вам лисичка! – відповів зайчик «Тімі». Зайча розповіло лисиці, що йому потрібен мед для мами, і вона допомогла знайти йому крамницю. Зайшовши до неї, заєць запитав: «А у вас є мед?». – Так є, – відповіла пані ведмедиця. Ти для себе береш, – запитала вона, ні, в мене захворіла мама, їй потрібен мед, щоб перестало боліти горло. Тоді візьми ось цей, – порадила ведмедиця, і налила повну баночку липового, духмяного меду, склянку молока, і наказала додати в молоко мед і випити, тоді застуда відразу пройде. Тімі дуже дякував продавчині за поради і побіг скоріше додому. Вдома зайчиха не спала, сумувала, чекала свого синочка, і промовляла: «Зайчику, де ти?». Зраділа вона коли вже побачила зайчика в будинку здорового, неушкодженого і радісного. Він відразу закричав: «Мамо, мамо!» – і кинувся до неї в обійми. Мати підхопила синочка на руки і міцно-міцно обняла.

Мамо, це тобі. Зайчик простяг баночку з медом і склянку з молоком і попросив: «Випий будь-ласка матусю!». Велике місто спало, але в одному будинку світилося віконце і якщо добре придивитися, то можна було побачити маленького зайчика з матусею. Вони сиділи на кухні і пили чай з духмяним(який мав приємний запах), липовим медом.

Казка на морально-етичне виховання «Піклування про рідних»

В одному гарному та тихому містечку жила звичайнісінька сім'я. Яка була не багата і не бідна. Мали вони двох донечок-красунечок Іринку та Маринку, яких дуже любили. Було в них господарство, тримали велику рогату худобу, гусей, овець...

Іра була старшою донькою, тому допомагала матусі по господарству (пасла гусей, овець, давала їм їжу та гралася з меншою сестричкою Мариною, яка ще зовсім була маленькою. Але Іра піросла пішла в школу, знайшла друзів і не хотіла залишатися вдома ні на секунду і гратися з сестрою, бо та була плаксива...

Настало літо і батькам потрібно було заготовляти сіно для худоби на зиму, і тому Іринку залишили з Мариною вдома. Дівчинка вже піросла, вміла сидіти, сестрі вже було легше з нею. Коли сонечко пригріло, надворі стало тепліше Ірина вийшла з Мариною на прогулянку (катала її в колясці, зривала листочки з дерев, танцювала, бігала, все робила аби тільки маленька сестричка не плакала, співала пісеньки, а Маринка так посміхалася, подобалося їй, що виробляє сестра.

Пройшов час. Іринці стало сумно. І вона вирішила піти до свого сусіда – однокласника Дениса, погратися, а про сестру забула. А Маринка цим часом бавилася різними брязкальцями, а потім вдарила себе по голівці і почала сильно плакати, але ніхто її не чув. Але сталося диво Іринка почула плач сестри і вони прибігли разом з Денисом на поміч. Щоб сестра швидше заспокоїлася в них виникла гарна ідея: Швидко, ганяти коляску! І коли вони розігналися, бігали, в них було багато емоцій, то вони і не зрозуміли, що сталося... А коляска перевернулася разом з Мариною. Дівчинка почала ще більше плакати, адже вона впала обличчям в пісок і коляска привалила її. А старша сестра не звертала уваги, вона далі гралася з однокласником.

Коли стало вечоріти, батьки повернулися з поля і побачили свої дівчаток засмученими. Маринка сиділа в краватці і плакала від того, що вся була в піску, а Іра сиділа дивилася телевизор і промовляла «Як ти мені набридла!». Коли матуся запитала: «Що сталося? І чому Марина в піску?» – дівчина почала плакати і не промовила жодного слова. На наступний день прийшов товариш Іринки, і розповів все як було. Їй стало дуже прикро, вона відчувала себе приниженою та звинуваченою, на очах в Іри були сльози.

Після розповіді Дениса, батьки поговорили зі старшою донькою, і пояснили їй, що ніколи не потрібно залишати сестру одною, потрібно піклуватися про рідних, адже ти її сестричка і коли нас немає вдома, ти відповідальна за неї. А якби вона зламала собі ручку, чи ніжку або ж захворіла? Щоб ти тоді робила? Іринка сиділа слухала уважно, а потім нахнюпила носика, опустила очі і почала плакати і промовляти: «Я б все зробила, щоб моя сестричка одужала та була здоровою!». Дівчина згодом зрозуміла свої помилки, міркувала як доросла людина, хоча була ж сама ще дитиною і попросила пробачення у своїх батьків та маленької сестри Маринки, промовивши: «Мої ви найдорожчі! Я вас дуже люблю! І більше не буду робити такі вчинки». Маринка сидячи в краватці усміхнулася їй у відповідь, погодилася зі словами сестри.

З тих пір Іринка дуже піклувалася про свою меншу сестричку та батьків, коли вже сама стала дорослою.

Додаток 3

Охарактеризуй вчинок хлопчика. Як би ти захистив дівчинку? Розкажи свою думку щодо вихованості дитини. Коли хлопчик зрозумів, що його вчинки злі? А як відреагувала дівчинка, на цю ситуацію. Обміркуйте!

Переглянь малюнок і скажи тобі стало шкода бабусю? Які хлопчик тут проявив моральні якості, і чи проявив він їх взагалі? Переглянувши малюнок розкажіть, як вихована дитина? А ти надав би місце старенькій бабусі, чи ні?

Опиши малюнок. Чи правильно хлопчик зробив, що поступився старенькому дідуся місцем? Чи правильно вихована дитина, тим що знає як потрібно допомагати старшим, та як про них піклуватися?

Поглянь і розкажи як допомагають діти на даному малюнку пташкам? Чи не ображають вони їх? А як би ти захистив зимуючих птахів від холоду і чи нагодував би їх?

Опиши малюнок, що на ньому переважає добро чи зло? Чи добре бути злим і ображати товаришів? Який настрій у хлопчиків? Чому вони збентежені?

Чому дівчинка не дозволила маленькому хлопчикові брати в руки пташеня? Як би ти вчинив на місці хлопчика, чи допоміг би маленькому пташенятку дістатись гнізда?

Переглянувши малюнок, що ви можете сказати за маленьких помічників? На малюнку дуже виховані діти, допомагають своїй матері. А що вони роблять?

А ви допомагаєте своїй мамі під час прибирання? Яку роботу доручає вам мама?

Що ви бачите на малюнку? Які емоції переважають у дітей? Чому малий розбишака так себе поводить з сестричками? Щоб ви зробили щоб дівчинка заспокоїлася, і не плакала? Як би ви наказали хлопчика за його незадовільну поведінку?

